

Asîmîlasyon

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
.
.
.
.

Asîmîlasyon
@Abdusamet yigit
Weşanên civakî û dîrokî
2025-Almanya-Berlin
Çap 1.
Grafik: Zendi şîyar

.
ISBN 968-4-940992-32-2

Pêşgotin:

Gotina asimilasyonê wê weke gotinek ku wê di her demê de wê di rojava kurdan de bê. Wê weke têgiha ku wê rengên politikayên rejimên herêmê weke tirkiya, iran, iraqî û sûrî û hwd wê li ser inkara kurd ku wê bi wê re wê bimşênin wê rengê wê bide diyarkirin. Asimilasyon wê di rengekê de wê weke jenosida sipî ji wê di rengekê de wê bê dayin diyarkirin. Di wê temenê de wê li ser tûnakirina hebûna civakê re wê çawa wê bi aliyên wê yên weke çandî û hwd wê ji hev bi felişendina wê re wê civakê wê bi wê ji hev wê felişênê. Wê di wê temenê de wê kes wê bi rastiya wê re wê ji rastîya wê ya civakî wê dût bikê.

Di rengekê de wê weke ku wê karibê wê fahmbikê di wê temenê de wê were fahmkirin ku asimilasyon wê armanca wê di serî de wê ji hev felisendina civakê bê. Weke ku wê li tirkiya wê li hemberê kurdên bakûrê kurdistanê ku wê di nava sînorê tirkiya de bê wê bi wê re wê çawa wê ji nasnema û rastiya wan wê dûrbikê wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê di wê temenê de wê asimilasyon wê bo kes wê weke ji rastiya xwe dûrketinê, ji çanda xwe dûrketinê ji zimanê xwe û nîrxên ku ew bi wan mazin bûya dûrketinê wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman.

Mijare asimilasyonê wê ti rêveber wê zêde nexwezin ku wê hildina li dest. Ber ku ew ji kijan aliyê ve binerin wê weke ji aliyekê ve wê kiryarek wan wê bikeve çerçeveya wê de. Asimlasyon wê weke şêwayekê şerkirinê ê li hemberê pirrengiya civakî jî bê. Ku mirov wê weke 'leviathan'ê vê demê a dema hemdem ku ew civakan bi tûnakirina wan û an weke daqûrtana wan şîrovebikê wê ne şaş bê. Di awayekê din de jî wê di demên hemdem de pêşketina civakî a bi aqil ku ew dibê wê bi xosletên wê hertimî ku wê pirrawayî û pirrengi wê bibê wê, weke şêwayê şerkirina di wê demê de a li diji wê jî wê karibê wê şîrovebikê. Hem wê pêşketinên cihê ji holê rabikê û hem jî wê yên ku ew cihê wê bibin dikê ku ew pêşîya wan bigirê. Bi wê rengê wê weke têgînek bi dîmenekê pergali ê ji temen ve wê li dijî wê xwe bide diyarkirin bê.

Di serî de wê, mijare asimilasyonê wê di rewşekê de wê weke bi encamên wê yên li kurdistanê wê karibê wê weke weke ku wê rejima tirk wê bikê wê li leyha etnisiteya tirkitiyê wê yên din wê çawa wê bi halanê di nava wê de wê bê dîtin. Di wê temenê de wê weke têgîna serdest wê

tirkiti wê bi wê re wê bê diyarkirin. Di wê temenê de wê were derxistin li pêş. Di dewama wê de wê civak wê bi wê re wê tenê wê weke bi zimanê tirki wê mafê wê yê xwe perwerde dîtin, xwe hanina ser ziman û xwandin û hwd wê hebê. Di wê temenê de wê zimanê kurdi ê civake kurd wê were qadaxakirin. Wê çendî ku wê ser 25 milyon re wê kurd wê li bakûrê kurdistanê wê hebin jî lê wê tenê û tenê wê dibistanek jî wê nebê ku ew di wê de xwe û zaroyên xwe perwerde bikin. Ev dikeve asimilasyona bi darê zorê de.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare perwerdeyê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê xwe bide diyarkirin. Minaq wê zaroyên kurd wê heta heftsaliya xwe wê bi zimanê kurdi wê di nava malbata xwe de wê fûrbûnên xwe wê bikin. Lê piştî dest bi dibistanê kirin wê bi zimanekê din re wê hevnasinê wê bikin û wê nikaribin wê di wê de pêşketinekê bi xwe re wê bidina çêkirin. Di wê temenê de wê yan wê nikaribin bixwênin û yan jî wê, xwendinek ku wê di encama wê de wê piştî wê bi derûnî û hwd wê gelek pirsgirêkên bi wê û ên din wê di jiyane xwe de wê bi wê re wê bijî wê bikin. Di wê çerçoveyê de wê piştî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê d ewê werênê ser ziman ku wê mijare perwerdeyê wê weke aliyekê wê yê giring wê bibê. Qadaxaya zimanê kesekê li lê wê zilma herî mazin a ku wê cihê wê di tê wijdan û rewîstê wê nebê. Wê cihê wê di ti mirovatîyê de wê weke ku wê nebê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê d ewê bi wê re wê di şêwayekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bibêjê ku wê mijare asimilasyonê wê civakê wê di rengekê de wê were armanckirin ku ew were tûnakirin. Di wê temenê de wê li ser şêwayên destnîşankirinên destûrî û kirinên şêwayên ramyarî û hwd wê dîmenekê destûrî û ramyarî jî wê di wê de wê were dîyarkirin. Ev wê aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê bikê.

Çand wê hemû nîrxên mirovî û civakî wê di wê de wê bihawênê û wê kaeribê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê. Weki din wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare asimilasyonê wê di mijare rewşên derûnî û civaknasi û hwd de jî wê encamên wê yên ku mirov wê di jiyane xwe de wê herdemê wê bijî wê bibê. Di wê temenê de wê

weke aliyên wê yên giring wê encamên wê di serî de wê weke ji civakê dûrketinê û an bi ziman û dûrketinê ji temenê xwe yê pêşketinê wê weke dûrketinê wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Mirov bi çandî wê di rengekê de wê bi zimanî wê qadykirinên bi xêwî û hwd wê di xwe de wê bikê û ev wê xwediyê temenên demkort û demdirêj ên jiyanî bin. Di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê mirov ji wan dûrket wê weke bi awayekê bi tememî wê ji temenê xwe yê pêşketinê û keseyetîya xwe wê dûrkeve. Di pêvajoyên xwe yên fêrbûnê de wê kes wê ne tenê wê bi xwandin û dîtînen xwe bi tenê wê fêr bibê wê ji wê zêdetirî wê aliyên weke yê bi civakê û xêwa wê ve girêdayî jî wê bigihijêtemenekê fêrbûnê û wê ji wê dûrkeve bi dûrketina ji çand û ziman.

Mijare asimilasyonê wê bi awayê çandî, zimanî û hwd ve wê girêdayî wê were hildan li dest. Wê weke bi çandî û zimanî wê li ser esasê komên piçûk ku ew li gorî yên mazin werina kirin wek wan. Di wê temenê de wê asimilasyon wê bi zêdeyî bi çandî û zimanî wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin.

Di roja me de wê gelek salixkirinên bi gotina asimilasyonê re wê werina kirin. Di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê, weke minaq li şûna çanda bav û kalên xwe eaas bigirê û wê ya komna din weke esas bigirê wê karibê wê fahmbikê. Ji aliyekê din ve jî wê weke li gorî ya yê serdest ku ew werina kirin weke bi wê ve weke girêdanekê û an weke li gorî gûharandinekê ku ew bi wê were kirin.

Di çerçoveya salixkirina wê de wê karibê bi awayên cûr bi cûr wê salixbikê. Minaq wê çanda xwecihî wê bi gûharandinên wê ve wê girêdayî û an di bin zor û tûndûtûjîyekê de wê ji tûnekirinê re wê hiştina wê bê. asimlasyona bi zorê wê di rengekê de wê çawa wê ji nîrxên xwe wê ks wê dûrkeve wê bo wê zorê bikarbênê. Minaq wê weke ku wê li hemberî kurdan wê bi destûrî wê rewşên weke qadaxakirina zimanê kurdî wê çawa wê were kirin. Ne hiştina xwe perwerdekirina wê û bi wê yekê çawa wê hebûna wê ya civakî wê were armanc girtin. Ji aliyekê din ve jî wê di rewşa weke ya kes û vegûhastina weyn û rola key di rewş û awayê wê yê nava civakê weke bi olî, zayendî, malbatî û hwd ve wê girêdayî wê karibê wê li wê bihizirê. Mijare asimlasyonê wê yekser wê bi hebûna serdestî û têngîna desthilatê ve wê girêdayî wê weke rewşek jenosîda sipî a şîrovebikê. Weki din bi temenê wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi temenê aborî û hwd re wê rewşên weke yên mudahaleyên

cûr bi cûr ku wê çawa wê ji rewşa wê bê kirin rewşên weke yên cihê de wê karibê wê bi dîmenekê wê re wê di rengekê de wê fahmbikê. Di sedsale 19an û pê de wê bi zêdeyî wê weke têgihek bo goçberan ku ew cih û warên di terikênin û di çîna deverên cihê û bi ziman û çand û deverên cihê re wê bijin û an wê zor li wan wê were kirin ku ew bijin re wê were bikarhanin. Têgina gotinê wê piştî wê di sedsale 20an de wê bi çerçoveya komên cihê ên civakî, zayendî, bawerî, çînî û hwd re wê, çerçoveya wê were berfirehkirin û wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, kesekê ku wê çawa wê bi zorê û an ne bi zorê wê bê kirin ku ew ji rewşa xwe ya civakî dûrleve wê bi wê re wê, weke rewşek xirab wê were diyarkirin. Di demên hemdem de wê, li rex rewşên tûndûtûjîyê ên şer wê weke şewayekê weke di temenê dizaynkerinên civakî û hwd de ku wê were dîtin wê bi awayekê wê were bikarhankirin. Û wê encamên wê bi wê rengê wê, bi rengê ji holê rakirina cihêyiyên civakî û an tûnakirina wan re wê xwe bide diyarkirin. Aliyên wê yên din jî wê di nava civakê de wê weke bi rewşên çînî, zayendî û hwd ve wê di derbarê wê de wê bi rewşên civaknasî, aborî, ramyari û hwd de wê di belavkirina rewşên weke rola kes de wê, gûharandinên dervî win û rewşa wê ya civakî re wê bi wê ku wê gûharandin were armanckirin re wê bê diyarkirin. Lê bi gelemperî wê çanda serdest ku wê yên piçûk û bin ku wê di nava xwe de wê bi halênê wê bo wê were bikarhanin.

Di wê çerçoveyê de wê salixkerinên gotinê ên bi civakê wê ji gelek aliyên wê yên din ve wê were kirin. Wê weke bo beşên civakê û salixkirin û an 'dizaynkerina wan' re wê were bikarhanin. Weki din rewşên weke yên pêşketin û pêşneketinê û hwd ve jî wê di rengekê de wê gûharandinên ku ew bi wê rewşa xwe bi ya yek din wê bi gûharênê re wê were diyarkirin.

Pêvajoyên asimlesyonê wê bi wê re wê rewşên gûharandinê û şokên ku ew wê bi mirov re wê di encama wê de wê bide diyarkirin re wê karibê wê ji gelek aliyên ve wê bide diyarkirin. Bi giştî wê weke rewşên gûharandinê ên weke dervî xwestekê ku ew bi wê re wê were diyarkirin.

Weki din wê di çerçoveya têngîna nijadîperesti, komên etnikî ên xwecihî, koletiyê, bindest kirinê, cûdahiyên etnikî, çînî, nijadî û hwd re wê karibê wê fahmbikê. Wê bi wê re wê yê serdest ku wê yê din wê li gorî armancên xwe yên hegomenikî û an politikî wê bide gûharandin û an wê di wê temenê de wê, ji rastiya wê ya civakî wê dûrbikê re wê karibê wê diyarkirin. Minaq wê rewşên wê dema ku wê bi koman wê mirovan wê ji afrika wê bînan hanin li amarika weke kole wê karibê wê bi wê re wê

dîmenekê wê fahmbikê. Minaq wê dema ku wê, di têkiliyên zayendî de wê aliyekê wê wina xwe wê li ya din wê serdest bikê re wê karibê wê fahmbikê. Minaq wê di rewşên ramyarî û destûrî û an huquqî de ku wê aliyekê wê weke bê maf û azadî û hwd wê were hiştin û wê aliyê ku ew bûya xwediyê wê mafê ku ew li gorî wê û xwesteka wê were dizaynkirin, yan jî di nava wê de wê weke bê halandin û tûnakirin bi armanca bindestkirinê û an deest danina ser ax û dewlemendiyên wê yên serardî û binardî.

Di wê temenê de asimlasyonê wê dikarê wê weke rewşek dijmirovî û weke rewşek bi armanca ji holê rakirina cihêbûna ya komêk din û an maf û azadiya wê bibê bê. Di wê temenê de wê, di her halukarê de wê, rewşek bindest kirinê û an kolekirinê bê. Bi wê re kes ku wê ji nirxên xwe yên civakî wê were dûrkirin û bi wê nikaribê xwe pênasê bikê û bibê xwedi winek ku ew karibê berxwe bide bê. Li ser wê çerçoveyê wê, weke jenosîdekê wê asimlasyon encamên xwe bi rastiya tûnakirina rastiya civakî û ya çand û zimanê wê û hwd re wê karibê wê fahmbikê bê. Minaq zaroyekê kurd ku ew heta heftsaliya xwe di nava malbate xwe de ku ew bi zimanê civake xwe û dayika xwe mazin dibê û piştî dest bi dibistanê kir wê bi zimanekê din wê bidest xwendinê wê bikê û wê bi wê weke koleyekê rejima tirk ku ew di wê de biji wê were mazin kirin. Di encama têtgîna asimlasyonê de wê, di wê temenê de wê karibê wê weke rejimek hemdem a kolederiyê ku ew bi wê pêşdikeve wê pênasê bikê.

Abdusamet Yigit

Destpêk; asîmilasyon

Bi kortasi pêşî çerçoveya civakê û çandê ..

Asîmilasyon wê weke gotinek ku wê beremberê gotina fizikî a jenosidkirinê ku wê di warên weke yên çandî, zimanê û hwd de di hemû aliyên weke wan ên hizrî de ku wê were diyarkirin û ser ziman bê. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê bahsa gotina asîmilasyonê wê dikê wê di rengekê de wê weke gotinek ku wê weke 'birineke kurdan' jî bê wê di rengekê de wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di nava kurdan de wê gotinên weke li ser serê wan hebûna asimilasyonê wê di wê di rengekê de wê, di şewayekê de wê zêdetirî wê hey û alaqa me li wê bide çêkirin. Heta roja me wê weke bi nerinek hevbeş wê kî ku ew rewşa kurdan dizanê wê gotinên weke 'li ser serê kurdan asimilasyon heya' wê bikarbênê. Lê navaroka wê gotinê wê çawa wê ew wê hebê wê zêde wê li ser wê newê sekin in. Tenê wê weke kirpendinek ku ew dihê kirin û derbaskirin wê bimênê.

Di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê di aslê xwe de wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê di wê temenê de wê gelek tiştên ku wê weke têgînekê bi gotina asimilasyonê wê karibê wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê, dema ku wê bahsa asimilasyonê wê were kirin wê di roja me de wê bi têgîna 'asimilasyona bi darêzorê' ku ew li ser mirov û komekê civakê dihê kirin weke bi qadaxayên danina ser zimanê wan û çanda wan û ne hiştina xwe pêşxistina bi ziman û çanda wan û hwd re wê werê ser ziman. Aliyê din jî wê di rengekê de wê bi gotina "asimilasyona xwezayî" re ku wê were ser ziman û wê di aslê xwe de wê bi encam û

têgînên xwe re wê ji ya bi darêzorê wê ne cihêtir bê. Wê di wê temenê de wê tenê wê yek bi dîtinek zorê a şenber ku wê hebê. Ya din wê nebê. Ya din wê tenê wê bi ne dayina derfetê ji jê re ku ew pêşbixê û an xwe bi wê pêşbixê re wê bibê û wê di wê temenê de wê dema ku em temenê gotina têgîna asimilasyona xwezayî li wê bihizirin wê di rengê de wê di şêwayekê de wê karibê wê bi têkiliyek bi ya gotina asimilasyona bi darê zorê re wê dênê û wê di wê temenê de wê di rengê de wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di nava kurdan de wê beremberê gotina asimilasyonê wê gotina “bişavtinê” ku wê di wateya ‘halandinê’ , “li nav hev gêrkirinê” , “tevlî wê kirinê”, “weke wê kirinê” û hwd re wê bi gelek wateyên weke wan ên bi morfolojikî ku mirov wê karibê ji wan tê bigihê wê bi wê re wê karibê li wê bihizirê. Cih bi cih em di herikina vê nivisandinê de gotina bişavtinê ku ew wê weke ya asimilasyonê wê were diyarkirin bi karbênin. Gotina asimilasyonê wê latînî bê. Ev gotin wê ji aliyên din ên weke derûnî û biolojîyî ve jî wê di rengê de wê were dîyarkirin. Ji aliyê biolojîyî ve wê weke di çerçoveyek bingîha û an struktura matabolisma hebûnekê de ku wê ya din wê weke bi cewherkirina wê re û an wê weke sentezkirina wê re wê di rengê de wê karibê wê li wê bihizirê.

Asîmîlasyon an jî bi gotinek din a biolojîkî anabolîzm di senteza molekulên tevlihevtir û guherînên kîmyewî yên girêdayî wan de bikarhanîna molekulên sade ye. Ew dikarin wekî “çalakiyên avakirinê” yên metabolîzmê jî bêne binav kirin. Bûyerên weha bi gelemperî dikarin navên wekî sentez bêne danîn.

Di têgîna wê ya biolojîkî de wê weke ku wê were dîyarkirin wê ji bi hev ve kirinê û an tevlihevîkirinê û jî wê bi wê gihiştina awayekê “sadê’ ku ew wê weke ji wê were derhanin. Di wê temenê de wê tenê wê bi wê re wê weke rengê û awayekê ku wê bibê û wê ji wê biafirê wê di wê temenê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê wernê ser ziman. Ev li wê weke aliyên wê yên derûnî wê hebin û wê di pêvajoyên fahmkirina aliyên wê yên derûnî de weke ku em di herikina mijarê de wê li ser wê bisekin in wê di rengê de wê bikin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê weke gotinek ku wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê di çerçoveya civakî de wê aliyên wê yên çandî, derûnî, civaknasî û ramiyî û hwd wê weke aliyîna ku wê teqez bin ku mirov wê di rengê

de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê û rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare têtîna asimilasyonê de wê di wê temenê de wê ev mijar wê çendî ku wê weke mijare zêde hertimî wê di rojeve de jî bê lê wê kirina mijare xabatek û an lêkolînek rastarast wê hinekê jî wê ji ber zoriyê rejimên serdest ku ew wê dikin wê weke hinekê wêreti dixwezê jî wê li wê were nerin.

Di wê temenê de wê dikarê wê weke mijarek teybet wê werênê ser ziman. Weke tiştekê ku ew heya lê ku ew ti kesekê wê nayênê ser ziman. Çendî ku wê were hanin ser ziman ku ew heya jî wê di rengekê de wê weke ku ew nayê diyarkirin ku ew di wê temenê de wê di şêwayekê de wê bê ji wê bahskirin. Di wê temenê de wê di wê temenê de wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê di rengekê de wê herkesek wê weke ku wê di wê hişmendiye de bê ku wê bahsa qirkirinek weke beremberê ya fizikî bi hemû aliyên zêhni û hwd wê were kirin.

Di çavkaniyên olan de jî wê di demên serdema navin û pê de wê weke wê kirin û an wê weke di rengekê de wê bi wê bi weke wê kirinê wê ji holê rakirina ya din û hwd wê di wê temenê de wê dîmenekê wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê weke hev kirinê û an weke xwediyê baweriyekê kirinê û an weke xwediyê têtînek nijadî kirinê û hwd wê di wê temenê de wê weke di encama pêvajoyek weke ya bişavtinê de wê weke ku wê bibê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê dikarê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya têtîna asimilasyonê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin.

Çand, minaq wê wek têtîgehek e ku tevger, sazî û rêgezên civakî yên ku di civakên mirovan de têne dîtin, her weha zanîn, bawerî, huner, zagon, orfûadet, şîyan, helwest û xoslet ferd û keseyetên van koman dihevine. Çand bi gelemperî ji herêmek an cîhek taybetî derdikeve an jê re tê girêdan. Mirov çandê bi pêvajoyên hînbûnê yên çandbûn û civakîbûnê distîne, ku bi cihêrengiya çandan di nav civakan de diyar dibe.

Restek çandî di civakê de tevgerên pejirandî kod dike; Ew ji bo tevger, cil, ziman û tevgerê di rewşek de wekî rêbernameyek kar dike, ji bo hêviyên di komêk civakî de wekî şablonek xizmet dike. Qebûlkirina tenê yek çandek di komêk civakî de dibe ku ji ber nebûna bersivên fonksiyonel ên li hember guhertinê xetereyan hilgire, çawa ku yekane

dibe ku li ber guheztina hawîrdorê hişk bibe. Ji ber vê yekê, di çanda leşkerî de, mêrxasî ji bo kesek tevgerêk tîpîk tê hesibandin, û erk, rûmet û dilsoziya ji koma civakî re di berdewamiya pevçûnê de wekî fezîlet an bersivên fonksiyonel têne hesibandin. Xoslet û teybetmendiyên di encama jiyankirina me de bi hişmendî afirina dihênê ser ziman. Di olê de, taybetiyên bi heman rengî di komeke civakî de têne destnîşankirin.

Guhertina çandî an jî ji nû ve bi cih kirin, ji nû ve avakirina têgeha çandî ya civakê ye. Çand di hundirê xwe de hem ji aliyê hêzên ku guhertinê teşwîq dikin û hem jî hêzên ku li dijî guhertinê disekin di bin bandûra xwe de ne. Bi têkiliya di navbera civakan de çand ji derve tê bandûr kirin.

Xosletên civakî wê weke aliyekê wê yê giring ên ku mirov wê bi wan wê bijî wê, rengê jiyane mirov û hizirkirin û ji wê giringtir wê kodkirinên xêwa mirov a jiyane û dîrokî wê bi xwe re wê bihawênê. Di wê temenê de wê wateya wê ji gelek aliyên ve wê bo kes û rewşa kes a di nava koma wê ya civakî û çandî û hwd de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê, hebê. Wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de ku em bahsa kesekê bi aqilbûn û xosletên hizirkirinê û hwd bi ziman û hwd bihizirin wê di wê temenê de wê bi xewî û an biolojiya xewî û hwd ve wê girêdanên fonolojîkî, morfolojîkî, sintaksî û hwd ve wê bi wê ve wê girêdayî wê rewşên fahmkirinê ên ku mirov wê karibê di rengekê de bi wê ve girêdayî ku wê karibê wê werênê ser ziman wê hebin.

Tabî bo ku mirov mijare asimilasyonê wê fahmbikê wê pêşî wê çerçoveya gotina çandê bi hebûna civakê re wê hinekê wê fahmibkê wê pêwîst bê. Di wê nûqteyê de wê pêşî wê hinekê wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê. Çand di antropolojiyê de têgehek navendî tê hesibandin û cûrbecûr diyardeyên ku bi fêrbûna civakî di civakên mirovan de têne veguheztin vedihewîne. Gerdûnî yên çandî di hemû civakên mirovan de têne dîtin. Di nav wan de formên derbirînê yên wekî huner, muzîk, dans, rêûresm, ol, û teknolojiyên wekî karhanîna amûran, xwarinçêkirinê, stargeh û cil û berg hene. Têgîna çanda maddî îfadeyên fizîkî yên çandê, yên wekî teknoloji, mîmarî û hunerê dihewîne, lê aliyên ne-madî yên çandê, wekî prensîbên rêxistina civakî (tevlî pratîkên rêxistina siyasî û sazîyên civakî), mîtolojî, felsefe, wêje (hem bi nivîskî û hem jî devkî), û zanistê, mîrateya çandî ya ne maddî ya civakê dihewîne (çav: Macionis, John J.; Gerber, Linda Marie (2011). Sociology. Toronto: Pearson Prentice Hall. p. 53).

Di zanistên mirovî de, hesta çandê wekî taybetmendiyeke kesane ew astek e ku mirov di huner, zanist, perwerdehî, an jî edetê de astek sofîstîke pêş dixê. Asta pêşkeftina çandî jî carinan ji bo ferqkirina şaristaniyan ji civakên kêmtir tevlihev hatî bikar hanîn. Perspektîfên bi vî rengî yê hiyerarşik ên li ser çandê jî di cûdahiyên çînê û bingehiya wê de di navbera çanda bilind a elîta civakî û çanda nizm, çanda populer, an çanda gelêrî ya çînen jêrîn de, ku ji hêla gihîştina qatbûyî ya sermayeya çandî ve tene cûda kirin, tene dîtin. Di zimanê hevpar de, çand bi gelemperî tene bikar hanîn ku nîşangirên sembolîk ên ku ji hêla komên etnîkî ve tene bikar hanîn da ku xwe bi eşkere ji hev cuda bikin, wekî guheztina laş, cil û berg, û hwd dibê. Çanda girseyî tene wateya formên girseyî yê hilberandin û navbeynkariyê yê çanda xerîdar ku di sed sala 20-an de derketine holê. Hin dibistanên felsefeyê, wek Marksîzm û teoriya rexneyî, diyar kirin ku çand bi gelemperî wekî amûrek elîtan ji bo manipulekirina proleterayê û afirandina hişmendiyeke derewîn ji hêla ramyarî ve tene bikar hanîn. Perspektîfên weha di dîsîplîna lêkolînên çandî de hevpar in. Di zanistên civakî yê berfireh de, perspektîfa teorîkî ya materyalîzma çandî destnîşan dike ku çanda sembolîk a mirovan ji şert û mercên maddî yê jiyana mirovan derdikeve, çawa ku mirov şert û mercên jiyana xwe ya laşî diafirîne, û bingeha çandê di meylên biyolojîk ên pêşkeftî de tene dîtin.

Gava ku wekî navdêrek hejmartî tene bikar hanîn, "çand" komek adet, kevneşopî û nîrxên civakeke an civateke e, wekî komek etnîkî an neteweyek. Çand berhevoka zanîne ye ku bi demê re tene bidestxistin. Di vî wateyê de, pirçandî bihevrejiyana aştîyane û rêzgirtina hevbeş a di navbera çandên cihêreng ên li heman bîrê de dijîn, nîrx dike. Carinan "çand" di heman demê de ji bo danasîna pratîkên taybetî yê di nav binekomeke civakeke, binekulteyê (mînaq "hûner û an çanda biratiyê"), an jî dijberê tene bikar hanîn. Di nav antropolojiya çandî de, bîrdozî û helwesta dahûrî a relativîzma çandî destnîşan dike ku çand bi hêsanî nayê rêzîkirin an nîrxandin ji ber ku her nîrxandineke bi neçarî di nav pergala nîrxê çandê de cîh digire.

Têgîna nûjen çand li ser têgînek ku ji hêla peyvbêjê Romayê kevnar Cicero ve di xebata xwe ya Tusculanae Disputationes de hatî bikar hanîn, li wir behsa çandiniya giyan, an cultura animi wekî îdeala herî bilind a gengaz ji bo pêşketina mirovî, bikar tîne ku metaforek çandiniyê ji bo pêşkeftina giyanek felsefî ku bi têgînî dihê fahm kirin bikar tîne. Samuel von Pufendorf vî metaforê di çarçoveyê nûjen de girt li dest, ankû wek

tişteke dişibihe, lê nema ku felsefe kamilbûna xwezayî ya mirovî ye. Bikarhanîna wî û ya gelek nivîskarên piştî wî, "hemû awayên ku mirovan barbariya xwe ya eslî derbas kirine û bi hîlekartiyê bi tevahî bûne mirov" vedibêje (çav: Velkley, Richard L. (2002). "The Tension in the Beautiful: On Culture and Civilization in Rousseau and German Philosophy". Being after Rousseau: philosophy and culture in question. Chicago: University of Chicago Press. pp. 11–30).

Di sala 1986 de, fîlozof Edward S. Casey nivîsî: "Peyva çand di îngilîziya navîn de dihê wateya 'cihê şînkirî', û heman peyv jî latînî vedigere, "jiyandin, meyandin, çandinî, bergkirin" û 'cultus', "Kultek, olek olî ya." Çandbûn ev e ku çandek hebe, li cîhek bi qasî ku mirov wê pêş bixe bijî- berpirsiyarî jê re, bersivdayîna wê, bi dilovanî lênihêrîna wê ye Velkley, Richard L. (2002). "The Tension in the Beautiful: On Culture and Civilization in Rousseau and German Philosophy". Being after Rousseau: philosophy and culture in question. Chicago: University of Chicago Press. pp. 11–30."

Di dewama wê de ku mirov wê bibêjê, çanda ku ji hêla Richard Velkley ve hatî destnîşankirin: ... di eslê xwe de tê wateya çandina giyan an jî hişê, ew pir wateya xwe ya nûjen a paşîn di nivîsarên ramanwerên alman ên sedsala 18-an de ku rexneya Rousseau ya "lîberalizma nûjen û Ronahiyê" di astên cihêreng de pêşxistiye, wergirt. Ji ber vê yekê, dijberiya di navbera "çand" û "şaristaniyê" de gelek caran di nav van nivîskaran de tê nîqaş û destnîşan kirin.

Bi gotina antropolog E. B. Tylor, ew "tevahiya tevlihev e ku zanîn, bawerî, huner, exlaq, qanûn, adetî û karîn û adetên din ên ku ji hêla mirov ve wekî endamek civatê ve hatine bidestxistin dihevinê." Wekî din, di guhertinek hemdem de, "Çand wekî qadeke civakî ya ku giraniyê dide pratîk, axaftin û îfadeyên maddî yên ku berdewamî û bêdawîbûna wateya civakî ya jiyana hevpar a bi demê re derbas dibe, ûne ziman (çav:James, Paul; Magee, Liam; Scerri, Andy; Steger, Manfred (2015). Urban Sustainability in Theory and Practice: Circles of Sustainability. London: Routledge. p. 53)."

Ferhenga Îngilîzî ya Cambridge çandê wekî "rêbaza jiyanê, adet û baweriyên giştî yên komeke taybetî ya mirovan di demek taybetî de" pênase dike. Bi teorîkî çand komek çalakî û nêrînên cîhanê ye ku bingehe jî mirovan re peyda dike ku xwe wekî "kes (kes) nirxdar di cîhana wateyê de bi wê bibîne" û bi wê yekê ku ew ne tenê wê weke hebûnek fizîkî bi tenê ku wê hebê. Ji wê zêdetirî wê weke hebûnek bi nirx, têgînî, zêhnî,

giyanî û hwd re wê hebê. Ev ali wê weke aliyên ku wê çendî wê bingihê hebûn û keseyetiyê wê biafirênin wê, di temenê pêvajoyên pêşketina bi hizirkirinê, zêhnê û hwd de wê cih bigirin bin. Bi wê yekê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê çand wê weke aliyekê wê yê giring wê hebûna mirov a ku ew ne fizikî wê bi hemû awa û nirx û mejuya wê û hwd re wê bi gelek ali, dîmen û awayan ku wê fahmbikê û wê bide diyarkirin bê.

Peyv bi sivikî wekî pêşketinek jêhatîbûna kategorîzekirin û nûminê kirina serpêhatiyan bi dageran û tevgerîna bi xeyal û sawêrî dihê bikar hanîn. Ev jêhatîbûn bi pêşketina modernîteya hemdemê di nav mirovan de ser 50,000 salî berê derketiye holê û bi gelemperî dihê hizirkirin ku ji bo mirovan temenekê wê yê hizirkirinê ye. Lêbelê, hin din ji bo fêrbûna civakî şiyane mîna, her çend pir kêmtir tevlihev jî nîşan dane. Di heman demê de ew ji bo nîşankirina torên tevlihev ên pratîk û zanîn û ramanên berhevkirî yên ku bi riya danûstendina civakî ve têne veguheztin û di nav komên taybetî yên mirovan an çandan de hene, bi karhanîna resta (forma) pirwateyî dihê bikar hanîn.

Çand wê xwediyê mejuyek zêde kevn bê. Wê dema ku em bi wê ji demekê derbasî demekê din em wê ya wê dema kevn wê tenê wê li şûn nahêlin. Vaji wê girtin û kodkirinên wê yên bi xêwa me re wê temen û bingihê ya dema piştî bi têrbûnên wê demê ên bi fahmkirinê û hwd re wê bihawênê. Demek çawa ji wê derbaskirin. Kengî ew têrîti di wê de bû wê êdî wê bi wê derbasbûn wê bibê. Wê bingihê wê û salixkirinên bi pêşaroja wê de wê ji wê peyxam wê bigirin û wê biafirin. Wekî din xwe ji wê dûrkin wê weke rewşek ku wê nikaribê wê salixbikê bê. Ber ku ew wê ne biderfet bê.

Li vir wê tîgînek wê xwe bide diyarkirin wê, dema ku em bahsa tîgîna çandê dikin wê ziman wê weke aliyekê wê yê giirng wê bi gotin û peyvên wê re wê xwe bide diyarkirin. Ber ku wê ziman wê, di salixkirinên bi wê re de wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê bibê û wê xwe di şêwayekê de wê bide diyarkirin. Salixkirinên bi zimanî wê, weke tîgîna demî û an wê demê ên bi zêhnî, hişmendî û hwd bin. Ji wê mirov zaninên ku mirov digirê û aqilîya ku mirov digihijê wê bi wê re wê jîrbûn û an şehrazatiya mirov wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Bi wê yekê wê dikarê wê bibêjê ku wê çand wê di temenê pêşketina mirov a bi zêhnî û aqilî de wê bibê û wê bi wê re wê weke aliyekê temen afirandina wê biafirênê.

Wê tenê wê nikaribê wê bi hinek dagaran bi tenê wê fahmbikê. Dager wê tenê wê hinek tîgînen me yên ku em bi wê re wê di rengekê de wê

hinek rewşên bi wê bi hiş û zanina xwe re ku em dikevina farqê û şîyariya wan de em bi wan dihênina ser ziman bin.

Guhertina çandê têgehek e ku bandûra çandî li ser tevgera kes û civakê di çêkirina ramyariya giştî û cîhên cûre ên jîyanê de destnîşan dike. Hin caran jê re binavkirina çandî tê gotin, ku tê wateya ji nû ve avakirina têgeha çandî ya civakê. Ew balê dikişîne ser diyardeyên civakî û çandî yên biryargirtinê û çawa ew bi faktorên din re têkildar in, wek hebûna agahdarî an teşwîqên darayî yên ku kes bi tevgerên rasterast re rû bi rû ne.

Van bandûrên çandî rola dêûbav, malbat û hevalên nêzîk di nav xwe de digirin; saziyên wek dibistan û cihên kar; civak û tax; û bandûrên civakî yên berfireh ên wekî çapameniyê (medyayê) ku wê di demên hemdem de wê pêşkevin. Çandî dihê diyarkirin ku xwe di şêklê hin nirx, helwest an pîvanên civakî de diyar dike ku rêberiya niyetên behredariyê yên ku kes bi rêzgirtina biryar an rewşên çalakiyê yên taybetî digirin dest. Van mebestên behreyî bi faktorên din ên ku tevgerê dimeşînin, wek teşwîqên darayî, rewşên wek destûrî û qanûn, an astên zanînê, danûstendinê dikin da ku tevgera rastîn bimeşînin û di dawiyê de li sermayeya çandî ya bingehîn vegere.

Bi gelemperî, rewşên çandî li hember guhertin û xwe ji nû ve pênasakirinê pir berxwedêr in. Çand bi gelemperî di her demek diyarkirî de ji çavdêr re sabît xuya dike ji ber ku gûharinên çandî hêdî hêdî çêdibin. Guhertina çandî pêvajoyek demdirêj e.

Pêvajoya çandî wê di rengekê de wê weke pêvajoyek civakî a afrîner bê. Minaq wê civakek wê xwe biafirênê, pêvajoyên pêşketinê wê biji, berxwedanê li ser temenê parastina xwe û hwd wê bikê wê hinekê bi wê bi meju û çanda wê ve wê girêdayî bê. Di çandê de wê ev wê weke rewşên ku ew wê di zikhev de wê derbas bibin bin.

Lê mijare çandê wê di rengekê de wê weke mijare teybet wê xwe di şêwayekê de wê bide diyarkirin. Wê, di wê temenê de wê, bingihêkê giring ê weke bi xwe diyarkirinê, hizirkirin û pêşketinên zêhnî û hwd re jî wê biafirênê.

Wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê ziman û çand wê hev temem bikin. Çendî ku wê ziman wê pêşkeve wê bi wê asta wê ve wê girêdayî wê weke pêşketinek mazin a civakî jî wê xwe di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bide diyarkirin.

Çand bi rêya têkiliya di navbera civakan de ji derve tê bandûr kirin, ku dikare danûstandinên civakî û guhertinên di pratîkên çandî de çêbikê. Şer an pêşbaziya li ser çavkaniyan dikare bandûrê li pêşkeftina teknolojîk an dînamîkên civakî bike. Wekî din, ramanên çandî bi belavbûn an jî çandîbûnê ji civakek bo civakek din têne veguheztin. Di belavbûnê de, şeklê (her çend ne bi wate be jî) tiştekî ji çandekê derbasî çandekê din dibe. Mînaqî, zincîreyên xwaringehan ên rojavayî û markayên xwarinçêkirinê meraq û hwd wê weke rewşên demên hemdem din. Dervî wê jî wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Her dem wê bi reng û awayê xwe yê pêşketinê û xoslet û amûrên xwe yên ku ew bi wan diji weke derfet û hwd re wê di şêwayekê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bie diyarkirin. Pêvajoyên jiyane civakî wî, bi wê re wê di rengekê de wê bi têkiliyên nava hev, rengên têkiliya bi hev re bê, şêwayên salixkirin û fahmkirinên hev û hwd jî wê bi wê ve wê girêdayî wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di nava civakê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, pêşketina jiyane mirov û civakê a bi hev re ku wê weke di ahengekê bandûr li hevkerî de ku wê xwe bide diyarkirin bê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Dahênana çandî tê wateya her nûbûnek ku nû ye û ji bo komek mirovan bikêr tê dîtin û di tevgera wan de tê xuya kirin. Lê wekî tiştek fîzîkî nin e. Mirovahî di "serdemek guherîna çandî ya demdirêj de" de ye, ku di nav faktorên din de, ji ber berfirehbûna bazirganiya navneteweyî, ragihandinê û hwd de jî wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê karibê xwe bide diyarkirin. Di nava jiyane civakî a demên hemdem de wê miajre nufusê û têkiliyên girseyî ên bi hev re wê bi wê re wê li ser temenekê hişmendî û zêhni wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bidina diyarkirin.

Çand di hundirê xwe de hem ji aliyê hêzên ku guhertinê teşwîq dikin û hem jî hêzên ku li dijî guhertinê disekinin di bin bandûra xwe de ne. Ev hêz hem bi pêkhatayên civakî û hem jî bi diyardeyên xwezayî re têkildar in û di domandina raman û pratîkên çandî de di nav pêkhatayên heyî de, ku bi xwe di bin guherînê de ne, rolekê dileyîzin.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bide diyarkirin ku wê mijare çandê wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê bide diyarkirin. Wê jî wê

dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê ku wê çand wê weke têtînek civakî a ku ew wê bi wê re wê bi hiş û aqil û zanin bibê û wê di nava wê de wê bi wê re wê weke bi civakî wê bijî jî bê. Wê di wê temenê de jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê kaeribê wê di rengekê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman bê.

Raimon Panikkar 29 awayên ku tê de guherîna çandî dikare were bidestxistin destnîşan kir, di nav de mezinbûn, pêşkeftin, pêşkeftin, veguherandin, nûbûn, ji nû ve têtîhîştin, reform, nûbûn, vejîn, şoreş, gûharin, pêşkeftin, belavbûn, şûnpê, deynkirin, eklektîkîzm, senkretîzm, nûjenbûn, xwecihîbûn û veguhertin û hwd Di vê çarçoveyê de, nûjenbûn wekî pejiwandina bawerî û pratîkên serdema Ronahiyê yê wekî zanist, rasyonelîzm, pîşesazî, rewşên aborî, demokrasî û têtîna pêşkeftinê dikare were dîtin. Li ser xebata Umberto Eco, Pierre Bourdieu û Jeffrey C. Alexander, Rein Raud modelê danûstendina çandî diyar kir ku li ser bîngeha îddîa û pêşniyarên ku li gorî têra xwe ya naskirî tene nirxandin û ji hêla desthilatdariya dagari a civaka çandî ya navborî ve tene pejiwandin an nepejiwandin, pêşniyar kir (çav: Rein, Raud (2016). *Meaning in Action: Outline of an Integral Theory of Culture*. Cambridge: Polity).

Dahênana çandî hatiye wateya her nûbûneke ku nû ye û ji bo komek mirovan bikêr tê dîtin û di rewşên wan de diyar dibe, lê wekî objeyek fîzîkî tune. Mirovahî di serdemê guherîna çandî ya bi ber pêşketinek civakê ve ku ew diçe de ye, ku di nav faktorên din de, ji ber berfirehbûna weke yê zêhnî, aborî, ramyarî û hwd ve girêdayî, berî her tiştî, teqîna nîfûsa mirovî ye. Ji nû ve danîna çandê tê wateya ji nû ve avakirina feraseta çandî ya civakê (çav: Chigbu, Uchendu Eugene (July 3, 2015). "Repositioning culture for development: women and development in a Nigerian rural community". *Community, Work & Family*. 18 (3): 334–350).

Çand di hundirê xwe de hem ji aliyê hêzên ku guhertinê teşwîq dikin û hem jî hêzên ku li dijî guhertinê disekinin di bin bandûra xwe de ne. Lê aliyên weke yê ku ew weke 'ne gûharinê' dihên diyarkirin wê têtînek weke ya gûharinê a di dîmenekê weke negûharinê de bê. Wê dema ku em li têtîna gûharinê bihizirin wê, karibê wê bibêjê ku wê her tişt wê bigûharê. Wê demê wê bê gûharin wê ti tişt wê nebê. Di dewama wê de wê bi wê re wê, rewşek negûharî jî wê nebê. Çand wê bi hebûna mirov û civakî aê zindî ve wê girêdayî bê û ew çandî ku ew dijî wê bi wê jinkirina

wê re wê bi gûharê, pêşkeve û bigihijê awayên nû. Ev wê ne tenê bi çandên gûhariner wê bo yên wek yên venegûhar jî wê di şêwayekê de wê wusa bê. Çand hêz hem bi pêkhateyên civakî û hem jî bi diyardeyên xwezayî re têkildar in û di domandina raman û pratîkên çandî de di nav pêkhateyên heyî de, ku bi xwe di bin guherînê de ne, rolekê dilîzin (çav: O'Neil, Dennis (2006). "Culture Change: Processes of Change". Culture Change. Palomar College. Archived from the original on October 27, 2016. Retrieved October 29, 2016).

Peşveçûnek civakî û pêşketina teknikî dikare bi guhertina dînamîkên civakî û teşwîqkirina qalibên nû yên çandî û teşwîqkirin an îmkankirina çalakiya hilberîner di civakê de guhertinan çêbike. Wê dema ku mirov wê bahsa tekinê bikê wê tenê bi têgînek fizikî wê nikaribê bihizirê. Ji wê zêdeyî wê weke têgînek ne fizikî jî bi wê re wê li wê bihizirê. Weke minaq zêhni û hişmendî û hwd. Ev guhertinên civakî dikarin bi guhertinên weke yên bîrdozi û cûreyên din ên guhertinên çandî re bibin. Mînaqî, tevgera femînîst pratîkên nû yên ku hem strukturên zayendî û hem jî aboriyê guherandin, di têkiliyên zayendî de veguherandin pêk hanî. Dibe ku şert û mercên jîngehê jî bibe faktorek. Mînaqî, piştî ku daristanên tropîkal di dawîya serdema qeşayê ya paşîn de vegeyriyan, nebatên ku ji bo kedîkirinê guncav peyda bûn, bû sedema dahênana çandîniyê, ku di dînamîkên civakî de gelek nûbûnên çandî û guheztinan bi xwe re hanî (çav: Pringle, Heather (November 20, 1998). "The Slow Birth of Agriculture". Science. 282 (5393): 1446).

Rewşên bi wê rengê ên vegûhar wê bi demê re wê li ser rewşên jiyanî ên fizikî û hwd re ku ew hena re wê hertimî û dayimî wê weke ku wê bi wan re di ahengekê de wê bibê û wê hebê. Di awayekê de wê girêdana aliyê ne fizikî wê weke bi yê fizikî ve wê girêdayî wê di jiyanê de wê xwe bi wê re wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê rewşên wê yên bi awayekê didin diyarkirin wê bi wê re wê dîmenekê wê biafirênin. Çand wê di rengekê de wê, bi hişmendiya wê re wê weke hişmendiyeke civakî wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin.

Di nava wê de wê têgînên weke yên ramyari, etikî û hwd jî wê bibin. Mînaq wê di wê temenê de wê têgîhên weke pêşherêkirinên me yên weke bi başî û nebaş dîtîne û hwd re wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê kaeribê wê li wê bihizirê bê.

Immanuel Kant (1724–1804) pênaseyeke ferdperestî ya "ronahîniyê" dişibihe têgeha "bildungê" ku wê weke têgînek pêşketinê û têrbûnê wê bi

xwe re wê bide diyarkirin. Bi wê re wê weke bi minaqî wek "ronahî derketina mirov ji negihîştina wî ya bi xwe ye" wê bi gotin bikê. Wî diyar kir ku ev negihîştî ne ji kê m tîgihîştinê, lê ji nebûna wêrekiya serbixwe tê. Li dijî vê tîrse, Kant ev daxwaz kir: "Sapere Aude" ("Dare bi aqil be!"). Di berteka Kant de, zanyarên Alman ên wekî Johann Gottfried Herder (1744-1803) digotin ku afirîneriya mirovî, ku hewcedarî formên nediyar û pir cihêreng digire, bi qasî aqilmendiya mirovî girîng e. Wekî din, Herder formek kolektîf a Bildungê pêşniyar kir: "Ji bo Herder, Bildung tevaya ezmûnan bû ku nasnameyek hevgirtî, û hesta çarenûsa hevpar ji gel re peyda dike." (çav: Eldridge, Michael. "The German Bildung Tradition". UNC Charlotte. Archived from the original on January 23, 2009. Retrieved May 29, 2017).

Adolf Bastian modeleke gerdûnî ya çandê pêş xist. Di 1795 de, zimanzan û filozofê Prusî Wilhelm von Humboldt (1767–1835) banga antropolojîyek ku berjewendîyên Kant û Herder bihevre bike, kir. Di serdema Romanîk de, zanyarên li Elmanyayê, bi taybetî yên ku bi tevgerên neteweperest re eleqedar dibin. Wek tîkoşîna neteweperest a ji bo afirandina "Almanyayek" ji keyeniyên cihêreng, û tîkoşînên neteweperest ên hindikahiyên etnîkî yên li dijî Împeratoriya Awûstro-Macarîstanê. Tîgînek çandê ya berfirehtir wekî "worldview" pêş xistin. Li gorî vê ekola ramanê, her etnîk xwediye cihanbîniyek cihê ye ku bi cihanbîniyên komên din re nayê hevberkirin. Her çend ji nêrînên berê berfirehtir be jî, ev nêzîkatiya çandê dîsa jî hîst ku cûdahiyên di navbera çandên "şaristanî" û "primitive" an "eşîrî" li ser wê bisekinê.

Di sala 1860 de, Adolf Bastian (1826-1905) ji bo "yekîtiya derûnî ya mirovahiyê" nîqaş kir. Wî diyar kir ku berawirdkirina zanistî ya hemî civakên mirovî dê diyar bike ku nêrînên cihêreng ên cihanê ji heman hêmanên bingeîn pêk dihên. Li gorî Bastian, hemû civakên mirovî komek "ramanên bingeîn" (Elementargedanken) parve dikin; çandên cihê, an jî "fîkrên gelerî" yên cuda (Völkergedanken), guhertinên herêmî yên ramanên bingeîn in. Vê nêrînê rê li ber tîgihîştina çandê ya nûjen vekir. Franz Boas (1858–1942) di vê kevneşopiyê de hat perwerdekirin û dema ku ji Almanyaya derket û çû Dewletên Yekbûyî, ew bi xwe re hanî (çav: Liron, Tal (2003). Franz Boas and the discovery of culture (PDF) (Thesis). OCLC 52888196. Archived from the original (PDF) on January 2, 2017. Retrieved October 30, 2016).

Di sedsala 19-an de, humanîstên wekî helbestvan û gotarbêjê îngilîz Matthew Arnold (1822–1888) peyva "çand" bikar hanîn da ku behsa

îdealek paqijkirina kesane ya kesane bike, ya "ya çêtirîn ku li cîhanê hatî hizirîn û gotin." Ev têgeha çandê bi têngîna bildung a Almanî re jî tê berawirdkirin: "...çand peydakirina kamilbûna me ya teveyî ye bi rêya naskirina hemû tiştên ku herî zêde me eleqedar dikin, ya herî baş ku li cîhanê hatiye hizirîn û gotin." (çav: Arnold, Matthew (1869). "Culture and Anarchy". Archived from the original on January 6, 2017. Retrieved May 29, 2017).

Di pratîkê de, çand ji îdealek elît re tê gotin û bi çalakîyên wekî huner, muzîka klasîk û xwarinê, cil û bergan re têkildar bû. Ji ber ku ev form bi jiyana bajarvaniyê ve girêdayî bûn, "çand" bi "şaristanî" (ji latînî: civitas, lit. 'city') dihat nasîn. Rûyekî din ê tevgera Romantîk eleqeya bi folklorê re bû, ku bû sedema naskirina "çandek" di nav ne-elîtan de. Ev cudahî bi gelemperî wekî ya di navbera çanda bilind, ankû ya çîna serdest, û çanda nizm de dihe binavkirin. Bi gotineke din, ramana "çand"ê ku li Ewropayê di sedsala 18an û destpêka sedsala 19an de pêş ket, newekheviyên di nava civakên ewropî de nîşan dide.

Matthew Arnold "çand" bi anarşîyê re wê girêda û hani ser ziman; Ewropiyên din, li pey filozof Thomas Hobbes û Jean-Jacques Rousseau, "çand" bi "rewşa xwezayê" re dan ber hev. Li gorî Hobbes û Rousseau, xwecihên Amerîkî yên ku ji sedsala 16-an û pê ve ji hêla Ewropiyan ve dihatin dagir kirin, di rewşek xwezayî de dijiyan; ev dijberî bi berovajîya jiyane "hemdemi" û "ne hemdemi" dihat xuyakirin. Li gorî vê ramanê mirov dikare hin welat û neteweyan ji yên din şaristanîtir û hin kesan jî ji yên din çandtir bi nav bike. Ev berevajî teoriya Herbert Spencer ya Darwînîzma Civakî û teoriya Lewis Henry Morgan ya pêşveçûna çandî bû. Çawa ku hin rexnegiran diyar kirin ku cihêtiya di navbera çandên bilind û nizm de nakokîya di navbera elîtên Ewropî û ne-elîtan de îfade dike, rexnegirên din jî diyar kirin ku cihêtiya di navbera mirovên hemdemî û ne hemdemî de îfadeya nakokîya di navbera hêzên kolonyalîst ên Ewropî û bindestên wan ên kolonyal de ye.

Rexnegirên din ên sedsala 19-an, li pey Rousseau, ev cudahiya di navbera çanda bilind û jêrîn de qebûl kirine, lê saffikirin û sofîstîkekirina çanda bilind wekî pêşkeftinên xirabker û nesirûştî yên ku cewhera bingehîn a mirovan tarî dike û berovajî dike, dîtine. Van rexnegiran muzîka gelerî (wekî ku ji hêla "gel" ve hatî çêkirin, ankû gundî, nexwendewar, gundî) wekî bi rastî şewazek jiyanê ya xwezayî îfade dike, di heman demê de muzîka klasîk serpêhatî û dekadî xuya dikir. Di heman demê de, vê nêrînê gelek caran gelên xwecihî wekî "hovên esilzade" yên

ku jiyanek resen û bêqisûr dijîn, ji hêla pergalên kapîtalîst ên rojavayî yên pir qatbûyî ve bêtevlîhev, en hati kifşkirin û xerabkirin nîşan didan.

Di sala 1870 de antropolog Edward Tylor (1832-1917) van ramanên çanda bilind li hember jêrîn bikar hanî da ku teoriyek pêşveçûna olê pêşniyar bike. Li gorî vê teoriyê ol ji qalibên pir xwedayî ber bi yekxwedayî ve diçe. Di vê pêvajoyê de, wî çand wekî komek çalakiyên cihêreng ên taybetmendiya hemû civakên mirovan ji nû ve pênasê kir. Vê nêrînê rê li ber têgihiştina olê ya nûjen vekir. Di dewama wê de wê gelek hizirvanên din jî wê mijare civak û olê û an aliyên din ên weke ramyari, derûnî, civaknasî û hwd wê bi temenekê positîvî wê di şêwayekê de wê bikin ku ew wê hildina li dest.

Her çend antropologên li çaraliyê cîhanê behsa pênasêya çandê ya Tylor dikin jî, di sedsala 20-an de "çand" wekî têngîna navendî û yekgirtî ya antropolojiya civakî derketiye holê, ku ew bi gelemperî behsa kapasîteya gerdûnî ya mirovî dike ku ezmûnên mirovî bi awayekî sembolîk tesnîf bike û şîfre bike, û ezmûnên sembolîk ên kodkirî bi civakî ragihîne. Antropoloji di çar waran de tê organîzekirin, ku her yek ji wan di lêkolînên li ser çandê de rolek girîng dileyîze: antropolojiya biyolojîk, antropolojiya zimanî, antropolojiya çandî û hwd, a. Dewletên Yekbûyî û Kanada, arkeolojî, peyva 'kulturbîlle', an jî 'şûşeyên çandê', ku ji aliyê antropologê Alman-Amerîkî Franz Boas ve hatî diyarkirin, û di hê wateya "lensikên" ku mirov bi wan re çanda xwe dibîne. Martin Lindström îdia dike ku têngîna 'kulturbîlle', ku di hêle ku mirov çanda ku lê dijî, bihizire, "dikare me ji tiştên ku ji derve tavilê hildibijêrin kor bike" (çav: Lindström, Martin (2016). *Small data: the tiny clues that uncover huge trends*. London: St. Martin's Press).

Civaknasiya çandê, çanda ku di civakê de diyar dibe eleqedar dike. Ji bo civaknas Georg Simmel (1858-1918), çand bi "çandîniya kesan bi rêya sazûmankirina formên derve yên ku di pêvajoya dîrokê de hatine objektîfîkirin" tê gotin. Ji ber vê yekê, çand di qada civaknasî de weke awayên hizirkirinê, awayên tevgerê û madî ên ku bi hev re awayê jîyane mirov diafirênin, di hê pênasêkirin. Çand dikare du cure be, çanda ne maddî yan jî çanda maddî. Çanda ne-maddî tê wateya ramanên ne-fîzîkî yên ku kesan di derbarê çanda xwe de, nirx, pergalên bawerî, rêgez, norm, rewîst, ziman, rêxistin û saziyan di nav de ne, di heman demê de çanda maddî birhana fîzîkî ya çandê ye di tiştên ku ew çêdikin an çêkirine de. Ev têngîna tenê di lêkolînên arkeolojîk û antropolojîk de

têkildar e, lê ew bi taybetî tê wateya hemî birhanên maddî yên ku dikarin ji çandê re, berê an îroyîn re bêne hesibandin.

Wî jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê çand wê bi çerçoveya wê ya hizrî û ne fizikî re wê weke ku bingihê çerçoveya fizikî û afrîneriyek bi wê û têgihîştina fizikî jî wê di rengekê de wê biafirênê. Ji civakê re wê di wê temenê de wê çand wê weke aliyekê afrîner ê bêsînor wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê. Wê dema ku wê bi mejiyê çandê wê bihizirê wê weke mejiyê civakê wê bi wê re wê bigihijê afrînerîya xwe ya ku ew bi wê ve dijî û di rabê. Wê dema ku ew ji wê mejiyê dûrket wê weke ku wê ji hemû fêrsên xwe yên afirandinê wê di wê temenê de wê weke ku wê dûrkeve.

Minq civakasiya çandî yekem car li Weimar Almanyayê li awer wê hatiya sekin in. Li wir civaknasên wekî Alfred Weber têgeha Kultursoziologie ('civaknasiya çandî') bikar hanîne. Civaknasiya çandî paşê di cîhana îngilîzîaxêv de ji nû ve hate kifşkirin, wekî hîlberek zivirîna çandî ya salên 1960-an, ku nêzîkatiyên strukturalîst û postmodern ên zanista civakî destnîşan kir. Dibe ku ev civaknasiya çandî bi rengek bêkêmasî wekî nêzîkatiyek ku dahûra çandî û teoriya rexneyî di nav xwe de digire were hesibandin. Civaknasên çandî meyl dikin ku rêbazên zanistî red bikin, li şûna hermeneutîk li ser peyvan, huner û sembolan disekin. Ya ku wê weke aliyekê wê yê postmodern ê neyinî wê karibê wê şîrovebikê jî wê ev bê. Çand ji hingê ve bûye têgehek girîng di gelek şaxên civaknasiyê de, di nav de qadên zanistî yên bi biryar, mîna qatbûna civakî û dahûra tora civakî. Ji ber vê yekê, vê dawîyê herikînek civaknasên navdar li qadê heye. Ji ber vê yekê, nuha komek mezin a civaknasên çandê hene ku, bi tevlihevî, ne civaknasên çandî ne. Ev lêkolîner aliyên postmodern ên razber ên civaknasiya çandî red dikin, û li şûna wê, li piştgiyê teorîkî di rayên zanistî yên derûniya civakî û zanista zêhni û hişmendî de digerin (çav: Griswold, Wendy (1987). "A Methodological Framework for the Sociology of Culture". Sociological Methodology. 17: 1–35).

Mijare civaknasiya çandê wê giring bê û wê weke çerçoveyek ramanî, aqilî û hişmendî a kûr wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide diyarkirin. Ji wê aliyê ve bi temenekê dîrokî, guncawî û hwd re wê, di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Mirov di nava jiyanekê de diji û wê di nava wê de wê xwediyê rewşên fahmkirinê bê. Wê bi wê re wê pêşbixê. Wê weke diyarde dîtî û şewayên dîtî wê salixbikê û wê bi gotin û peyv bikê û wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyên wê yên ku mirov

wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman ev aliyê civaknasî ê çandî wê aliyên wê yên derûnî jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê bihawênê. Wê di wê temenê de wê di temenê hem jiyankirinê û hem jî bandûrlêkirinê û hwd de wê kaeribê wê fahmbikê. Têkiliyên antropolojikî ên çandî li ser temenekê çandî û dîrokî wê dikin ku wê ji hin aliyên ve wê fahmbikin û wê werênina ser ziman. Ev fahmkirin jî wê ji aliyekê ve wê weke fahmkirinek civakî ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Têgîna civaknasiya çandê, û civaknasiya çandî ya girêdayî, bi dahûra birêkûpêk a çandê re têkildar e, ku bi gelemperî wekî komek kodên sembolîk ên bi xêwê ên ku ji hêla endamek civakê ve têne bikar hanîn, wekî ku di civakê de diyar dibe dikarê were fahmkirin. Ji wê aliyê ve wê xêw û çand wê bi civakî wê temenek strûkturî ê giring wê bi pêşketina mirov û civakê re wê bide diyarkirin. Ji bo Georg Simmel, çand bi "çandiniya kesan bi rêya sazûmankirina formên derveyî yên ku di pêvajoya dîrokê de hatine objektîfîkirin" tê gotin. Çand di warê civaknasi de wek awayên raman û teswîr, kirin û tiştên maddî yên ku bi hev re komek ji awayê jiyana mirovan pêk tînin dihê dahûr kirin (çav: Vuong, Quan-Hoang (2023). Mindsponge Theory. Walter de Gruyter GmbH).

Nêzîkatiya civaknasên hevdem ên ji çandê re bi gelemperî di navbera "civaknasiya çandê" û an "çanda civaknasi" de dihê dabeş kirin. Ev têgîn dişibin hev, lê ne bi hev re ne. Civaknasiya çandê têgeheke kevntir e, û hin mijar û bûjen ji yên din kêm-zêde "çandî" dihesibîne. Berevajî vê yekê, Jeffrey C. Alexander, têgîna civaknasiya çandî destnîşan kir, nêzîkatiyek ku hemî an piraniya diyardeyên civakî di astek xwe de wekî çandî di astek xwe de dibîne. Mînaqî, alîgirê sereke yê "bernameya bihêz" di civaknasiya çandî de, Alexander dibêje: "Bawerkirina bi îhtîmala civaknasiya çandî dihê wateya pejirandina ramana ku her kiryar, çiqas amûr, refleksîf, an bi zorê, li gorî hawîrdora wê ya derve, heta radeyekê di asoyek ji bandûr û wateya çandî de rave dike." Diyardeyên weke berhema pêvajoyên civakî, civaknasiya çandî jî çandê weke pêkhateyeke ravekirina diyardeyên civakî dibîne. Berevajî qada lêkolînên çandî, civaknasiya çandî hemû mijarên mirovî ji bo pirsgerêka kodkirin û deşîfrekirina çandî kê nake. Ji bo nimûne, civaknasiya çandî ya Pierre Bourdieu "naskirina zelal a civakî û aborî wekî kategoriyên ku bi çandî

ve girêdayî ne, lê nayên kêmkirin" heye (çav: Rojek, Chris, and Bryan Turner. "Decorative sociology: towards a critique of the cultural turn." The Sociological Review 48.4 (2000): 629-648).

Civaknasiya çandê ji hevberdana di navbera civaknasiyê de, wekî ku ji hêla teorîsyenên destpêkê yên mîna Marx, Durkheim, û Weber ve hatî çêkirin, û antropolojî, ku lêkolanan pêşengiya stratejiyên etnografîk kirin ji bo danasîn û dahûrkirina cûrbecûr çandên li çaraliyê cîhanê. Beşek ji mîrateya pêşkeftina destpêkê ya qadê hîn jî di rêbazan de (piraniya lêkolînên civaknasiyê çandî diyarkirina wan) di teoriyan de (cûrbecûr nêzîkatîyên rexneyî yên civaknasiyê ji civakên lêkolînê yên heyî re navendî ne) û baldariya bingeşîn a qadê de tê hîskirin. Mînaqî, têkiliyên di navbera çanda populer, kontrola ramyarî, û çîn û komên civakî de fikarên destpêkê wê bi wê re wê derkevina li pêş. Di wê çerçoveyê de wê weke ku wê di dewama wê de wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê li ser wê bisekinê bê.

Wek beşdarvanek sereke ya teoriya pevçûnê, Marx diyar kir ku çand ji bo rewakirina newekheviyê xizmet dike. Çîna serdest, ankû bûrjûwazî, çandê ku berjewendîyên xwe bi pêş dixê, di heman demê de berjewendîyên proleterayê dîtêpisîne, hildiberîne. Gotina wî ya bi vî rengî ya herî navdar ew e ku "Dîn afyona gelan e". Marks di wê baweriyê de bû ku "motora dîrokê" têkoşîna di navbera komên mirovan ên xwedî berjewendîyên aborî yên cihêreng de ye û bi vî rengî aborîyê avahiya çandî ya nîrx û bîrdoziyê diyar dike. Ji ber vê sedemê, Marks wekî materyalistek tê hesibandin, ji ber ku ew bawer dike ku aborî (madî) çandî (îdeal) hildiberîne, ku "Hegel li ser wî radiweste", yê ku îdia dike ku îdeal hilbera materyalê dike.

Ji wê aliyê ve ku mirov wê werênê ser ziman wê têkiliya nava ya madî û ya ne madî de wê di wê temen de wê weke aliyekê ku wê mijare hizirkirinên felsefeyê ên weke ya idealîzm û metalyalîzmê ku wê di dewama wê de wê weke têgînek hizrî û dijberên hev wê pêşkevin jî bê. Di wê temenê de wê, kijan wê pêşîya kijanê wê were wê weke dînguya nava herdu têgînan wê di rengekê de wê xwe di şêwayekê de wê bide diyarkirin. Marks û an şopdarên wî di wê temenê de wê mijar û nîqaşkirinên wî di rengekê de wê çerçoveya hizirkirinê wê li ser temenê ya civakî û ya serwerên wê ku ew bi têgînê wê dibin bi ber ve wê bîngîhekê hizirkirinê wê biafirênê. Têgîhên serwer wê di çî awayê û rengê de bin wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê, girêdanên nava mirovan wê di wê rengê de wê bi wê re wê bikê mijare lêpîrsînê. Mijare

serwerîyê û ya ne serweriyê wê di wê temenê de wê weke aliyê ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê bê.

Di wê nûqtayê de wê çand wê hertimî wê weke mijareku ew bi hebûna wê re wê weke bi serwerî û têngîna wê re wê were diyarkirin. Lê gotinek din jî wê marks wê bi têngîna çanda serdest û ya çanda bindest re wê di wê temenê de wê li wê zêde bikê û wê şîrovebikê. Di wê temenê de wê çanda bindest wê çawa wê karibê wê fahmbikê û wê şîrovebikê. Wê tenê wê bi gotina weke ya di bindest de wê heyinê wê karibê wê fahmbikê? Ji wê zêdeyî wê çand wê awayê jiyanê wê bi xwe re wê bihawênê û wê çawa wê bijî wê weke wê di rengekê de wê bi xwe re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide diyarkirin.

Ji aliyekê din ve wê emile durkheim wê mijarê wê bi dîroka civaknasiyê û civakê ve wê girêdayî wê hilde li dest û wê li ser temenê têkilidanin û dabeşkirinê û hwd re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Li gorî durkheim di wê baweriyê de bû ku çand bi civakê re gelek têkiliyên ku ev in: Hêza li ser kesan girêdayî hin kategoriyên çandî, û baweriyên mîna Xwedê ye. Weki din rêûresm û efsane bi afirandina bêtir mirovan baweriyên xurt diafirînin û ava dikin. Jimara kesên ku bi van efsaneyan bawer dikin çiqasê zêde bibe wê nîzama civakî jî xurt bibe. Çand eslê xwe di civakê de bû, û ji wan serpêhatîyan pêşketin di nav tiştên wekî pergalên dabeşkirinê de derket.

Mînaq Weber ramana komek statûyê wekî bineçandî nû kir. Komên statûyê li ser tiştên wek: nijad, etnîsîte, ol, herêm, pîşe, zayend, bijartina zayendî û hwd ava dibin. Ew çandek di hundurê çandê de ne, ji ber vê yekê etîketek bineçandî ye. Weber di heman demê de ramana ku mirov ji ber berjewendiyên xwe yên madî û îdeal, ku tiştên wekî pêşîgirtina ji çûna dojahê di nav xwe de dihevin, dike. Weber her weha diyar dike ku mirov dageran ji bo îfadekirina giyanîtiya xwe bikar tînin, dager ji bo vegotina aliyê giyanî yên bûyerên rast tîne bikar hanîn û berjewendiyên îdeal ji dageran digirin.

Ji bo Georg Simmel, çand tê wateya ku "bi rêya sazûmankirina şêklên derve yên ku di herikîna dîrokê de hatine objektîfîkirin." Simmel dahûrên xwe di çarçoveya "darêjk (form)" û "naverokê" de pêşkêş kir. Têgîn û dahûra civaknasi dikare were dîtin.

Weber wê mijare çandê wê bi têngîna têkiliya sêkîke rewîstê, zêhnê û civakê de wê weke têngînek beremberê têngîna aboriyê a hizrî, zêhnê û an hişmendî wê bi wê re wê hilde li dest. Di wê temenê de wê mijare têngîna hizrê wê di wê çerçoveyê de wê derxê li pêş. Di wê nûqtayê de wê, têngîna

weke ya ku wê simmel wê werênê ser ziman di çerçovwya têtîna darêjkê û salixkirina navaroka wê de wê hinekê jî wê weke dîmenekê ne dûrî wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di renekê de wê weke têtîna çandê wê di nava wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijarên ku wê karibin wê werina diyarkirin wê, berfireh bin. Hinek ji wan wê di renekê de wê karibê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê têtînek civanasi û sazûmaniya wê ya civakî bê. Wê di wê temenê de wê têtîna civakî wê bi rengê jiyane civakê û kes ve wê girêdayê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Sazûmana Civaknasî: bi organîzekirina endamên xwe bi hejmarên piçûktir ve hatî saz kirin da ku hewcedariyên taybetî yên çandê bicîh bîne. Çînên civakî li gorî nirxên bingehîn ên çandê li gorî girîngî (statû) tene rêz kirin. Mînaq: rewşên wek kar, perwerde, malbat hwd.

Di dewama wê de wê dikarê wê bahsa têtîna orfûadetan bikê. Wê di wê nûqteyê de wê dema ku wê bahsa orf û adetan wê were kirin wê di renekê de wê têtîhên weke bi rêgez û restên rewîstî û hwd ên nivisandî û an ne nivisandî û hwd re wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Rewstên mirov ên başî û nebaşî û ji hev cihêkirina wan re wê bi wê re wê di renekê de wê karibin werina lê hizirkirin. Orfûddet û an Kevneşopî; rêgezên tevgerî yên ku ji hêla ramanên çandek rast û xelet ve tene bicîh kirin, wekî kevneşopî, orfûadet, rêgez, an zagonên nivîskî û an ne nivîskî wê hilê li nava xwe.

Aliyekê wê yê din ku wê durkheim û çend nivîskar û an ramnanvanên civaknasî ku wê bi kirpênin wê têtîna dageran ku wê di nava jiyane de wê weke diyarkirinên bi hizirkirinên ku wê weke rê şani mirov dibin di herikina me ya bi jiyane û an herikina jiyane a bi me re de. Dager wê di renekê de wê weke têtîhna ku ew weke bi fizikî û an ne fizikî wê weke diyar û an şenber ku wê karibê bi wê bihizirê weke heyin û an hebûnek bi wate. Di wê çerçoveyê de wê di wan de wê hinek têtînin weke yên ku ew di xwe de wê hinek wateyna wê weke ku ew dihên salixkirin wê bi xwe re wê di renekê û awayekê de wê weke ku wê bidina diyarkirin bin.

Ji aliyekê din ve jî wê têtînên weke di dewama wê de ku wê ji wê werina derhanin wê dager wê, di renekê de wê, rest wê biafirin. Ew rest wê weke hinek têtînên ku wê di jiyane de wê di çerçoveya wate û an mana dayina bi wê a li tişt û hwd re wê xwe di renekê de wê bidina diyarkirin.

Rest û an rêgez û têngînên ku tevgera endamên civakê rêve dibin. Du cure rest, orf û adet hene. Adet restên ku bi berfirehî têne şopandin û xwedî girîngiyek rewîstî ya mezin in. Rêwîtiyên gelerî restên rûtîn, danûstendina rojane ne. Orf wê di rengekê de wê weke têngînek ku wê di wê çerçoveyê de wê bi awayekê jiyanê ê diyar û şenber ku mirov wê weke bi wê bi hişmendî bûya ku wê weke bi wê zanibê ku wê çawa wê biji û hwd re wê weke aliyekê ku wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê. Di wê çerçoveyê de wê orf û adet wê weke bi rewîstî wê rêgezên ku wê çawa wê bi wê werina jiyanekirin bin. Di nava jiyanekê de wê weke bi destûrî wê çi wê weke bi rast û ne rast û an başî û nebaşî wê karibê wê were diyarkirin wê bi wê re wê were diyarkirin. Di wê temenê de wê civak wê bi wê re wê di aslê xwe de wê weke ku wê xwediyê destûrna xwe yên xwezayî ku ew di rengekê de wê, li gorî wê çawa wê bijin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê civak wê bi wê re wê xwediyê restên xwe yên destûrî ên xwezayî ku wê weke di nava xwe de wê bi wê re wê bi nirx û hwd wê biji jî bê. Ev bo her temnê wê di rengekê de wê bi wê re wê bibin. Minaq wê keçikek ciwan ku ew bi zewicê wê berê cehîzên xwe wê berê wê amede bikira. Ev wê weke kevneşopî û an orf û adetek ya civakî ku wê ew li gorî wê biji û ew wê bi wê re wê di nava civakê de wê were nasin. Li gorî wê restê ku wê ew pêkhani wê weke ew destûr û an rest, orf û adetê haniya li cih.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke restên orfî wê weke aliyekê destûrî ên rûtini jî wê bi xwe re wê bi wê re wê bidina diyarkirin. Wê bi wê re wê dîmenekê rewîstî wê bi xwe re wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de ku em bahsa rewîstê wê bikê wê pêşî wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê ji hev cihê wê li wê bihizirê. Rewîsta kevneşopî û an orf û adetî wê weke ya civakî û destûrî ya bo civakê û an jî nava wê bê. Wê di wê temenê de wê weke li gorî wê biji bê. Miorv nikaribê wan li gorî têngîhên olî û hwd şirove bikê ku weke ku çawa ku em nikaribin rewîsta olî nikaribê weke etikê felsefeyê wê şirovebikê û an pêwîst bê ku wê di fahmkirinê de wê ji hev cihê bikê bê. Di rengekê de wê mijare salixkirina peyvan ji hev cihê wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê pêwîst bê. Minaq peyva etikê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê şirove bikê. Peyva etikê wê di nava felsefeyên serdema kevnera de wê weke bi epikurisiyan re bê û an hizra filosofê re wê derkeve li pêş.

Digel ku bi tam nayê zanîn têgeha etikê kengî dest pê kiriye jî, tê zanîn ku têgihîştina etikî ji demên kevna ve di gelek civakên cihêreng ên li deverên cihê yê cihanê de heye. Li ser etikê li ser dîroka olan, dîroka felsefeyê, û dîtinên antropolojî û arkeolojîk vê yekê birhan dînin. Ramana etîk a Sokrates yek ji mînaqên pêşîn ên ramanên rewîstî/etîkî yê zanistî na.

Platon bi têngînên dewlet û civakê re mijarên etîkî rawestandiye; li şûna rewîstê takekesî li ser etîka civakî sekinîn. Têgihîştina etîkî ya Platon, mîna piraniya filozofên Yewnanî, ber bi esilzade û hemwelatîyên azad ên ku ne kole ne ve tê. Li gorî wî, girseyên ku piraniya civakê pêk dihanîn, xwedî şiyana etîkîbûn û bidestxistina fezîletê ne. Ji ber vê yekê, mirov nikare bêje ku di vê etîka felsefeyî a rewîsta civakî de di navbera çînan de girêdanek hatiya ser ziman.

Têgihîştina etîk a Arîsto jî hêmanên civakî yê tund dihevin û ji pêşketinên dîrokî û civakî yê serdemê gelekî bandûr bûye. Yek ji xalên herî girîng ên têgihîştina Arîsto a ji etîkê têgeha wî ya mirovekî azad e, û mirovekî civakî ye. Ji bo qebûlkirina cewhera civakî ya hebûna "mirov" ev gava yekem bû. Bi rastî, Arîsto jî di wê baweriyê de bû ku kole bi hemwelatîyên din re wek hev nayên hesibandin û li gorî wî, kole ji tiştên bêcan ne cuda ne; Lê dîsa jî, pênaseya teorîk a "zoon politikon" ji bo pêşketina dîrokî ya etîkê girîng diyarkir. Kesê ku di eslê xwe de jêhatî be, heke navîn be dê bigihîje asta etîkî ya îdeal. Nêzîk, navîna di navbera her du şêlên xirab de, fezîlet e. Mînaq, xala navîn ya di navbera xwe pir piçûk û mezin dîtin de, rewşa virazî ye.

Filosofekî din ê serdema kevna ê ku bi ramanên xwe yê li ser etîkê re têgihîştineke cuda derxistiye holê û navê xwe lê kiriye Epicurus e. Di etîka ateîst a Epicurus de, armanca mirovahiyê bidestxistina kêfê ye. Her çend bi gelemperî tê hizirîn ku ew cûda ye jî, têngîna kêfê ya Epicurus nebûna êş e ji kêfa laşî. Bextewarî ew rewş e ku mirov tê de ji êş, azar, bêbextî û kederê bêpar be. Jiyana ku tê pêşniyarkirin ji bo xilasbûna ji êşê jiyaneke tenêti û hêsan e, hem nêz û hem dûrî jiyana civakî ye. Di ramana Epicurus de, mirov ne heyînek civakî ye, girêdanên wî yê civakî ne pêkhatîyên xwezayî ne ku ji cewhera wî dihên şirovekir.

Têngîna etîkê cihê ya ku wê çawa wê bi jêhatî, xoslet û rewşên weke fazîletê û hwd re wê were ser ziman. Têngînên rewîstê wê ji wê biafirin. Etîk wê di çerçoveyê de wê, bi têngînek weke ya rêgezî ku ew bi gerdûnî û an xwezayî û hwd re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Bi wê yekê wê gotina etîkê wê di felsefeyê de wê hinek wateyên teybet û cihê wê li sr

esasê zanin û aqil û fahmkirinê wê bi xwe re wê hilde. Li ser wê temenê spinoza wê têngîna 'ethica' wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman. Ew wê di wê temenê de wê bi gotinên felsefeyê wê çerçoveyek gerdûnî û xwezayî û hwd wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Bi pêşketina Xiristiyantiyê re li Rojava piştî dema kevnera (antîkê), têgihîştineke etîkî ku çavkaniya wê xwezayî, gerdûn û ku piştî w xwûdê jî li wê were zêdekirin bû, dest pê kir. Di vê serdemê de yek ji girîngtirîn têgihîştina etîkî jî têgihîştina etîkî ya Thomas Aquinas e, ku wê têngîna xweza, gerdûn û xwûdê wê di cewherekê de wê bikê ku ew bi wê bigihênê hev û bi wê bigihîjê hinek rêgezên fahmkirinê bi wê. Di vê têgihîştinê de, têgihîştina etîkî ya felsefeya Skolastîk û nêrînên rewîstî û fezîleta Xiristiyani li hev dicivin. Di vê têgihîştinê de ku têgihîştineke etîkî ya aqilane ye, mijara wîna jî tê lêkolînkirin. Hizra wîna azad a li ser bingeha aqil heye, kirinên erênî yên maqûl mimkun in, şansê mirov heye ku bi hîlbijartina qencyê bigihîje bextewariyê, lê di dawiyê de bextewariya rast û dawî tenê bi daxwaza Xwedê dikare were bidestxistin. Piştî vê yekê, ji bo demek dirêj, ehlaq tenê nêrînên ku ji Xwedê ve têne girtin.

Ji sedsala 15-an pê ve, veguhertinên ji vê têgihîştina etîkî ya Xwedê û ol-navendîtî dest pê kir. Mînaq, xebata utopîk a Campanella, "Land of the Sun", li ser girêdanên di navbera etîkê de ji rewîsta olî û tevgera rojane ya takekesî û civakî dike. Giordano Bruno yek ji wan kesan e ku li dijî etîka olî ya dogmatîk e. Ew bi teqez têngînek gerdûnî pêşdixe. Etîk wê biwê têngîna xwe ya felsefî wê hertimî wê derfeta bi wê gihiştina hizrên din ên rewîstî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di rastîyê de wê ji têngînek rewîstî zêdetirî wê weke çerçoveyek rêgezî a weke stoayîyan kj ew dikir wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di serdemên paşerojê de, berhemên gelek nivîskar û ramanweran ji ol û dogmayê dûr ketine, û her çend hin caran çavkaniyên wan hîn îlahî bûn, lê di pratîkê de ji teolojiyê dûr ketin û têgihîştina etîkî ya li ser aqil ji nû ve dest pê kir. Şopên vê yekê di berhemên Montaigne û Charron de têne dîtin.

Ramana ampîrîst a Brîtanî ku di dawiya vê serdemê de cihê xwe di warê felsefî de berfireh kir, bandûr li têgihîştina etîkî jî kir. Thomas Hobbes xwediyê têgihîştineke etîkî ye ku berevajî nêrînên etîk ên kevneşopî ye û bi felsefeya wî ya materyalîst re lihevhatî ye, bû. Armanca sereke ya ferd parastin û domandina hebûna xwe ye, xweperestî di xwezaya mirov de ye, hevgirtina vê xweperestiya takekesî bi berjewendiyên civakê re

encamên erênî derdixê holê, ji ber vê yekê ew xalên ku xweperestiya takekes û berjewendiyên civakê li hev dikin, fezîlet in. Tevgerên ku tê de meylên xweperest ên ferd bi berjewendiyên civakê re ne li hev dikin û heta zirarê didin berjewendiyên civakê. Ji wê yekê wê çawa civak û kes û an ferdi wê baş bi hev re werina fahmkirin wê li ser wê were sekin in.

Têgihiştineke etikî ya ku hêmanên wê yên mîna têgihiştina fezîlet û rewîstê di felsefeyên Rojhilat de heye, ji aliyê filozofê navdar Spînoza ve hatiye pêşkêşkirin. Di vê têgihiştinê de mirov di rewşa xwe ya xwezayî de êsîr û an dilê azweriyên xwe ye û bi alîkariya hişê xwe dikare ji vê esaretê rizgar bibe. Ji ber vê sedemê, bi aqilane tevgerîn û bi etikî tevdiğerin di rastiye de yek in. Filosofna din ê navdar ku xwediyê ramanek etikî ye ku balê dikişîne ser zanînê John Locke û di dewama wê de David Hume ya. Li ser bingeha felsefeya xwe ya ampirîk, wî da xuyakirin ku rastiye etikî ku wê çendî li ser rêgezên gerdûnî ava bê wê bi wê têngînek rewîstî jî berhema serpêhatiyan bin.

Bi wê yekê wê gotina etikê wê ji têngînek etikî a dogmayî zêdetirî wê weke têngîhek hizrî/aqilî û hwd wê were pênasekirin. Di wê temenê de wê li hemberê dogmayên rewîstî wê têngîna etikê a felsefeyî wê bi wê yekê wê weke aliyekê wê were û pêşkeve. Ya ku wê di aslê xwe de wê li ser dema skolastîk re wê rewşek aqilane wê bi felsefe wê bîrê li rojevê jî wê, ev têngîna etikê a li ser rewîstên heyî weke têngihiştinekê bê.

Di dewama wê de ku mirov wê hilde li dest wê mijare lêpirsînê wê li ser têngînen olî re wê bikê ku wê pêşbixê jî wê diaslê xwe de wê weke ku wê ev bê. Ji wê aliyê ve wê ji dogmayên olî derbasbûna wan wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bibê. Ji wê aliyê ve wê dikare wê werênê ser ziman ku wê etikê wê bi rastiya wê re ku wê di rengê ku ew bi pêvajoyên hizirkirinê ew ew hatiya salixkirin wê fahmbikê wê di çerçoveyek hizrî a di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê weke bide diyarkirin.

Ol wê li têngî, mana û jiyanê wê weke hin bersivna ku ew dihên dayîn jî bê. Wê, li ser temenê manayên bingehn re wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê. Bersivên wê, dogma na û lênepirsîyar in. Di wê nûqtîyê de wê, etik wê, weke fêrsek fahmkirinê û bi morfolojiyên fahmkirinê ên jî wê ku wê werina girtin re wê, ser rewîsta fahmkirin, rewîst û aqilê wê re wê di çerçoveyek giştî de wê bi wê re wê, di rengekê de wê karibê wê fahmbikê bê. Wê dema ku wê spînoza wê bi têngîna xwûdê wê li gerdûnê bihizirê û wê di heviyekiyekê de wê bîrê ser ziman û wê pîrsa gelo xwûdê gerdûn a û an gerdûn xwûdê ya ku wê bikê wê hinekê jî wê ev

çerçoveya hizirkirinê a ku wê bi wê re wê karibê wê were lê hizirkirin wê hebê.

Di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê etik wê lêpîrsînek felsefeyî bi morfolojikî di xwe de wê weke ku wê bihawênê. Ya ku wê ji wî re wê temenê fahmkirinek teybet wê weke ku wê biafirênê jî wê ev bê. Sokrat wê bi wê têngînê wê bigihijê mirov, nirx û fezileta mirov ku ew bi wê fahmbikê. Di wê warê de wê lêpîrsînên wî yên bi etikê wê bi têngînek felsefeyî wê bi wê yekê wê weke ku wê bibin. Wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmîbkê û wê werênê ser ziman bê.

Mijare etikê wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê bi fahmkirina wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Lêpîrsînên bi wê re wê, di rengekê de wê di wê çerçoveya heyînê û gerdûn û têkiliyek fahmkirinê a rêgezî de wê bi wê re wê bi mijare bûyin û nebûnê re wê weke ku wê were û bibê di hizirkirinê de.

Di mijare fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare ziman bê. Ziman jî wê di wê çerçoveyê de wê weke mijarek ku wê weke têngîhên din ên weke olê, etikê û hwd wê bi wê re ku wê were hildan li dest bê. Ziman wê di şêwayekê de wê weke temen û çerçoveya têkilidanînê, fahmkirinê mana û an watelê dayînê û hwd bê. Beri her tiştê wê weke têngînek bi dagerî a têkilidanînê a bi hev re bê.

Mirov dikare wekî amûrek ku di navbera mirovan de têngîhîştinê dike were pênase kirin. Di vê çarçovê de ziman pêwendîya devkî ku di nav mirovan de awayê herî bibandûr a ragihandinê ye û her weha şêwazên ragihandinê yên ne devkî yên wekî zimanê laş ku ji peyvan pêk tê vedibêje. Ziman bi dengbêjî bi pêlên dengî û bi dîtbarî bi peyvan an jî nîşanan ve tê ragihandin, wekî di zimanê nişanê de.

Ziman di wateya xwe ya teqez de weke navgîna ragihandina raman û cîhannasiyê tê pênasekirin. Ev pênase, wek cara yekem ji aliyê Wilhelm von Humboldt ve hatiye kirin, ji wê yekê dest pê dike ku ziman ji bo hemû çalakîyên tevlihev û pêvajoyên ramanê yên mirovan pêwîst e. Ziman ne amûreke temamker e ji bo danûstandina di navbera mirovan de, berevajî, têngîhîştina bûjene û diyardeyên li cîhanê jî bi zimanî têne avakirin. Bûjene û rewş bi têngîhîştina zimanî ya cîhanê vediguherin çarçoveyên semantîk. Bêî van şertên semantîkî, ne biderfet e ku mirov riya xwe li cîhanê bibîne. Ji ber vê yekê, mirov di cîhana ku di destpêkê

de semantîk dihat hesibandin de, mîna heywanek nejiya. Mirovan di destpêkê de li vê dinyayê bi awayekî yekgirtî û carinan bi zimên re têkilî daniye û heta bi ziman ve girêdayî jiyane. Ev tê wê wateyê ku hebûna mirov her tim di çarçoveyek zimanî de xwediyê objeyan e. Ev nêzîkatî jî li hemberî diyardeya ziman weke amûreke ragihandinê heye.

Lê wê dikarê wê bibêjê ku wê mijare ziman wê, bi ya ku ew dihênê ser ziman weke aqil û an zaninê wê di awayekê de wê çendî wê weke di heviyekiyekê de û weke heman tişt jî bê lê wê, di rengekê de wê ji hev cihê wê weke du aliyên ku ew bi ziman direngêkê de bi wê karibin werina fahmkirin jî bin.

Ziman wê weke beşek ji têngîna çandê a ku wê bi wê ve wê karibê wê fahmbikê bê. Di nava civakê de wê, bi rêya danûstandinê wê têkiliyê wê bi hev re mirov wê dênê. Bi rêya dangan wê diyarkirinên hevbeş ên civakî jî wê di rengekê de wê bide diyarkirin.

Ziman amûra bingeşîn e ku civak li ser kar dike. Têkiliya di navbera ziman û çandê de bi awayê ku ziman çand û nêrîna civakê nîşan dide bi kûr ve girêdayî ye. Di pratîkê de meyla diyarker a pênasekirina ziman û çandê heye. Ji bo danasîna çandîbûna ziman, gotinên wekî "ziman û çand ji hev nayên veqetandin", "ziman û çand ji nêz ve bi hev ve girêdayî ne", "ziman çand e û çand ziman e" gelek caran têne dîtin. Ziman çand û girêdanên çandî nîşan dide û vediguhêze. Bê guman, ziman beşek ji çandê ye, ku bi hêsanî dikare wekî berhevkirina bawerî û pratîkên di nav civakê de were pênase kirin. Ji aliyê din ve çand berhema civakên vegotinê yên civakî û dîrokî ye ku bi ziman tên afirandin û teşe kirin.

Weke ku çawa ku me got ziman wê têngîna têkilidaninê re wê bi wê rewşa têkilidaninê wê rê û şewayên têkiliyê ên weke aktivite wê hebin ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Minaq rewşên weke bi xwendinê, wêjeyê, rewşên weke nivisandinê, musikê, helbest û hwd wê weke hinek aliyên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengek de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Mirov wê di çerçoveya têkiliya ziman de wê bihizirê û wê hizirkirina xwe wê bîne ser ziman. Wê xiyal bikê û wê bîne li cih. Minaq wê rewşên weke danskirinê û hwd wê rewşên weke ku wê di wê temenê de wê bi tevgerên ku ew bi wê dihên kirin û pênasekirin û hwd ve wê girêdayî bê.

Çand wê weke têngînek ku ew di wê temenê de wê bi têngîna jiyane civakî re wê were diyarkirin. Di demên hemdem de wê dema ku wê bahsa rêveberiyên demokratîkî wê were kirin ew wê çawa wê hebin û wê bibin û hwd wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were lê

hizirkirin. Di wê temenê de wê di nava xwe de wê bi kirinên xwe fahmkirinê re wê, bi çandê re wê bibê. Ya ku wê ji aliyekê ve jî wê têkiliya rewşên weke yên rêveberiyê û civakê wê ji hev cihê karibê bide nişandin wê çand bê. Minaq wê têgihên weke li giorî xwezaya wê bin wê di levkirinekê de wê bibin. Yên ku ew wê weke ji serî ve dihên diyarkirin wê weke yên vaji wê karibê wê pênasebikê. Di wê temenê de wê, li dijî rewşên weke ne li gorî xwezaye wê re wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di çerçoveye rêgezê weke ya bi başîyê ku mirov bi wê bihizirê wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku em mijare çandê wê hildina li dest wê di dîroka mirovbûnê de wê çawa wê bibê, dabare xwe wê bikê û hwd wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê aliyê aborî ê civakê wê li ser temenê jiyanê û xabatên bi wê ve girêdayî wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê dli wê bê hizirkirin. Di wê warê de wê rewşên weke rengên jiyanê û mijare aboriyê wê bi wê ve wê girêdayî wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di demên hemdem de wê bi awayekê wê saziyên civaknasî û civakî wê pêşkevin. Ew wê di nava civakê de wê weke rewşên rêxistinî ên civakî wê bibin. Minaq wê aliyên weke rêveberî, rêzani, civaknasibûyin, têkiliyên civaknasî, perwerde, zanin, afirandina zaninê, huner, wêja û hwd, wê çend ji wan aliyên ku wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê têkiliya wan saziyên civakî ên bi hev re, şêwayê xabatkirina wan, şêwayên hizirkirinê, rengên hildana li dest, hizirkirinê û hwd wê bi wê re wê weke aliyên ku wê di rengna de wê karibê bi wan bihizirê bê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê bi wê re wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê bi çandê wê xwediyê hem çerçova û hem jî bingihê ku ew bi wê xwe di rengekê de wê, bide diyarkirin. Ziman wê tenê wê aliyekê ji wan bê. aqil û zanin û gihiştin û an afirandina wan wê hinek aliyên din bin. Şêwayên rêxistinê û hwd wê weke hinek aliyên wan bin.

Di wê çerçoveyê de wê piştî ku civak bû wê bi wan aliyan re wê bi çerçoveya xwe re wê bide diyarkirin. Ev wê weke aliyna ku wê civakê wê di rengekê de wê bikina civak bin. Di wê temenê de ku mirov bibêjê ya ku wê civakê wê bikê civak jî wê ji aliyekê ve wê ew çerçoveya wê ya

berfireh a bi gotina çandê ve jî wê karibê bi wê re wê li wê bihhizirê û wê fahmbikê bê.

Weki din wê bi zimanî wê aliyên din ên weke abori, ziman û hwd wê aliyên weke dîrokê û an antropolojiyê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê fahmbikê bê.

Çerçoveya civakê wê çerçoveya wê ya çandî jî wê bi wê yekê wê biafirênê. Wê ev bi ziman bê, bi şêwayên wê yên nava wê ên bi hizirkirinê bin, rengê axiftina wê ya bi zimanê wê bê. Ya ku wê weke mirov wê dikê wê weke endamekê wê civakê wê bi hebûna çand û zimanê wê ku mirov wê karibê xwe bide diyarkirin, bêtê ser ziman û fahmbikê û hwd bê. Ziman wê bingihê nivisandin û ragihandinê û an axiftinê bê. Ev wê weke xosletên ku ew mirov jî dikina mirov bin. Di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê çand wê weke aliyekê wê yê giring wê bi zimanî hebê. Ew wê weke aliyna me jî bin ku em nikaribin bêî wan bijin bin.

Di rengekê de wê mijare têtîna civakê têtîliya wê ya bi navaroکا wê re wê bi fahmkirin û zimanê wê re wê bibê. Wê dema ku wê kes ji wan aliyan dîrket wê, di serî de wê ji rastiya xwe ya civakê jê wê weke ku wê dîrkeve. Di wê temenê de wê mijare civakê û çandê wê hev wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê temem bikê.

Di wê çerçoveyê de wê dema ku mirov wê çerçoveya wê ya çandî wê bi civakê wê hinekê wê fahmkir û pê de wê êdî wê karibê wê hinekê bi ber fahmkirina gotina têtîna asimlasyonê ve wê herê. Bi gelemperî wê gotina asimlasyonê wê bi rengê wê weke hizrên kes û an komên civakî li gorî ya giştî û ya bi rêjeya wê mazintir ku ew were gûharandin û an weke wê were kirin û an jî ew li wê tabîî were kirin bê. Ev bi awayên weke bi zorê û an rêyên wê ku ew dihê kirin. Minaq wê weke ku wê li kurdistanê wê zimanê civake kurd wê were qadaxakirin û wê zor wê bê lê kirin ku wê civak wê ne bi zimanê xwe yê civakî lê bi zimanekê ku wê bo wê beyenî bê ê weke zimanê tirkî bi axifê. Ev wê weke şêwayekê asimlasyonê bê. Asimlasyon wê şêwayekê jenosîdê ê li ser serê civakê ku ew bi wê dihê mesandin bê. Wê beremberê gotina bi jenosîda fizikî wê weke ya bi aliyên din ên hizrî, zêhnî û hwd ku wê ew bi wê were kirin û wê di wê temenê de wê bi rewşên weke gûharandinên çandî wê bi wê re ku wê were kirin û an meşandin bê.

Asimlasyon û çand û an asimlasyona çandî

Mijare asimilasyonê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê pêşî wê weke ku wê pêwîst bê wê hinekê mijarê wê ji aliyê têgînek çandî û civaknasî ve bi têgiha derûniyê ve wê girêdayî wê karibê wê hilde li dest. Di wê temenê de wê ber ku wê aliyekê mijarê ê derûnî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê bide diyarkirin.

Di dewama wê de wê di rengekê de wê mijare têgîna asimilasyonê ku wê di çerçoveyek çandî de wê were kirin wê mijarên weke yên derûniya çandî wê di şêrî de wê weke aliyna ku wê karibin wê hinekê wê li ser wê bisekinê bê. Derûniya çandî lêkolînek e ku çand çawa pêvajoyên derûnî ên endamên xwe nîşan didin bê. Li ser wê bingehê ye ku bîr û çand ji hev nayên veqetandin û ji hev pêk dihên. Têgeh du pêşniyaran vedihewîne: Yekem, ku mirov li gorî çanda xwe çêdibe û ya duyemîn jî, ku çand ji hêla mirovan ve hatî afirandin bê.

Derûniya çandî armanc dike ku çand, xwezaya wê û fonksiyona wê ya bi diyardeyên derûnî re vebêje. Gerd Baumann dibêje: "Çand ne tiştêkî resen e, lê têgeheke dahûrî a razber e. Ew bi xwe re nabe sedema tevgerê, jê vediqetîne. Ji ber vê yekê ew ne normatîf û ne jî pêşdîtinkar e, lê amûrek zêhni ye ji bo ravekirina ku mirov çawa ji dinyayê fahm dikin û li gorî wê tevdigerin." (çav: Baumann, Gerd (1997). *Dominant and demiotic discourses of culture. Their Relevance to Multi-Ethnic Alliances*. In: P. Werbner & T. Modood (Eds.), *Debating cultural hybridity. Multicultural Identities and the Politics of Anti-Racism*. London & New Jersey: Zed Books).

Wekî ku Richard Shweder, yek ji pêşengên herî girîng ên vê qadê, nivîsandiye, "derûniya çandî lêkolîna ku kevneşopiyên çandî û pratîkên civakî çawa derûniya mirovan birêxistin dike, îfade dike û diguhezîne, dide diyarkirin. Ev yek di şûna yekitiya derûnî ya ji bo mirovahiyê de ji cûdahiyên etnîkî di hiş, xwe û hestan de encam dide." (çav: Shweder, Richard (1991). *Thinking Through Cultures*. Harvard University Press).

Yoshihisa Kashima behsa derûniya çandî bi du wateyan dike, wekî kevneşopî û tevgerê ku di dawiya sedsala 20-an de derketiye holê. Derûniya çandî wekî kevneşopî di sedsala 19-an de digihîje romantîsma rojavayî. Giambatista Vico û Herder di ramana bandûra çandê ya li ser mirovan de wekî peyxamên destpêkê yên girîng têne dîtin.

Çarçoveyek din a çandî ya destpêkê derûniya çandî-dîrokî ye ku di salên 1920-an de derketiye holê. Ew bi piranî bi derûnvanên rûsî Vygotsky, Luria û Leont'ev ve girêdayî ye. Wan îdia kir ku çalakiya mirovî her dem

di çarçoveyek taybetî ya civakî û dîrokî de ye û ji ber vê yekê divê neyên îzole kirin.

Digel ku di lêkolîna derûni de eleqeya çandê kêmbûnê, beşek ji ber populerbûna "behaviorism" li Dewletên Yekbûyî, hin lêkolînerên di antropolojiyê de, mîna Margaret Mead, dest bi lêkolîna têkiliya di navbera çand û kesayetiyê de kirin. Di salên 1970-1980-an de, ji bo veguhertina şirovekirinê di antropolojî û derûniyê de bangek zêde bû. Lêkolînwan ji hêla konstruktîvîst û relativîst ve girêdayî bûn û amaje kirin ku divê cûdahiyên çandî di nav çarçoveya wan de bêne fahm kirin. Ev bandûr di derketina tevgera derûniya çandî de faktorek girîng bû. Zanyarên sereke yên vê tevgerê, di nav yên din de, Richard Shweder û Clifford Richards bûn. Destpêkirina kovareke nû û weşandina gelek xebatên sereke, mîna derûniya Çandî ya Shweder û derûniya Çandî ya Cole: rêzkariyek Carek û Pêserojê, alîkarî da ku rêgeza tevgerê çêbike (çav: Slunecko, Thomas; Wieser, Martin (2014), "Cultural Psychology", in Teo, Thomas (ed.), Encyclopedia of Critical Psychology, New York, NY: Springer New York, pp. 347–352).

Derûniya çandî bi gelemperî bi têgînek çandî re tê bihev kirin. Her çend her du qad bandûrê li ser hev bikin jî, derûniya çandî ji derûniya navçandî cuda ye ku derûnvanên navçandî bi gelemperî çandê wekî amûrek ceribandina gerdûnîbûna pêvajoyên derûni bikar tînin ne ku diyar bikin ka pratîkên çandî yên herêmî çawa pêvajoyên derûni çêdike û an diyar dikê. Ji ber vê yekê, dema ku derûnvanek pirçandî dikare bipirse ka qonaxên pêşketinê yên Jean Piaget di nav cûrbecûr çandan de gerdûnî ne, derûnvanê çandî dê bala xwe bide ka pratîkên civakî yên komek taybetî ya çandan çawa bi awayên cûda pêşkeftina pêvajoyên zêhni-hişmendî diafirîne (çav: Markus, H.R.; Kitayama, S. (2003). "Culture, Self, and the Reality of the Social". Psychological Inquiry. 14 (3): 277–83).

Lêkolîna derûniya çandî ji gelek warên di hundurê derûniyê de agahdar dike û tê agahdar kirin ku wê, di nav de derûniya "cross"-çandî, derûniya civakî, derûniya çandî-dîrokî, derûniya pêşkeftinê, û derûniya zêhni û hwd re wê bide diyarkirin. Ji bilî kişandina ji çend warên din ên derûniyê, derûniya çandî bi taybetî antropolog, zimanzan û fîlozofan bikar tîne da ku di lêgerîna têgihîştina cûrbecûr aliyên çandî di civakê de bibin alîkar. Lêbelê, perspektîfa avaker a derûniya çandî, bi navgîniya ku derûnvanên çandî şewazên ramanê û tevgerên di hundur û li seranserê çandan de lêkolîn dikin, bi perspektîfên gerdûnî yên hevpar ên di piraniya warên

derûniyê de, yê ku hewl didin ku rastiye bingehê di derûnê de ku li seranserê mirovahiye lihevhatî ne, binirxînin re têkildar e.

Derûniya çandî di heman demê de bi qada nû ya "derûniya Dîrokî" ve girêdayî ye, ku armanc dike ku lêkolîn bike ka dîrok û derûnî çawa hevûdu bi rengekî dînamîk ava dikin, hewl dide ku baştir fahm bike ka tevger, hest û zanînen kolektîf di serdemên demên dîrokî de çawa diguhezin û çawa kokên derûniya me ya heyî di pêvajoyên kûr ên çandî û dîrokî de tene veşartin (çav: Atari, Mohammad; Henrich, Joseph (April 2023). "Historical Psychology". Current Directions in Psychological Science. 32 (2): 176–183).

Li gorî Richard Shweder, gelek têgih di dubarekirina laboratuaren derûniya rojavayî de li cîhên ne-rojavayî hene. Ji ber vê yekê, armanca sereke ya derûniya çandî ew e ku çandên pir û cûrbecûr beşdarî teoriyên bingehê di derûnê bibin da ku van teoriyan rast bikin da ku ew bi pêşbînî, ravekirin û ravekirina hemî tevgerên mirovî re têkildar bibin, ne tenê yê rojavayî. Ev armanc ji hêla gelek zanyarên ku nêzîkatiya derûniya xwecî pêş dixin ve tê parve kirin. Di hewlekê de ji bo nîşandana berjewendiyên pêwendiya derûniya çandî û xwecihî, derûnvanê çandî Pradeep Chakkarath teqez dike ku derûniya sereke ya navneteweyî, ji ber ku ew ji hêla rojava ve ji piraniya herêmên cîhanê re hatî diyarkirin, di nav gelek derûniyên xwecihî de tenê yek e û ji ber vê yekê dibe ku ne xwediye pisporiya navçandî be ku îdia bike, wekî ku pir caran gerdûnî heye, derbasdar e. Li gorî vê yekê, komên çandî awayên cihêreng hene ku pirsgerêkên hestiyarî diyar bikin, û hem jî di navbera tengasiya fizikî û derûnî de cûdahiyê bikin. Mînaqî, Arthur Kleinman destnîşan kir ku têgîna depresyonê di çanda çînî de çawa bi pirsgerêkên fîzyolojîkî re têkildar e, berî ku vê dawiyê wekî xemgîniyek hestiyarî were pejirandin. Wekî din, terapiya ku mirov dişopîne ji hêla têgehên çandî yê nepenî û şermê ve, û hem jî stigmatên ku bi pirsgerêkên taybetî re têkildar in, bandûr dibe (çav:Hizi, Gil (2016). "Evading chronicity: Paradoxes in counseling psychology in contemporary China". Asian Anthropology. 15: 68–81).

Kurtenivîsa W.E.I.R.D. nîfûsê ku Rojavayî, Xwendewar, Pişesazî, Dewlemend û Demokrat in vedibêje. Heta niha, W.E.I.R.D. nîfûs di lêkolînen derûnî de pir zêde hatine numîner kirin. Di vekolînek kovarên serekî yê di dîsîplîna derûniyê de, hat dîtin ku 96% ji mijarên ku beşdarî wan lêkolînan bûne ji welatên Pişesazî yê Rojavayê hatine, ku 68% ji wan ji Dewletên Yekbûyî hatine. Ev bi piranî ji ber ku 99% ji nivîskarên

van kovaran li Zanîngehên Rojavayî û 73% ji wan li Zanîngehên Amerîkî bûn. Bi van agahiyan, tê encamdan ku %96ê dîtînen derûni ji W.E.I.R.D tê. welatan. Encamên ji lêkolîna derûniyê ku di serî de W.E.I.R.D. nifûs bi gelemperî wekî teoriyên gerdûnî têne binav kirin û bi xeletî li ser çandên din têne sepandin (çav: Henrich, Joseph (2010). "Most people are not WEIRD". Nature. 466 (5): 29).

Dema ku derûniya çandî bi vê modelê ve girêdayî ye, civak pir caran vê yekê nas nakin. Digel ku pir tê pejirandin ku mirov bandûrê li çandê dike û ew çand bandûrê li mirovan dike, pergala civakî meyla dikin ku bandûra ku mirov li ser civakên xwe çêdike diyar bike.

Têkiliya çand û mirov bi derûniyê re a di nava civakê de wê weke têkiliyek afrîner bê. Wê di wê temenê de wê weke bi pêvajoyên civakê ên pêşketinê re wê werênê ser ziman. Derûnvanê çandî Richard Shweder dibêje ku derûnî û çand bi hev re hatine avakirin û ji hev nayên veqetandin. Têgîna gelek vedîtinên derûniyê yên ku li deverên din ên cihanê têne dubare kirin piştgirî da vê ramanê ku hiş û hawîrdor bi hev ve girêdayî ne û li çaraliyê cihanê cûda ne.

Dinava jiyane civakî a hemdem de wê ev ali wê bi gelek aliyên din ên wek dîrok û civaknasiyê û hwd re jî wê di heman rengê de wê weke pêwîst bin ku ew werina hildan li dest. Ev ali hemû wê di rengekê de wê bi wan re wê çerçoveyek civakî a ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman wê biafirênê bê.

Di mijare şîrovekirina têgîna çandê û derûniyê de wê di wê temenê de wê aliyên wê yên din jî wê hebin û emê di herikina mijarê de cih bi cih kirpendinê li wan bikin. Lê li vir wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare têgîna têkiliya çandê û an bi hev ve wê weke ku wê di demên hemdem de wê were gotin bi gotina 'entegresyonê' bê û an asimilasyonê û hwd bê wê di wê temenê de wê weke aliyên wê yên ku ew wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di demên hemdem de ku em tenê ji sedsale 20an û pê de wê bi tenê wê hildina li dest wê di nava listeyên çand û zimanên windayî ên netewên yekbûyî de wê bi sadan çand û ziman wê di rengekê de wê bahsa wan wê were kirin.

Di wê temenê de wê rêveberên serdest wê li gorî plangeriyek ku ew li gorî xwe û an etnisiteyekê çê dikin wê li ser wê re wê nêz bibin. Di serî de wê bêgûman encamên wan ji dîrokê çûnê wê karibê bi serê xwe bê kirin mijare lêkolîn berfireh. Lê li vir armanca me ya sereka ew a ku em

mijare çand û pêvajoyên bişavtinê û an asimlasyonê ên li ser wê di rengekê de wê bidina diyarkirin li berçav. Ber ku ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide diyarkirin.

Asimilasyon wê weke gotinek ku wê di wê temenê de wê gelek wateyên ku wê karibin ji wê werina derxistin wê bibin. Di serî de wê ji aliyê têngîna çandî ve weke 'asimlasyona çandî' wê ji aliyekê ve wê pêşî wê di dewama wê de wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê li ser wê bisekinê bê.

Asîmîlasyona çandî pêvajoyek e ku tê de komek an çandek hindikayî dişibihe koma piraniya civakê an jî bi tevayî an jî beşekî nîrx, tevger û baweriyên komeke din asîmîle dike. Di nav cureyên cuda yê asîmîlasyona çandî de asîmîlasyona tam û asîmîlasyona bi zorê heye. Asîmîlasyona tam ji van her duyan berbelavtir e ji ber ku bi xweber çêdibe. Dema ku wekî bîrodiziya ramiyê dihê bikar hanîn, asîmîlasyon tê wateya polîtîkayên hukûmetê yê ku bi mebesta asîmîlekirina komên etnîkî di nav çanda neteweyî de ne (çav: "assimilationism". Dictionary.com. Rock Holdings).

Di dema asîmîlasyona çandî de, tê çaverêkirin ku komên hindikahî bi ziman û xuyangê, û her weha faktorên girîngtir ên sosyo-ekonomîk ên wekî tevlêbûna di nav civakên çandî û kar ên herêmî de, xwe bi pratîkên rojane yê çanda serdest re biguncînin (çav: "Cultural Assimilation". Archived from the original on June 21, 2021).

Hin cureyên asîmîlasyona çandî dişibin çandbûnê, ku tê de komek an çandek hindikayî bi tevahî di nav çanda serdest de asîmîle dibe, ku tê de taybetmendiyên diyarker ên çanda hindikahiyê kêmbûn an jî bi tevahî winda dibin. Di cûreyên din ên asîmîlasyona çandî de, wek entegrasyona çandî, ku bi piranî di civakên pirçandî de têne dîtin, komek hindikahiyek di nav civakek diyarkirî de aliyên çanda serdest dipejirîne, an bi belavkirina çandî an jî ji ber sedemên pratîkî yê wekî adaptasyona li gorî pîvanên civakî yê civakek din û di heman demê de çanda xwe ya resen diparêze. Yek têngîhiştina asîmîlasyona çandî wekî hevahengiya çandîbûnê bi nav dike, lê ya din jî tenê wekî yek ji qonaxên duyemîn dihesibîne. Di dîrokê de asîmîlasyona çandî ya cuda cuda bûye. Mînaq û cureyên çandiniyê asîmîlasyona çandî dilxwazî û bê ne bi wêne bê wê weke kiriyarek ji holê rakirinê bê (çav: Abe, David K. (2017-07-19). Rural Isolation and Dual Cultural Existence: The Japanese-American Kona Coffee Community. Cham: Palgrave Macmillan. pp. 17–18).

Asîmîlasyon di heman demê de dikare bi navê asîmîlasyona lêzêdekirî û an çandiniya lêzêdekirî jî bigire nav xwe, ku tê de kes an kom repertuara xwe ya çandî ya heyî berfirehtir dikin ne ku li şûna çandek bav û kalan bigirin û ku ew ji ya çerçoveya komî û an wê çerçoveya civakî a wê demê bigirê bê (çav: (çav: Abe, David K. (2017-07-19). Rural Isolation and Dual Cultural Existence: The Japanese-American Kona Coffee Community. Cham: Palgrave Macmillan. p. 17–18).

Asîmîlasyona çandî, li gorî şert û mercên komê, dibe ku guherînek bi lez an gav bi gav be. Dema ku endamên civakê ji endamên koma serdest a civakê nayên cudakirin, asîmîlasyon tam pêk dihe. Divê komek taybetî asîmîle bibe an na, bi gelemperî hem ji hêla endamên komê û hem jî ji hêla kesên din ên civakê ve tê nîqaş kirin. Asîmîlasyona çandî wekheviya civakî garantî nake. Asîmîlasyona çandî bi xweber an jî bi darê zorê dibe ku ji aliyê çandê ve jî ji hev cuda bin.

Cureyên cûrbecûr yên asîmîlasyonê, di nav de asîmîlasyona çandî ya bi zorê, bi taybetî bi komên xwecihî yên di dema kolonyalîzmê, metingerî û hwd de têkildar bûn, ku di sedsalên 18, 19 û 20-an de qewimîn. Ev asîmîlasyon guheztina olî, veqetandina malbatan, guhertina rolên zayendî, parvekirina milkê di navbera hêzên biyanî de, ji holê rakirina aboriyên herêmî û nebûna peydakirina xwarinê ya domdar di nav wan de bû. Rêbazên bi darê zorê yên asîmîlasyonê, çi bi rêya kolonyalîzmê û an metingeriyê, çi di nav neteweyek yekane de, pir caran ne domdar in, ji bo ku kontrola li ser normên çandî bihêlin, dibin sedema serhildanan û hilweşîna hêzê. Gelek caran, çandên ku bi asîmîlasyona çandî ya bi darê zorê di nav pratîkên çandî yên cihêreng de têne ferz kirin, vedigerin pratîk û olên xwe yên ku ji nixrên çandî yên bi zorê yên hêzên serdest ên din cuda ne. Wekî din, di dirêjahiya dîrokê de, asîmîlasyona dilxwazî pir caran di bersivdana zexta çandek serdesttir de pêk dihe, û lihevhatî çareseriyek e ku mirov "ewle" bimînin. Nimûneyek ji asîmîlasyona çandî ya dilxwazî dê di dema "Inquisition Spanî" de be, ku Cihû û Misilman, û Dêra Katolîk a Romayê wekî dînê xwe qebûl kirin, lê di vê navberê de gelek kesan hîna jî olên xwe yên kevneşopî di nepenî de pêk hanîn. Ev cureyê asîmîlasyonê ji bo

ku bi wê dana herêkirin a fêrsa hebûna hêza serdest tê bikarhanîn ku çandek bi awayekî aştîyane asîmîle dibe, lê pir caran asîmîlasyona dilxwaz nayê wê wateyê ku kom bi tevahî li gorî baweriyên çandî yên pejirandî tevdigere (çav: assimilation | Definition, History, & Facts". Encyclopædia Britannica. Retrieved 2020-05-28).

Gotina "asîmîlasyon" ne tenê li ser komên xwecihî, di heman demê de li ser koçberên ku li erdek nû bi cih bûne jî tê bikar hanîn. Çandeke nû û helwêstên nû yên li hember çanda resen bi têkilî û pêwendiyê têne bidestxistin. Asîmîlasyon ferz dike ku çandeke rêgezên wê serdest dibe ku di nav çandek yekgirtî de bibe yek. Ew pêvajo bi têkilî û lihevhatina di navbera her çandê de pêk dihê. Pênaseya heyî ya asîmîlasyonê bi gelemperî ji bo koçberan tê bikar hanîn, lê di pirçandî de, asîmîlasyona çandî dikare li seranserê cîhanê û di çarçoveyek cûrbecûr civakî de çêbibe û bi deverên taybetî ve ne sînorkirî ye.

Ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê din jî wê encamên wê têgîna asimilasyona çandî wê li ser keseyetê û tengezeriyên ku wê keseyet di xwe de wê bijî û an wê rû bi rû wê were û hwd wê ji xwe wê weke aliyna din ên ku em dikarin di çarçoveya gotina derûnî û çandê de wê weke bi aliyna din re wê hilde li dest bê. Di wê nûqtayê de wê ev wê, di serî de wê ji pêşketina wê ya temenî wê weke ku wê bigirê wê encamekê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê hilde li dest wê bibê. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare asimilasyonê wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê bi ji holê rakirinên wê re wê bi mijare çandê ve wê girêdayî wê hinek tûnekirinên hebûnî wê bi xwe re wê bide çêkirin. Ji aliyê gotina çandî ve ku wê mirov wê bibê wê pêvajoyên çandî wê bi jiyanne mirov ve girêdayî wê xwediyê demên dirêj bin. Di çarçoveya jiyane kesekê de minaq ku mirov bibêjê wê ji dema bûyinê û heta mirina wî û an wê kesê wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ev pêvajoyên ku wê weke mejuya xwe û an dîroka xwe ya kesena wê bijî wê bi wê û an wî kesî re wê weke aliyna ku wê, di xêwa mirovî de wê cih bigirin. Ev pêvajo wê bi pêvajo û an dîmenê xêwî ên demki, dîrokî û hwd re wê bi wê re wê bibin. Di wê temenê de ew di rengekê de wê weke aliyên wê yên ku wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê dema ku wê kes ji wê xate xwe ya pêşketinê dûrket jî wê weke ku wê ji wê temenê xwe wê dûrkeve.

Minaq wê mijare ziman û têkiliya wê ya bi xêwê ve girêdayî ji aliyê fonoloji, morfoloji û sintaksî û hwd ve wê ji gelek aliyên ve wê dema ku wê were hildan li dest wê ji pirr aliyên ve wê weke bi temenekê biolojîkî û hwd re wê li ser wê esasê wê karibê wê were hildan li dest.

Ev alî wê di xate pêşketina mirov de wê weke aliyên giring bin. Kes wê bi wê re wê keseyetîya xwe di wê ahenge xwe de wê biafirênê. Wê

serkeve. Wê xwe bide diyarkirin. Wê bi xwe bawerbûn û wan, wêrekti û wîna xwe wê bi wê re wê biafirênê, pêşbixe û wê bide diyarkirin.

Ji wê aliyê ve wê di aslê xwe de wê dema ku em mijare fêrbûn û an temenê afirandina kes a bi zaninê, fêrbûnê û hwd re jî wê hilde li dest wê ev aliyên ku ew bi xêwî dibin wê weke temenekê wê ji mirov re wê biafirê. Minaq wê dema ku wê kesek ji zimanê xwe yê ku ew di xêwa xwe de xwediye kodkirinê bi pêşketina xwe ya dem û pêvajoyên berê ên bûhûriya wê demê wê weke ku wê ji temenê xwe yê dirokê wê dûrkeve wê di rengekê de wê rastî rewşekê wê were.

Zanyarên civakî ji bo nirxandina asîmîlasyona weke ya minaq ya koçberan xwe dispêrin çar pîvanên bingehîn: statûya sosyo-aborî, belavkirina erdnîgarî, gihîştina zimanê duyemîn, û zewaca navber (karma). Asîmîlasyonê wê wek pêvajoyek e ku wê, weke çawa wê ji rastiyeke dûrkeve û wê bi wê ya din wê bijî û nikaribê bijî re wê di rengekê de wê karibê wê şîrovebikê. Kesek di zimanê duyem de ku ew fêrdibê wê ti carî wê weke zimanê xw eyê yekem ê zikmaki wê baş ji wê sûd negirê û wê bikarneyênê. Weki din wê bi pirsgirêkên derûnî re wê, karibê rû bi rû bimênê.

Minaq gotina adaptebûnê wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Wê di rengekê de wê weke encamên wê yên ku wê kesekê ku ew ji piçûkatiya xwe ku ew ji herêmê goçî devereke din kir wê li wê mazin bibê û wê xosletên wir wê nasbikê. Wê di rewşên weke yên kar, xwandinê û hwd wê, karibê xwe nêzî yên ji wê herêmê wê bide diyarkirin. Wê di wê temenê de wê dem bi dem wê karibê hêsta weke ku ew xwe ji wê herêmê bibînê ew bigirê.

Lê ma mirov dikarê wê weke aliyekê ku ew têr dikarê wê bi wê re wê fahmbikê? Bêgûman mirov nikarê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê. Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, adaptebûn wê di rewşa jiyane de wê karibê hevnasinê û hinek pêvajoyên weke wê jiyankirinê wê bi wê bide jiyankirin. Lê ev wê kes wê ji aliyekê ve wê ji pirsgirêkên derûnî ku ew di farqê de ya û an ne di farqê de ya ku ew wan bijî wê xilas nekê.

Ber ku wê, ev ali wê weke aliyna ku wê tenê wê bi gotina çandî bi sînor wê nikaribin wê werina fahmkirin bin bi hebûna mirov re. Vajî wê bi temenekê fîzyolojîkî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê fahmbikê

û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê ji wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Ji aliyê fizikî ve wê binerê wê weke, bi têngînek peresendinê wê weke kesek wê dema ku ew di rêyekê de diçê ku ew rêya xwe bi şikênê û bikeve rêyek din de. Lê wê dema ku ew ket rêya din de wê, ji ya pêşî ku ew di wê de meşî û encamên wê yên derûnî ku ew di xwe de wê bijî wê bi tememî wê ji wê xilas nekê. Aliyê din jî ê weke şaşbûnekê ku wê karibê wê li wê bihizirê wê gotina weke “jibirkirinê” bê. Hem kesên ku ew wê pêvajoya asimilasyonê dijin û hem jî yên ku wê diyardikin wê fektorê wê weke ku ji berçav wê dûr dikin. Ber ku wê çendî ku ew wê, hişmendiya me bi mejiyê ser re wê jibîrkirinê wê weke ku ew bijî jî wê ji mejiyê binî ve wê ew newê kirin û mirov wê weke ne di hişê wê de bê wê bi xêwî û hwd re wê, bi encamên wê re wê karibê rû bi rû bimênê. Di wê temenê de wê adepteasyon li ser çi temenê wê rast bê? Ew li ser wê temenê ku ew di rengekê de ew ne weke hebûnek ku ew hatî asimlekirin ku ew di wê de hebê wê hingê wê bi pêvajoyek fêrbûnê a li ser koka xwe re wê di rengekê de wê kariibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê encamên cihê karibê bide diyarkirin. Adeptsasyon wê hinekê jî wê bi gotina fêrbûnê û gihiştina zanîna wê ve wê girêdayî bê. Wê bi encamên wan re wê bibê û wê di wê temenê de wê karibê wê di çerçoveyekê de wê fahmbikê.

Mirov ku ew çendî ‘weke hev’ were kirin jî wê cihêbûnên wan wê bibin û ev wê weke xosletên jiyankirinê bin. Wê di encama wê de wê biafirin. Wê nikaribin werina ji holê rakirin. Diwê temenê de wê di rengekê de wê bi wan xosletên xwe re wê fêrbûnên ku ew dikê û an ji xwe dide kirin wê bi wan re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Asimilasyon wê di roja me de wê nikaribê wê li wê bihizirê û bibêjê ku ew nin a. Ew wê weke xosletekê rejim û rengê rêveberiyên roja me wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Ev wê weke xosletetê yê çanda serdest wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê. Minaq wê di rengekê de wê, di nava sînorê welatekê de wê dema ku wê, bahsa zimanekê fermi wê were kirin ku wê ‘kerkesek wê bi wê perwerde bibînê’ wê werênê ser ziman wê çawa wê karibê wê bibêjê ku ew di encama wê de wê nin a? Di wê temenê de wê ev wê di rengekê de wê bi wê ve wê girêdayî wê weke aliyekê wê hebê. Lê ji aliyê çanda serdest ve jî wê di rengekê de wê mijare asimilasyonê wê weke mijarek ku ew bi wê weke hev kirinê û bi wê xwe serdest kirinê ve jî wê girêdayî bê. Ev wê ji aliyê komek olî a hindikayî ve bê, û an ji aliyê komek kêmnîetewî ku ew bi hindikayiya

xwe ew ku ew bi awayekê zorê û an weke di dîmenekê xwezayî de ku ew ji jê re ti derfet newê hiştin re ew bi wê re li wê tabî were kirin.

Di renekê de ew wê bi wê re wê karibê were dîyarkirin ku wê çendî wê li hev wê were jiyankirin jî wê weke 'ne ji hev' wê weke fêrsekê wê hebê. Wê dema ku wê, di wê rewşê de wê kes ne xwediyê hişmendiya xwe ya civakî a ji wê dihê bê û an çand û herêma ji wê dihê bê bi civakî wê, xwe cihê li bin wê karibê bibînê. Wê di wê temenê de wê di gelek waran de wê di kirdeya cihê dîtinê de wê piçûk û an mazindîtinê wê weke aliyekê ku wê xwe bi wê re wê bide diyarkirin bê.

Di têngîna netewên roja me de wê, dîmenekê 'karma' wê hebê û wê di wê temenê de wê çawa wê di çerçoveya wê sînorê netewî ku ew xêz dikin de wê bigihênina nasnemeyekê wê bi wê re wê di nava hewldana wê de bin. Lê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê cihêbûnên çandî wê, di renekê de wê, hertimî wê hebin. Ya ku mirov wê di renekê de wê weke ku wê bi tememî wê fahmnekê jî wê weke ku ev ali bê.

Pirsgirêkên netewî wê di wê temenê de wê di nava wê de wê, bi cihêbûnên civakî û komên wê re bê. Wê di roja me de ku wê bahsa 'bihêzbûna rejiman' û an bi çêkbûn û bi lêvkirinên gotinên weke 'mafê xwe parastinê' wê bikin wê yekser wê weke aliyekê wê yê giring wê li hemberê hundur wê, xwestekên cihê ku ew wê weke 'cihêkarî' wê weke li tirkîya wê were diyarkirin wê di wê temenê de wê, bi wê herina bi ser wan de. Di wê temenê de wê asimilasyon wê ji wan re wê weke çerçoveya afirandina wan a civake xwe de. Di wê warê de wê, di aslê xwe de wê çendî wê bahsa têngînek 'nijadî' wê di nava netewan de wê were kirin jî lê wê çand jî, ziman jî, û civak jî wê di renekê de wê di cewherê xwe de wê weke karma bê. Ev wê, di wê temenê de wê bibê. Gotinên weke 'netewperestî' û an 'nijadperestî' ku wê derxina li pêş jî wê ji aliyekê ve wê, li ser wê temenê wê çawa wê, weke şêwayekê şerkirinê a li hemberê mejiyê mirovan ê di nava sînorê wan de jî bê. Wê ji wê aliyê ve jî wê di renekê de wê dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Ji wê aliyê ve wê têngîna netewî wê kirdeyên wê yên fahmkirinê ê weke 'yek'tiya wê ku wê bahsa wê kirin wê ne temenê yekekê û an tekekê de bê. Wê di çerçoveya yekitiyekê de bê. Gotina yekitiyê wê di renekê de wê, di wê temenê de wê, weke hevgirtinek ji rêûresmên cûrbecûr ên civak, çand û ziman û hwd wê bi wê biafirê. Lê tevî ku wê bi wê yekê wê xwediyê wê yekitiya ji pirr çand, pirr ziman û civakên cihê w biafirê jî lê wê ji aliyekê din ve wê, tenê wê li ser navê yekê û li leyha yekê wê ji

hemû pêkhateyên din wê bê xwestin ku ew ji xwe û maf û azadiya xwe, çanda xwe, zimanê xwe, dîrok û civaknasiya xwe û hwd û bi kortasi hemû nirxên xwe yê civakî ew feregatê bikin li leyha yê serdest. Di wê temenê de wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê têtînek yekitiyê a yekali ku wê li hemû yê din wê were kirin mal û an wê şerê wê bi wan re wê were dayin wê di wê temenê de wê di rengê de wê were kirin.

Li gotina 'asimilasyonê' di aslê xwe de wê bi felsefe û nerin wê têtîna netewên hemdem ên roja me wê zêde negativ wê nêzî wê nebê. Heta ku wê çawa wê ji wê bikin ku ew bigihijina hinek şîroveyên 'positiv' jî wê di wê temenê de wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê fahmbikê. Ew wê di kirdeya gotina entegrasyonê de wê didina diyarkirin. Wê di kirdeya gotina, yekitiyê de wê didina diyarkirin û her wusa gotinên bi wê rengê ên ku ew weke di çerçoveya ramyarî û destûrî û hwd de ku wê bînina ser ziman de wê bikin ku ew wê bidina diyarkirin.

Ji wê aliyê ve wê destûr wê di wê temenê de wê, çendî ku wê di demên hemdem de wê bi navê têtînek hemdem û mirovî wê bahsa wê were kirin jî lê wê, ti carî wê gotina destûrê wê nikaribê wê masumane wê bibînê û wê werênê ser ziman. Her destûr piçûk û an mazin bi girseyên bi xwe ve girêdide wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di wê temenê de wê di rengê de wê, di kirdeyali gorî destûrê de bê û an weke hev xwediyê maf û azadiya destûrî û hwd de bê wê di rengê de wê ew wê sêce li dijî mirovatiyê wê bikê. Di wê temenê de wê di rengê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê gotinên weke bi hêncetên weke 'lênepirsînê' û an newê lêpîrsîn û hwd de wê ew wê di rengê de wê ev bi dîmenekê masumanetiyê ew sêce li dijî mirovatiyê wê weke ku wê were kirin.

Ji wê aliyê ve wê, dema ku em wê di wê temenê de wê binerîn wê gotina netewî a serdema me wê bi teqezî wê weke gotinek bi pîrsgirêk û sêcdar û gûnahbar bê. Wê di wê temenê de wê di rengê de wê karibê wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Minaq ku em şewayê lêpîrsîn foucault ku ew li ser gotina cezayê, girtigehê, zayendê û hwd re wê bikê ku em li gotina netewê bikin wê pîr zêde wê rastî dîmenekê xirab ê dijmirovî bi wê re wê rastî wê were.

Mijare asimilasyonê wê di wê temenê de wê di demên hemdem de wê dîmenekê din jî wê li wê were dîtin. Ew jî wê kirdeya di gotina hemdemiyê de bê. Wê di bin wê navê wê de wê weke awayekê xwe kirin û an dana nişandin û bi wê rengê wê nirxekê baş û yê din nebaş dana

nişandin û hwd wê di wê temenê de wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman.

Gotina mirovê hemdem wê dikarê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Gotina hemdemiye wê, dîmenekê jiyane, hizreke wê, û nerinek wê bi awayekê de wê bide diyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Yan jî wê di wê temenê de wê ya vaji ya hemdem wê weke 'ne hemdem' ku wê were diyarkirin wê weke ya ku ew pêwîsta were mahkumkirin wê di dîmen û awayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Mijare hemdemiye û ne hemdemiye wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê mihtacê lêpîrsînekê di çerçoveya nîrxên mirovî de wê li gorî dema xwe wê hebê. Ev ne tenê bo demên me yên iro wê wusa bê. bo demên bûhûrî jî wê wusa bê. Di demên bûhûrî de wê minaq wê bi wê re wê çi wê were derbaskirin û çi baş û nebaş wê were diyarkirin wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Gotina hemdemi wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê pêwîst bê ku wê di hinek awayan de wê bikê mijare lêpîrsînê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Asimlasyona çandî û şok û encamên wê

Di aslê xwe de ku mirov wê ji kijan aliyê ve wê li wê binerê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê asimilasyon wê encamên wê weke ku me li jor hani ser ziman wê li ser hebûna mirov wê hebin. Minaq wê kes wê çawa wê bijî? An jî wê di jiyane xwe de wê bi derûnê û hwd wê çendî wê rehet bê? Weke aliyên ku wê karibê wê werênê ser ziman. Li vir dikarim gotina Emile durkheim a 'xwekuştin'ê wê dikarê wê di rengekê de wê bibîr bîrê. Di wê temenê de wê hinek encamên wê minaq ku em li hebûna civake kurd binerîn wê karibê wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Minaq kes wê ji rastiya xwe ravînê wê weke berteke ji rêzê ku wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin bê.

Wekî din wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, hêrs û nefreta li hemberê civake xwe ya ku ew jî wê dihê wê weke aliyên wê yên ku wê

bi wê re wê xwe bi rengekê wê bidina diyarkirin. Di awayekê de wê çendî ku wê di bin navê xabatê de wê ji bajarên kurdan wê herina bajarên tirkên bo xabatê jî wê, di kirdeya wê çûnê de wê di awayekê de wê ravînek ji rastiya xwe ya civakî jî wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê hebê. Wê weke rewşek ku mirov wê dikarê bi xwekustîna civakî re wê şîrovebikê wê bijî. Lê belê encamên wê yên mazin bo hebûnê ew ti carî ne hatina tefkirkirin. Di wê temenê de wê yan jî wê rewşa kurdekê ku ew bi zimanê civake xwe nikarê binivîsê û bixwûnê wê heman rewşa pîrsgirêkê ku wê bi wê bijî ji xwe wê ne di farqe wê de jî bê. Wê nizanibê ku ew çendî bo hebûnê û pêşketina mirov giring a. Bi wê fêrsa ji xwe revînê wê bibêjê ku ew nebê wê yê din bê. Yanî ku ez bi kurdî nizanibim ezê bi tirki xwe bênima ser ziman û xwênim, bi nivîsim û jiyane xwe avabikim. Lê ev wê ne tenê weke aliyê çandî bin. Wê aliyên wan ên fîzyolojîkî wê hebin û ew ne di farq û têgihiştina wê ya ku ew bi wê weke xwe bi hebûna xwe û pêşketina xwe çawa saqat dikê û dihêlê. Ji wê zêdetirî jî ku ew zaroyên û an nîfşên piştî xwe bi wê wusa nexweş û saqat dihêlê, û wan mahkumî wê jiyankirina wê dikê. Ziman û an çand wê ne rewşek ku ew weke gomlekekê ku mirov li xwe dikê ku ew yek nebû wê yê din wê li xwe bikê bê. Ber ku ew wê weke minaq ziman wê têkiliya wê ya fîzîkî wê bi xêwa me ve girêdayî wê hebê û wê xwediyê pêvajoyên wê yên demkî û dirokî ê bi pêşketina mirov ên di di jiyana de bi hezar salan bê. Wê dema ku mirov wê ji wê dûrket wê ji wê hebûna bi pêşketin bûya wê ji wê dûrkeve û wê deriyê li wan wê were girtin ku ew êdî nikaribin bi wê re têkiliyê denin. Di temenê pêşketina mirov de û aramiya mirov a bi derûnî, civaknasî û hwd de wê ew wê hebê. Ev bi têkiliya ziman û fonoloji, morfoloji û hwd re wê, bi xêwê ve wê girêdayî wê bi temenekê fîzyolojîkî û pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi hebûnê re wê karibin were fahmkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê tenê ziman ve ku mirov wê bibêjê tenê qadaxaya ser ziman wê zilmek ku wê ti minaqên di dirokê û ser rûyê ardê nebin. Ew sînorê herî dawî û binî ê ku mirov wê ji mirovatiya xwe wê derkeve hem bo yê ku wê dide kirin û hem yê wê diji jî.

Di rengekê de wê, encamên wê yên derûnî wê xwe baş neditin, bi fîzîkî xwe ne acibandin, hertimî di rewşek weke ya xwe têr neditin de dîtî û hwd wê weke hinek hêst û fêrsên ku wê bi derûnî wê xwe ji wê di rengekê de wê weke ku wê bidina diyarkirin bin. Wê di wê temenê de wê

di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, ne xwestina fêrbûna zimanê xwe, çendî ku wê weke weke rewşek ku mirov wê di bin zora dewletê de wê bibînê jî lê ev rewş wê di dîmenekê û oto-asimlasyomê de wê xwe bi mirov re wê were dîtîn ku wê bide domandin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê kes wê di wê çerçoveyê de wê her tiştê ku wê mirov wê ji rastîya xwe dûr bikê û wê aqilê mirov wê bibê deverên dûr wê bi wê re wê di rengekê de wê bijî û wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wêkaribê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Bi xwe ne bawerkirin wê çendî wê weke hêstekê wê serwer bibê jî lê wê di nava saziyên rejimê û bi zimanê serdestê xwe weke ku wê bixwezê xwe bigihênê asta heri bilind ku ew jî weke ne gihiştî wê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê ev weke dîmenê pêşketinê û weke wê bûnê wê xwe bidina diyarkirin. Lê bi derûnî ku kes jî ne di farqê de jî bê wê weke aliyna ku wê kes wê weke bertekên dijber ku wê bi wê hebûna xwe re wê weke ku wê bide diyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê ev bê. Di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê pirsgirêkên civakî û keseyetî wê bi awayên cûr becûr wê xwe bi mirov re wê bi wê re wê bidina diyarkirin. Her timî di rewşek dijber de xwe girtin û heta ku wê bûyarên tûndûtûjîyê ên nava malbatan û hwd jî wê ji aliyekê ve wê karibê wê weke encama wê rewşa pêvajoyên asimilasyonê wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Çendî ku wê weke serdestê xwe wê baş bi zimanê wê biaxifê jî lê wê hertimî wê nikaribê xwe ji wê hêsta xwe ji wê piçûktir dîtînê xilas û rizgar bikê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê kkaribê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare naskirinê, fêrbûnê û hwd wê weke aliyên ne diyar ên mij wê di meji de wê bibin. Ya ku mirov wê zanibê jî wê weke nizanibê wê gihiştina hêst û fêrs û hîsên bi wê

rengê li ser wê re wê weke aliyên wê yên din bin ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê bê.

Asimilasyon wê di serî de wê encamên wê mazin wê bi derûnî û civaknasî wê xwe bidina diyarkirin. Wê dema ku em bahsa civakê wê bikin wê bi çerçoveya wê ya sazûmanî û giştîtiya wê re wê pêwîst bê ku wê fahmbikê. Di wê çerçoveya wê de wê hebûna wê ya civakî û nirxbûna wê bibê. bi çandê wê xwe salixbikê û nbi zêhn û hişmendî wê bikê. Wekî din wê temenê wê yê dîrokî û hwd wê bi wê re wê bibê. Ya ku wê weke temenê mirov ê hizirkirinê wê biafirênê.

Di wê temenê de wê dema ku ev ji destê civakê hat girtin wê di rengekê de wê weke ku wê ji nirxbûna wê were dûrkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Ya ku wê civakê wê bikê civak wê çand bê. Di rengekê de wê bi wê re wê hebê û wê bi wê re wê xwe bide diyarkirin. Ziman û çand wê hêncet û çerçoveya têgîhiştinî a ku mirov wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê biwê re wê bijî jî bê.

Di nava civakên roja me de wê tengezeriyên wan ên ku wê bi keseyetiyê wê xwe bidina diyarkirin wê hinekê jî wê bi wê ve wê girêdayî bê. Di demên hemdem de wê di bin navê bi xwebûnê û an têgînek ferdiyetê wê avêtina dervî civakê wê di rengekê de wê bi wê re wê bibê. Di wê temenê de wê, rewşên weke goçberiyê wê rewşna tîpîk ên vê rastiyê bin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê mirov wê bingihê xwe yê afirandinê wê ji aliyekê ve wê weke ku wê ji dest wê bide û an wê winda bikê.

Wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê civak û çand wê, bi wê yekê wê çendî ku wê di awayekê wê kes wê bi wê re wê di ahengekê de wê bijî wê xwe bibî. Keseyetiya xwe dîtî wê xwe fahmbikê. Wê di nava xwezayê xwe de wê xwe salixbikê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, çerçoveya mijare çandê wê weke şêwa û nerin û rengê jiyânê wê bi xwe re wê bi awayna wê bide dîyarkirin. Wê mirov wê bi wê re wê di rengekê de wê di gelek rewşan de wê ji pirs û pirsgerêkên xwe yên jiyânî re wê çareseriyên wê bibî û wê xwe jinû ve û jinûve wê weke ku wê biafirênê.

Keseyet wê di wê temenê de wê giringê bê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê. Keseyet wê weke keseyeta civakî wê wate bi wê re wê bistênê. Wê dema ku wê bi wê çand û zimanê wê mazin bibê wê bi wê re

wê weke keseyeta civakî wê bibê. Di wê rengê de wê, ew keseyeta civakî wê êdî wê bi nîrxên wê re wê xwe bide diyardkirin.

Civak û çand wê di rengekê de wê li ser temenekê xwe afirandin û bi keseyetbûna mirov re wê weke ku wê bigihijina hev. Wê di wê temenê de wê çerçoveya jiyânî a bi wateyî wê bi wê re wê biafirênê. Ya ku wê mirov wê weke ji nava xwezayê wê cihê bikê wê bi hizirkirin û karina bi aqilê xwe bikarhanina wê bê. Di wê temenê de wê ev aliyên ku em bi wê re wê dihênina ser ziman wê weke bi wê ve wê girêdayî bin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê mijare çandê wê bi wê re wê girêdayê wê weke aliyekê giring wê xwe bide diyardkirin bê.

Salixkirinên li ser çandê re wê bo keseyetê wê giring bin. Ji wê aliyê ve wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, keseyet wê, dema ku wê weke bi wan aliyan bi hişmendî û zêhnî têkili dani wê weke xwe têrkirinê wê bi wan re wê bikê. Ev wê weke nan û avê wê ji mirov re wê weke aliyên pêwîst bin.

Ziman wê, çendî ku wê weke têgînek çerçoveyî a çandî jî wê karibê wê salixbikê lê wê bi hebûna çandê û an hişmendiya bi wê re wê weke çerçoveyek fizyolojiyî jî li ser çerçoveye hebûna mirov a diji re wê karibê fahmbikê. di wê temenê de wê, ziman û çandê wê di aslê xwe de wê tenê wê bi serê xwe wê weke têgîna aqilî û hwd wê salixkirin wê teng bê û wê heta wê weke ne fahmkirina wê bê. Têkiliya wê ya bi hebûna mirov re wê bi temenê fîzîkî ê xêwî bê. Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov ji wê hat dûrkirin wê di wê temenê de wê êdî wê şokên mazin û encamên neyinî ên xirab wê bi wê re wê bijî. Di wê çerçoveyê de wê çerçoveya civakê ku wê di wê temenê de wê bi ziman û çanda xwe xwe diyardkirin û hanina ser ziman wê bo kes wê weke aliyekê bo pêşketin û heta aramiya hundurîn a bi derûnî û pêşveçûnên civakî û hwd re wê weke aliyekê nebê nabê jî bê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji aliyekê ve wê di aslê xwe de wê di nava civake kurd wê weke aliyna ku wê li ser têgîna asimilasyonê re ku wê werina ser ziman wê gotinên weke 'oto-asimilasyonê' wê di rengekê de wê bi kirde û wateyên bi wê çerçoveya wê gotinê û salixkirina wê re wê werina ser ziman wê di xwe de wê hinek bertekên derûnî ên li xwe bixwe jî wê di rengekê de wê bi wê re wê biawênin. Di wê temenê de wê di şewayekê de wê, kes wê, di wê temenê de wê, di nava du aliyan de wê, di rengekê de wê, çawa wê bijî wê bi wê re wê, ti carî wê nikaribê li aliyekê xwe bigirê. Wê hertimî wê weke di valahiyekê de ku ew hertimî dikeve de bê. Ev wê weke

hisiyetekê wê xwe bi mirov re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê di wê temenê de wê mijare civakê, çandê û ziman wê weke aliyên wê yên giring bin. Têgînên zanistî ên civakî ên roja me wê di wan aliyên de wê di rengekê de wê heta roja me wê ne têr xwedi zanin bin ku ew karibin fahmkirinekê bi têtikiliya kes û civakê, civak û çandê, çand dîrokê û hwd re bi aliyên wê yên din ên weke dîrokê, antropoloji û hwd re wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê ev wê weke aliyên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê, di aslê xwe de wê, dema ku em van aliyên civakê li wan dinêrin wê di şêwayekê de wê, çawa wê giring bê ku wê di çerçoveya wê de wê fahmbikê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide diyarkirin. Civak wê weke ku wê foucault wê carna wê hilde li dest wê civakê wê weke bi têtîne diyardeyî wê wê hilde li dest û wê bixwezê wê were fahmkirin. Çerçoveya civakê û diyartetitiya wê, aliyên wê yên din fahmkirina wan wê giring bê. Civak wê di wê temenê de wê pîrsgirêka herî zêde giring a bi zanista civakê re ku wê weke bi fêrsên weke “hizirkirina jinûve dizaynkirina civakê” re wê xwe bide diyarkirin bê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê di dewama wê de wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Pîrsgirêkên dizaynkirinê wê di rastiyê de wê têtikiliya wan wê bi aliyên weke pîrsgirêkên bişavtinê û an asimilasyonê û bi wê re ji dîrokê birina heyina civakên kevner û dîrokî û xwezayî jî wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê.

Zanistên civakê ên di roja me de wê li şûna ku wê pîrsgirêkan wê çareser bikê di nava civakê de wê, ji wê zêdetirî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê weke ku wê çawa wê di rengekê de wê zêdetirî wê hebûna civakê wê di çerçoveya hemdemiya wê ya roja iro de wê zêde bi pîrsgirêk bikê re wê karibê wê ji aliyekê ve wê bi rehetî wê kifşbikê bê. Ji wê aliyê ve wê karibê wê hinekê din di dewama wê de wê bi zanista civakê û hinekê jî bi lêpîrsînên ser wê çerçoveyê re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê zanistên civakî çendî ku wê pêşketî jî wê werina diyarkirin jî lê wê di rengekê de wê, di mijare fahmkirinê û salixkirina wê de wê, pîr zêde wê ji hinek aliyên ve wê weke dîrkeve. Di wê temenê de wê salixkirinê bi çerçoveyek civakê ku wê werina kirin wê, di wê

temenê de wê karibin wê werina fahmkirin. Wê di wê temenê de wê, ne gihiştina rêgezna gerdûnî ên serwer wê nişanaka wê rastiyê bin. Pirsgirêkên civakî ên di dema me de ku ew dibin jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê di temenê wê de wê hinekê jî ev ali wê hebê.

Ku ne wusa ba emê i ro bi asimilasyon û encamên wê yên ku wê bi civakê û kes re ku wê bijiyar re emê iro alaquadar nebûban. Diwê temenê de wê ev wê weke nişanaya wê mazin bê. Di wê çerçoveyê de wê pirsgirêkên civakî wê di rengekê de wê pirr zêde wê bi kurehi wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bidina diyarkirin.

Di roja me de wê zanistên civakî wê ji wê asta ku wê encamên rewşên bi wê rengê ên weke asimilasyonê wê çawa wê bo hebûna mirov, civakê, pêşketinê di jiyânê de wê hebê hê di fahmkirina wan de ne xwediyê fahmkirinek bê. Di wê temenê de wê ji wê aliyên civakî ve wê, di rengekê de wê, ji aliyekê din ve jî wê rewşên weke bi têngîna netewî û bandûra wê ya neyini li hebûna civakê ku wê bibê jî wê dikarê wê ji aliyekê din ve wê weke mijarek demî wê dikarê wê bi teybetî wê hilde li dest.

Di mijare asimilasyonê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare bahsa wê ya civakî bê. Wê di wê temenê de wê gûharinên ku wê bibin. Wê bi wê re wê di rengekê de wê ev têngîna asimilasyonê wê ji aliyê çandî, ramiyê, û hwd ve wê bibê û wê encamên wan ên bi derûnî, civaknasî û hwd re wê bibê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê rewşên weke ji civaknasiya civakê dûrketinê û nekarina xwe hanina ser ziman û an hertimî bijartinênn bi tenetiyê û ne xwestina kirina tiştekê û an tevlibûna li qada jiyânê a hilberînê û hwd wê weke hinek bertekên wê yên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê mirov wê bikê rewşa kesekê ku ew hertimî wê xwarinekê wê dayimî wê bixwê û wê ti demê wê têr nexwê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê bandûra asimilasyonê wê bi tememî wê civakê wê weke ji civakatiya wê dûrbikê. Di wê temenê de wê kes wê di rengekê de wê di rengekê de wê çendî ku wê weke li leyha komek din wê were asimilekirin jî lê wê ji wê re wê ti carî wê weke wê nebê. Wê ew kesê hati asimlekirin wê hertimî wê têkiiliya nava xwe yê ku ew wê dikê wê weke têkiliya jêr û jor wê hertimî wê bi fêrsek

fahmkirinê wê fahmbikî û wê xwe hertimî wê weke ya li aliyê binî wê bibînê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê wê karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji hêla civaknasî ve wê hertimî wê weke kesekê ne bi civaknasî û an wê weke bi gelemperî wê were gotin wê weke kesekê 'asosyal' wê di rengekê de wê bimênê. Ber ku wê fêrsên têkili danînê wê tenê wê bi wate û manayên bi gotinekê bi tenê bi sînor nebin. Wê hinek aliyên wan ên bi hêstî û hisiyetê û hwd re wê hebin û ev wê di rengekê de wê bi temenekê çandî û hwd re wê bi wê re wê bibin û wê mirov wê dema ku wê têkiliyek civaknasî wê dênê wê ev ali wê weke aliyên zêde afriner û hilberînêr ên ku wê ji wan wê sûdbigirê wê bibin.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bide diyarkirin ku wê, têtîna asimilasyonê wê li komên civakî wê were farzkirin ev bi çînî, zayendî û hwd wê bi beşên civakê re wê bibê. Minaq wê bi zêhnî wê bibê û wê weke zayendek wê li ya din wê xwe tabî bikê û wê hertimî wê weke wê bikê û wê dervî wê nebê û ne hizirê û wê hertimî wê di ahengekê weke wê de bihizirê û wê xwe weke wê û an jî wê û an weke ew xwediye wê bibênê. Ev wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Asimlekirinê zayendî wê di temenê wan de wê bi zêdeyî wê fêrsên olî wê bi asimlekirinê olî ku wê ji wan re wê weke bîr kirin weke referans û hwd re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibin. Asimlekirina zayendî wê bi têtîna jî hişmendiya wê dîrxistinê û an ne hiştina ku ew bi wê hişmendiya wê re rabê re wê karibê wê fahmbikê, weke çawa wê civake ku wê bi wê jî ziman û çanda xwe ku ew hat dîrkirin ku ew nikaribê bi wan re rabê û pêşkeve. Di wê temenê de wê mijare asimlekirinê zayendî û olî wê di wê temenê de wê bi têtînek weke ya olekê ku wê baweriyên din wê yan wê li gorî wê weke ne rast û an piçûk an wê weke dewama wê werina dîtin û ew wê di wê temenê de wê di bin serdestiya xwe û an serweriya xwe de wê wan hilde li dest. Di wê temenê de wê tenê wê weke baweriyê û bi rengekê jiyankirin. Wê bi wê re wê dema ku wê derfet ji baweriyên din ku ew bijin re ne hat nişandin wê demê wê yekser wê li leyha ya giştî wê weke weke bi xwezayî wê were tûnakirin. Di cewherê têtînê bi wê rengê ên weke bi armanca kirina asimlasyonê de wê têtînek serdestiyê wê weyneyê giring wê bileyizê. Di wê nûqtayê de

wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, ya zayendê ku wê were kirin wê çawa wê ji wê serwerîya wê were xistin bê. Ya baweriyekê ku wê were kirin wê çawa wê li leyha ya din wê were tûnakirin û wê li şûna ew wê xwe bikê serwer. Di civakê de jî ew wê di wê temenê de wê, çawa wê ew wê hebûna wê civakê bi hişmendî, ziman û çanda wê re wê ji dîroka wê ew wê were kirin û wê serwerîya wê were tûnakirin û wê li şûna wê ya din a serdest wê were serwer **kirin**.

Di wê temenê de wê di mijare zayendê de jî wê têngînek zayendî wê ser ya din re wê dîtî û wê weke ji ya din wê bi fazilettir wê were dîtî û hwd re wê xwe di rengekê de wê bê dîyarkirin. Yan jî wê yê din wê xwe ser yê din re wê weke bi maf wê bibînê. Wê weke xwediyê wê bibînê. Minaq wê weke mêr xwe xwediyê jinê wê bibînê û an wê weke jinê wê weke 'ya xwe' wê bibînê û hwd wê di wê temenê de wê weke têgihek ku mirov wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê weke minaq wê bide nişandin.

Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyna ku wê di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê bi qalibên wan ên hizirkirinê wê li têngîhên 'hemdem' jî wê di rengekê de wê werina depelendin û an diyarkirin. Wê di wê temenê de qalibên kevn û ku wê navaroka wan wê bi têngîhên demê wê were hizirkirin bin. Wê di wê temenê de wê ew wê di rengekê de wê weke ku wê biwê re wê di rengekê de wê weke ku wê bibê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê asimlekirin wê di rengekê de wê yekser wê were fahmkirin ku wê têkiliya wê bi desthilatê, serdestîyê û an fahmkirinek hegomenikî û hwd ve wê girêdayî wê weke ku wê hebê. Di wê temenê de wê yek xwe li ya din wê serwer û serdest dîtina wê di wê temenê de wê karibê wê bi fêrsek fahmkirinê wê weke karibê wê fahmbikî û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê di rewşên din ên weke yên asimlekirina bi destûrî jî wê di temenê wan têngîhên bi serwerî û serdestîyê wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê were kirin. Asimlekirina bi destûrî wê, cewherê wê di rengekê de wê bi destûrê û rengê salixkirinê wê ve wê girêdayî bê. Wê di wê temenê de wê dema ku wê yekê li ser ya din re wê bi maf û azad wê bibînê û wê yên din ku ew tenê weke wê bû ku ew dikarê weke bi maf û azad bibê û wê dema ku ew ji wê cihê bê, û an bi zimanê wê ne axifê û an jî wê dema ku ew ne ji wê çandê bê weke ku ew ne xwediyê wê mafê vê û an ew hebûna wê ya cihê a zimanî, çandî, û civakî newê naskirin wê di wê temenê de wê weke çerçoveya wê biafirênê.

Ji wê nûqteyê wê karibê bahsa ramyari û an siyeseta asimlekirinê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê bi têngîna serdestî û serwerîyê wê weke yekali wê li leyha yekê wê ya din wê diyarbikê û wê serwerîya aliyekê wê bi kirpênê û wê misoger bikê wê bi wê re wê were ser ziman. Asimlekirina bi ramyarî wê di wê temenê de wê li ser temenê ne naskirinê, ne hiştina xwe hanina ser ziman û bi lêvkirin û an weke ji nedîtî ve hatina wê û hwd re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikê. Ramyariyên netewî wê di wê temenê de wê di cewherê xwe de wê hertimî wê aliyekê wan ê bi wê rengê wê bi têngîna bişavtinê û an asimlesyonê ve girêdayî wê hebê. Di wê temenê de wê hertimî wê weke yekê wê yê din wê bikê û wê li wê bihizirê bê. Asîmîlasyona ramyari ku dema civakek hêmanên nasnameya civakeke din ên wekî ziman, ol û çandê diguherîne û wan dişibihe xwe diqewime.

Wê dema ku em bahsa asimilasyonê û encamên wê bikin wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê di şewayekê de wê mijare têngîna civakê wê bi wê re wê dema ku mirov wê hilde li dest wê ji gelek alî û beşên civakê ve wê weke pêwîst bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wî nûqteyî de wê aliyên mijarê ên gelemşerî û ne gelemperî ên teybet ji wê hebin. Ji vê nûqteyê û pê de wê weke pêwîst bê ku mirov wan hinekê di zikhev de û an bi hev re werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke du aliyên ku wê di wê temenê de wê karibê wê baştir wê fahmbikê bê.

Di mijare civakê de wê, mijare asimlasyonê di serî de wê di temenê kirina ramyariyê de, rengê nivisandina destûrê û hwd de wê temenê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li ser civakê û an beşên civakê wê bi wê re wê weke wê were çêkirin. Di wê temenê de wê destûr wê di rengekê de wê rêgezên ku wê biwê re wê çawa wê weke li gorî têngîha nijadî ku ew hatibê nivisandin wê li gorî wê di rengekê de wê nêzîkati wê were kirin. Minaq li kurdistanê wê dema ku em îro bahsa pirsgirêka kurd dikin û bahsa çareserîya wê dikin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê bihizirê bê. Aliyê ku wê kurd wê bi gotina pirsgirêka kurd re wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê bi maf û azadiya xwe, serbestiya ziman û çanda xwe û perwerde

dîtina bi zimanê xwe yê civakî û hwd re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de ku ew li ser hebûna xwe û pêşaroja xwe ew xwediye gotinê bê. Ew wê bi wê dihezirê.

Minaq di roja me de wê rayadarên tirk wê gotina ***“weke pîrsgirêka kurd nin a, pîrsgirêka terorê heya”*** wê werênina ser ziman. Di kirdeya wê gotinê de wê çi wî bi vê mijarê ve girêdayî wê hebê? Di serî de wê di rengekê de wê di serî de wê dikarê gotinê wê li duyan wê karibê wê qat bikê û an beş bê. Pêşîya pêşî a gotina ‘nebûna pîrsgirêka kurd’ ku ew wê dihenina ser ziman û an bi lêv dikin ve wê girêdayî bê. Weki din di kirdeya wê gotinê de wê zordayinek bi wê rengê wê hebê ku wê, ji civakê re wê bibêjin ‘ku me hun kirina pêvajoya bi şavtinê de, hun jî wê herê bikin û dervî wê dernekevin, hunê ji hebûna xwe ya civakê feraget bikin û hunê li leyha med tûna bibin wê hebê. Wê dema ku wê bibêjê pîrsgirêk nin a wê di kirdeya wê de wê di serî de wê ew wê bibêjê. Lê ji aliyê kirdeya gotinê a aliyê duyem de wê, gotina pîrsgirêka terorê heya jî wê, betekên li hemberê wê qirkirina civakî bi rêyên weke asimlasyonê û hwd wê tûna bikin wê li ser wê re wê karibê wê bi wê weke israra wê ya di têngîna jenosidkirina civakê de wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê ew wê bi gotinê wê hebê ku mirov wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare nebûnê wê di wê temenê de wê bi zimanekê hesan ku wê bibêjê wê di dewama wê de wê pêvajouya inkarê wê bi xwe re wê li ser statûya civakê kurd re wê bi lêvbikê. Di dewama wê de wê, di rengekê de wê kirdeyek din jî wê ji wê gotinê bi morfolojikî wê were fahmkirin. Ew jî wê ew bê ku wê di wê temenê de wê bê gotin ku weke ku wan bi asimlasyonê civake kurd ji holê rakirîya. Di wê temenê de herkesek weke ‘kiriya tirk’. Di kirdeya ‘pîrsgirêka kurd hatiya çareserkirin de wê hinekê jî wê di wê temenê de wê ev gotin û wate wê yekser wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê tûnakirinê wê bi wê re wê kesên ku ew bi zimanê tirkî dihezirin weke kurd û hebûna xwe weke kurd dibînin ku ew êdî hebûna xwe weke kurd nebînin û ew wê tûnabûnê herê bikin û ew di wê temenê de xwe weke tirk herê bikin wê di wê temenê de wê mejiyê wê gotinê de wê ew têngî wê hebê.

Di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di rengekê de wê weke rengekê şerê bi gotina asimlasyonê ê li hemberê mejiyê civakê û kesê weke endama wê jî bê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê dikarê wê di şewayekê

de wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê têngîna bi kirdeya gotina pîrsgîrêka kurd nin a û ya pîrsgîrêka kurd hatiya çareser kirin wê di wê nûqteyê de wê heman kirde wê li ser temenê inkara hebûna civakê û statûya wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê wekeku wê bide diyarkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din jî wê hebê. Ew jî wê di wê temenê de wê dijberîya li hebûna civaketiya kurd bê. Ev ji xwe di nivisarên komarê ên di bin navê aqadamîyeniyê de wê werina nivisandin de wê wê bi dîrokê, civaknasiyê, nijadiditîyê, destûrê û hwd re wê were dîyarkirin.

Di wê temenê de wê çawa wê herê bikê û wê bi wê were herêkirin ji xwe bi wê yekê weke teoriya wê jî hatiya nivisandin, ku wê kes wê xwe çawa wê pêwîsta bibînê û an pêwîsta çawa herê bikê.

Li vir aliyekê bi aliyê gotinê duyem re wê bînim ser ziman û wê di wê temenê de cardin vegerihima li ser wê aliyê. Aliyê duyem ku wê bi gotina 'pîrsgîrêka terorê heya' ku wê were ser ziman wê di rengekê de wê kirdeya vê gotinê wê di wê de wê gelek aliyên ku wê bi morfolojîkî wê ji wê werina girtin wê hebin. Di serî de wê aliyê pêşî ê tekoşîna civakî dihê dayin wê çawa wê di rengekê de wê weke ku wê ji holê rabikê û an wê civak wê li ser wê temenê xwe radest bikê û wê dev ji xwe parastina xwe ya li ser esasê xwe yê civakî wê bikê berde. Di wê temenê de wê aliyek di serî de wê bi xwezayî wê bi armanca wê kirdeya vê aliyê gotinê re wê ev wê hebê. Aliyê din ê duyem jî wê bi aliyê hêzên kurd ên weke ser ardê ku ew hena ku ew di rengekê de wê çawa wê, xwe ji holê rabikin wê di wê temenê de wê êdî wê civake xwe ne parêzin wê bi wê ve wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê yek ser wê bi wê yekê wê armancek sereka wê xwe bi wê gotinê bi giştî re wê bide diyarkirin ku wê çawa wê bi rêya bişavtinê ku ew asimlasyon hatiya meşandin wê bibê serî. Di wê temenê de wê ev wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de bide diyarkirin.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê hinek gotinên ku wê li ser wê rengê fahmkirinê û bi referansên wê li ser rojavayê kurdistanê û hêzên kurd ên wê herêmê ku wê werina gotin wê bi wê yekê ve wê girêdayî wê karibê wê fahmbikê. Minaq gotinên weke "ew hêzên herêmê dagirkirina, ne bi parastina kurdan in" ku wê werênina ser ziman jî wê di wê temenê de wê bi wê yekê wê xwediyê mejiyekê inkarê ê di wê temenê de ku wê

karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê di aslê de wê weke ku wê birêz ocalan wê gelek caran di axiftinên xwe de wê werênê ser ziman wê inkar wê were şikandin jî lê rayadarên dewletê bi mejiyê wê yê ku wan afirandiya ew wê weke bi israri dixwezin wê bidina domandin. Di wê temenê de wê di nava wê rewşa wê domandinê û wê şikandinê de wê weke çûnûhatinek wê hebê. Lê wê çawa wê di wê rewşê de wê di rewşa domandinê de wê temenekê wê biafirênin û wê bertek û tekoşîna li hemberê wê a civakî wê ji holê rabikin û wê di wê temenê de wê bêî ku ew ti maf û azadiya civakî nasbikin ew pêvajoyê bi wê rengê bidina domandin wê di wê de wê israr bikin. Di wê temenê de wê ya ku wê nûha bi rewşa wan re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin jî wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê aliyê ve wê di şewayekê de wê weke girêdayî bê. Wê di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê. Wê mafên hevbeş ên civakî wê weke aliyekê wê yê giring bê. di wê temenê de wê nuha li ser du rewşan re wê bi teybetî wê rewşên manipûlakirinê wê werina kirin. Minaq wê gotinên weke kurd wê di her qedemeya dewletê de wê hebin. Wê heta serokkomariyê wê bilind bibin û wê bi wê yekê di dewama wê de wê navê kesên weke ozal ku ew bi aslê xwe kurd bûna wê bidin. Lê wê ti carê neyênina ser ziman ku wê ti kesek wê weke kurdekê wê nebê ku ew weke tirkekê bû wê weke wqan kesan wê karibê di qedemeyekê de wê cih bigirê.

Di wê nûqteyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. di mijare salixkirina civakî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare civakê wê, di wê temenê de wê ji aliyê di ve wê mafên hevbeş bin. Wê di wê temenê de wê bi gotinên 'nabê ku wê ji zimanê tirkî û pê de wê bi zimanekê din perwerde bibê.' Di deestûrê de dinivîsê ku wê tenê wê bi zimanê tirkî wê perwerde bibê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê ew wê bi wê re wê were hanin li ser ziman. Li ser wê temenê wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Ji wê aliyê ve wê hinek aliyên wê yên din ê wê hebin ku mirov wê li ser wê bisekinê. Di dewama wê de wê di wê temenê de wê çawa wê pêşîya mafên hevbeş ên civakî wê bigirin û wê di rewşa tekakesî de wê, bi rewşên bi wê rengê ên weke di temenê domandina asimlasyonê bi awayekê bi şitt de wê encamê wê li ser temenê tûnakirina civakê de wê bidest bixin wê li ser wê bisekin in. Wê aliyê wê weke pêwîst bê ku mirov wê hinekê weke li ser wê bisekinê bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman wê gotina “**tirkiya bêteror**” ku wê ji aliyê rejima ardogan ve wê were bi navkirin jî wê di wê temenê de wê kirdeyek bi armanca domandina pêvajoya jenosîdê li ser temenê çandî û hwd re wê hebê. Li rex vê gotinê bi lêvkirina gotinên weke ‘pirsgirêka kurd êdî nin a’ û an ‘pirsgirêka kurd hatiya çareserkirin’ wê di wê temenê de wê wateyekê wê li gotinê wê bikê. Li ser wê temenê gotina tirkîya bêteror wê di rengekê de wê, di şêwayekê de wê di serî de wê du armancên wê hebin. Yek wê pêvajoyên şerê jenosîdê ê ku rejima tirk li hemnerê civake kurd heta wê rojê daya meşandin ser wê binûxûmênê û wê weke tenê wê aliyê kurd wê weke bi gotina terorê werênê ser ziman û wê terora rejimê ku wê ji demê destpêka komarê û heta hemi demên rejima ardogan ku ew hatiya domandin wê ser wê binûxûmênê bê. Aliyê din jî wê çawa wê pêvajoya çareserîyê ku wê were bi navkirin wê ji mafên civakî ên giştî dûr wê di nava tirkîyatîyê de wê weke bixwezê çareser bikê û pênasibikê wê bi wê ve wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê weke gotinek ku wê çawa wê li ser temenê bêstatûya civakê re wê bê pênasikirin bê. di mejîyê wê gotinê de wê çareserî di temenê radestkirina mafên civakî ên civake kurd de wê nebê. Wê tenê wê weke yekê tirk ku ew çendî xwe asimlekirin û weke tirkekê bûn û weke tirkekê wê xwedîyê ‘hemû mafên tirkîtiyê’ bin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyê gotinê ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Mantiqê wê gotinê dikarê di têgiha gotina “navberê bikê nava xwe û terorê” de wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê. Mantiqê gotinê çi ya wê, di rengekê de wê, kirdeyek weke ya ku pêwîsta tu tekoşînê bo maf û azadiya xwe neke wê di xwe de wê bi hawênê. Dewlet çi bêjê weke wê bikê û dernekeve dervî wê û li hemberê wê newê. Di wê temenê de wê ev wê weke gotinek ku wê di wê temenê de wê karibê wê di wê rengekê de wê di dewama wê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî dikarê wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên bi mijare gotinê wê di wê temenê de wê ev wê di rengekê de wê weke gotinên ku wê rengê ramyariya gotinê a li hemberê kurdan wê di şewayekê de wê bidina diyarkirin. Ev gotin wê giring bin, ber ku wê rengê rewşa sazûmana asimilasyonê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Kirdeya gotinên ku ew di wê temenê de ew nûha li tirkîya li hemberê kurdan wê di rengekê de wê bo gotina asimilasyonê a dihê meşandin wê karibê wan ji aliyekê ve wê di wê temenê de wê dahûr bikê. Di wê çerçoveyê de wê têgihên ku ew ji wan werina fahmkirin wê bi wê ve wê girêdayî wê karibê hinek teginan fahmbikê.. Wê jî dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare asimilasyonê wê di rengekê de wê bi awayekê sistemetikî wê were meşandin. Mianq wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, çawa ku wê di destpêka komarê û piştê de wê gotinên weke 'kurd tûna ya' wê werina bi lêvkin û ti kesek wê newê hiştin ku ew xwe nêzî hanina ser ziman bi navê kurd tiştê bikê wê bi wê ve girêdayî weke aliyekê wê bê. Gotina 'tirkîya bêterorê' di kirdeya wê de wê bi têngîna israra inkara civake kurd de wê, di rengekê de ku wê bi wê çawa wê di ahenge tirkîtiyê de wê bihizirê wê xwediyê fahmkirina wê bê. Bi gotinek din wê israra birina wê pêvajoyê jenosidkirina civakê bi rêyên weke asimilasyonê û an rewşên qirkirinê ên fizikê ku ew dixwezê bibê sêrî wê bi wê ve wê girêdayî wê xwediyê felsefe û mantiqekê bê. Di wê çerçoveyê de wê mejiyê gotinê wê, mejiyê inkara kurd wê di xwe de wê bihawênê. Bi gotinek din wê bi têngîna 'pirsgirêka kurd tûna ya' ku wê kirdeya wê bi gotina 'kurd tune ya' re wê karibê wê fahmbikê wê bi heman rengê wê kirdeya gotina tirkîya bêteror wê di wê temenê de wê bi kirde û fahmkirina di wê temenê a têngîhiştinek bi inkare civakê **bê**. Piştî wê di ti awayê de wê nivisên ku wê di wan de wê bahsa kurdan û dîroka wan weke bi rastîtiya wê re wê nebê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Pirsgirêka kurd wê dema ku wê piştî wê ji aliyê keseyetê ve wê were hildan li dest bi pirsgirêkên keseyetê wê hinekê jî wê bi wê yekê ve wê weke ku wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê çawa wê di rengekê de wê mijare civakê wê, endamên wê di rengekê de wê ji wê bi ravin wê weke encama wê bê. Ji wê aliyê ve wê bi mijare keseyetiyê û baş xwe û civake xwe

fahmnekirinê û li şûna fahmkirinê ji wê ravinê kirin û an çêkirina hêncetên weke ji xwe û wê ravînê û hwd re wê bi wê re wê weke encama wê xwe di rengê de wê bide diyarkirin.

Ji wê aliyê ve wê mijare kurd wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide diyarkirin. Di salên 150 û pê de wê pirsgirêka kurd wê were rojavê. Hinek kesên ku wê wêre bikin weke xwendavan ku wê werênina ser ziman wê hin bi hin wê bi wê re wê êdî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, rewşa êşkenceyên li zindana amedê ên dema derbeya 12-êlûnê wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê bi wê ve jî wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê tirsê ku ew hatiya afirandin bo ku ti kesek wê nikaribê wê werênê ser ziman wê piştî wê çawa wê ew kes wê wêre bikin ku ew wê werênina ser ziman. Ew wê, di aslê xwe de wê di pergale asimlasyonê a ku wê li ser serê civakê wê bi wê yekê wê were avakirin de wê weke derze pêşî û dîrokî û ya giring bê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê kaeribê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê di rengê de wê werênê ser ziman ku wê mijare şikandina wê tirsê wê weke derbeya pêşî a ji nava civakê li pergale asimlasyonê a bi sistemetikî ku ew dihat meşandin ba. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê weke di rengê de wê bi giringî wê xwe bide diyarkirin. Minaq li kurdistanê li herêma botanê wê hinek 'qarakol' û an malên polis û leşkeran wê weke navendên êşkencekirinê wê nav bidin. Yek ji wan wê li herêmê wê weke di nava xalkê de wê bahsa wê were kirin wê 'qarakola **tilêbel**' û an male polis û leşkeran' li wir bê. Li wê herêmê kesekê ku wê hema bêja di wê de carekê êşkence ne dîtî wê zor bê ku wê rastê wê were. Di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê ev wê weke deverê ku wê diwê çerçoveyê de wê li ser serê civakê wê di rengê de wê weke ku wê were pêşxistin.

Di wê temenê de wê li deverên din wê hertimî wê di rengê de wê bi wê yekê wê navendên ku wê bo bêdengkirinê û an afirandina tirsê wê bibin û ev wê li herêmê wê weke politikayek ku wê bi wê re wê çawa wê pêvajoya jenosidkirina civakê wê di rengê de wê bi wê re wê bide meşandin wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di regekê din de jî wê weke aliyekê ku wê bi pergale asimlasyonê ku wê çawa wê hêsta aidiyetê wê bide çêkirin wê rewşa leşker û polisên ku ew li herêmê dihên bi erkkirin bin. Hemû polis û kesên weke bi hêzên parastinê wê ti kesek ji wan wê ne kurd bin. Tenê yek ji wan wê nikaribê were dîtin ku ew li herêmek û an bajarek û an jî gûndekê kurdan ku wê bi erk bê. Wê hemû wê biawayekê bijarti wê ji rojavayê tirkiya wê werina bijartin û bi teybetî wê werina perwerdekirin û wê werina şandin. Di wê temenê de wê di nêzîkatiya wan ya li hemberê civake kurd û ya tirk wê hertimî wê cihêkarê wê bi wê re wê hebê û wê di wê temenê de wê çawa wê weke yê ku ew xwediye wê ya û ew weke yê bin wê re wê bi fêrsek û hêstekê wê bi wê bide fahmkirin wê li ser wê were sekin in. Ber çî ev hêst di xwestin ku wê bidina çêkirin? Wê armanca wê ya sereka wê di wê temenê de wê di regekê de wê ew bê ku wê çawa wê ew kesê hatî asimlekirin wê hêza rabûna serpîyan wê di xwe de nebînê, wê mafê doza maf û azadiyê kirinê wê di xwe de wê nebînê, wê bi awayekê wê bi zimanê xwe wê doza axiftinê û perwerde wê nekê. Ji xwe wê di regekê de wê kurd wê hemû wê zimanê wan wê qadaxa bê ku ew perwerde û xwandinê bikin. Wê di regekê de wê li helbestekê û musikekê hisandin jî wê di wê temenê de wê cezayê wê êşkence û heta kuştinê jî wê di regekê de wê weke ku wê hebûba. Di dewama wê de wê, hemû weke zimanê serdest wê bi tirkî wê biaxifta û ji wê re mecbûr ba. Bo ku ew xwe weke kurd nebînê û ji xwe re nebêjê kurd wê gotinên weke “kurdê bi dûv” û hwd wê werina bikarhanin. Ev gotinên piçûkxistinê bûn û wê weke van gotinan wê bi hezaran gotin wê hertimî wê bihetan gotin. Di wê temenê de wê di kiryar û nêzîkatiyên xwe wê li wê nêzîkatî wê bikira. Mînaq wê kesekê tirk wê kariba weke rayadarekê êşkence li kurdekê bikira û ew ji wî re weke ‘mafekê’ bû û wê kurd wê tenê ew mafê wî hebê ku ew li hemberê tenê bêdeng bibê.

Di wê temenê de wê di regekê de wê weke kesekê ku ew kurd ba wê yekcar wê di mejiyê wî de wê were bi cihkirin ku ew li hemberê yekê tirk ne rabê. Ev wê weke ‘tabûyekê’ wê were kirin. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din di çerçoveya politikayên rejimê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zêde kirina kiryarên bi armanca rûmet şikandinê wê bê kirin. Ev wê weke rewşên şikandina winê wê werina dîtin. Mînaq wê di nava maydane gundekê de wê hemû kesên ji gund wê li hev wê bi civînên wê merekê wê rût bikin û wê tayekê wê bi uzwe (organ) wî yê zayendî ve wê girêbidin û bi wê bidina destê jina wî wê bi wê bidina

kişandin. Di wê temenê de wê kiryarên bi wê rengê wê pirr zêde ên weke rûmet şikandin wê zêde wê bibin.

Ev wê weke kiryarên bêhêvîkirin û rûmet şikandinê bin. Di wê temenê de wê ev wê weke rewşekê ku wê bi wê were armanc girtin ku wê kesek wê di xwe de wê nebînê ku ew rabê serpiyan li hemberê dewletê. Di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê bikê. Ev kiryar wê dema ku ew dihatina kirin wê li hemberê hinek kiryarna wê werina kirin. Yek wê weke kiryare pêşî ku kesekê bi zimanê xwe yê dayikê di male xwe de axifiya û an li derve ew axifiya bê. Ya din jî ku ew dervî dewletê kiryarek ku wê weke di çerçoveya 'bêîteatê' de wê weke kiryarekê wê were dîtin ku wê bikê bê. Di wê temenê de wê di çerçoveya têkiliya serdest û bindest de wê weke ku wê rayadarên tirk mahmut esat bozkurt ku wê li dora salên piştî 1925an ku wê werênê ser ziman ku wê herkesekê li ser wan axan diji tenê mafekê wan heya ku ew berdestitiyê ji tirk bikin' ku wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê têgînek û kiryar wê bi zêdeyî wê werina kirin.

Piştî wê di rengê de wê ev kiryar wê zêdetir wê bibin. Wê di rengê de wê piştî salên 1970 û pê de wê bi zêdeyî wê hêrîşên li nava civakê wê zêdetirî wê êdî wê bi fizikî wê werina kirin. Wê operasyonên 'dana iteatkirinê' ku wê li nava civakê wê bênavber wê li gûnd û bajarên kurdan wê bikin wê bibin. Di wê temenê de wê di rengê de wê, her demê wê jiyanê wan wê di bin rewşek weke ya operasyonal de wê were girtin. Di wê temenê de wê, çawa wê mafê xwe rehet nedîtinê wê newê nasin wê bi wê re wê di rengê de wê, di wê çerçoveyê de wê were kirin.

Wekî din wê di rengê de wê, xwe wê bi kurdî axiftin û musikê hisandin û hwd wê weke kiryarên şucdar ên mazin bin û wê cezayê wan êşkence û heta kuştinê wê bûban. Di wê temenê de wê di rengê de wê aliyekê din jî wê, ku ew bi kurdî diaxiftin wê cezayê axiftina bi kurdî wê li gorî destûra tirkîya wê li wan biheta birrin. Di wê temenê de wê ev wê weke kiryarên ji rojê dihatin dîtin.

Di wê temenê de wê dema ku wê bi bi cezayê pere encam ne girtiban w. êşkence kiriban, ku ji wê jî encam ne girtiban wê heta kuştinê û an di rewşek weke ku ew hemû jiyanê xwe di zindanekê de derbas bikê û an ew êdî çavê malbate xwe nebînê wê bikeve rewşek bi wê rengê de. Di wê rengê de wê hê jî wê bahsa bi hezaran kesên ku ew hatina birin û windakirin wê werina kirin. Ev windakirin û an kiryarên winda kirinê wê ne weke kiryarên ku wê piştî salên 1990 û pê de wê weke ku wê hê

dayikên kurd wê her rojên şemiyê wê bo wan kom bibin li maydana stembulê a galatasarayê bin. Wê ji wê cihêtir bê. Di rengekê de wê ew bi deh hezaran windahiyên ku ew heta roja me navê wan ne hatina ser ziman û bo wan tenê hê gotinek jî ne hatiya ser ziman bin. Ew wê di wê temenê de wê dema ku wê weke ku kurd wê di nava xwe de wê bibêjin “piştî ku ew kirina cemsal leşkerî û birin de wê êdî wê ti kesek jî wan agahiyê wê negirê.” Wê di wê temenê de wê di rewşekê de wê ew wê bibin. Ev wê weke rewşên ku wê di rengekê de ên weke tafisandinê, bédengkirinê û cermisandinê bin. Di wê temenê de wê rewşên weke yê tepisandinê bin.

Di wê temenê de wê, dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê ew rewşên windakirinê wê ji yê windakirinê keçên kurd ên ku ew bi kamyonan piştî komkujiyên li dersimê ku wê bina rojavayê tirkiya û wê di roja me de wê weke ‘keçikên dersimê ên winda’ wê bahsa wê werekirin wê ji wan cihê bin. Ew wê weke girseyek zêdetir û maztir ku ew di awayekê de wê weke li demê belavkirî wê werina birin ban. Ber ku wê di wê temenê de wê ji tirsê wê zêde têkiliya herêman wê bi hev re wê nebê wê êdî wê di wê temenê de wê di derbarê wan rewşan de wê agahî berhevkirin jî wê di rewşekê wê weke nebûba. Lê di demê piştî wê dema ku wê hinekê ew tirs hatina şikandin û pê de wê êdî wê dema ku ew hatina cem hev wê di rengekê de wê ji hev re wê bibêjin ku ew zaroyên wan bi wê rengê birina û hatina windakirin. Di wê çerçoveyê de ew piştî ku ew bîrîna û ew ji wan agahî ne hatina girtin.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijare nivisandinê, ku me hinekê wê li jor wê li ser wê sekinê wê pêwîst bê ku em di dewama wê de wê di rengekê de wê hinekê din wê li ser wê sekinê. Piştî salên 1990 û pê de wê hin bi hin wê hin bû hin wê bahsa kurdan wê di rengekê de wê were kirin. Wê nivis û gotarên ku wê carekê wê navê kurdan wê di wê de wê derbas bibê. Carna wê pirtûkên mazin wê li ser herêmên kurdan wê bihatina nivisandin û wê tenê carekê jî wê di wê de wê rastî navê kurd û an gotinek ku wê wan di wê de wê bibîrbixê wê newê.

Ev wê weke aliyekê wê bê. Aliyê din jî wê bi wê re wê girêdayî bê ku ew wê piştî wê weke rewşek ‘oto-sensurê’ wê di rengekê de wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide domandin û diyarkirin. Di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, piştî salên 1950 û pê de wê hin bi hin wê zaningehên tirkiya wê vebin. Lê di wan de jî wê di rengekê de wê gotinên weke yê ku wê di rengekê de wê

bahsa kurd û kurdistanê wê bikin wê bi tememî wê di wan de wê weke bi wê weke 'qadaxa bê' ku ew werênina ser ziman.

Rewşenbîrê û nivîskar ismail beşikçi wê dema ku wê bahsa van rewşan wê bikê wê gotina 'bîrdoziya **fermî**' bi temen bikê û wê di çerçoveya wê de wê dahûrkirina wê bikê. Wê di xabat û nivîsên xwe de wê ji gelek aliyên ve wê li ser wê bisekinê. Hemû aliyên ku ew dihênê ser ziman wê bi wan re wê dîmenekê asimlekirinê ê teqez wê çawa wê were dîtin wê karibê ji wê aliyê ve di çerçoveya mijare xwe wê li vir wê kifşbikê. Di wê temenê de wê çawa wê nivîsar û pirtûk wê di çerçoveya têgîna bîrdoziya fermî de wê werina nivîsandin û wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ew wê, li ser wê temenê wê inkarkirinê wê were kirin. Kurd di kirdeya gotina inkarê de wê kirdeyên xort wê li gotina asimlasyonê wê bikin. Di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê werênina ser ziman.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê çerçiveyê de ku wê mirov wê karibê wê werênê ser ziman. Wê dema ku em bahsa gotina asimlasyonê bikin wê weke gotinek ku wê di wê temenê de wê pêşî wê were bi navkirin wê gotina 'bîrdoziya fermî' bê ku ev wê çerçoveyek wê ya li ser temenekê nijadî a tirkîtiyê wê were avakirin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de û awayekê de wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Ev gotin wê ji aliyê têgiha aqadamiki ve kku wê ji hêla rewşenbîrên weke ismail beşikçi ve wê were hanin li ser ziman. Di wê temenê de wê çawa wê di wê rengê de wê di dîmenekê weke bi bîrdoziya fermî wê di bin navê gotina 'zanistê' de ku wê werina bicihkirin wê nivîs wê werina nivîsandin wê bi wê yekê wê bahsa wê bikê. Ev wê piştî jî wê ber ku wê were domandin wê di dewama wê de wê êdî wê ji aliyê gelek kes û hizirvanên piştî wê were bi lêvkirin. Di wê temenê de wê ev di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman. Di bin navê gotina 'afirandina netewekê' de wê pêvajoyên bi wê çerçoveyê ên asimlasyonê wê bi awayekê sistemetikî bi rêyên nivîsandinê û hwd wê çawa wê temenê wê were afirandin wê weke awa û têgînek wê ya tipik bê ku mirov wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Gotina asimlasyonê wê di rengekê de wê di nava hemû sinorên netewî û afirandina wê de wê li deverên cihê ên cûr bê cûr wê bibê. Li hinek deverna wê bi xwezayî wê were meşandin. Lê li deverên weke tirkiya û rojhilata navin ku wê çawa wê mafê dewletbûna kurdan wê were qaspkirin wê di wê temenê de wê li ser wê re wê bi darê zorê wê bi awayekê pergali û sistemetikî wê di şewayekê de wê bi şitt wê were meşandin. Di wê temenê de wê, ev di rengekê de wê weke aliyekê ku wê temenê pirsgirêkên roja me ên civakî û statûya civakî a li herêmê jî wê biafirênin bin. Di wê temenê de wê aliyên wê yên ku ew bi zanebûnî dihên meşandin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê were hanin li ser ziman.

Li tirkiya gotina biratiyê bixwe jî wê di rengekê de wê weke gelek gotinên ên di dîmenê masumane de ku wê karibin werina fahmkirin wê bi awayekê bi niyetek xirab û pis a di wê temenê de wê di rengekê de wê werina bikarhanin. Di wê temenê de wê weke gotinên ku ew bi niyetek baş werina fahmkirin bin. Lê wê bîr kirin xismeta asimlasyonek ku wê di demên piştî wê li ser serê civakê wê di rengekê de wê bi hovîtî û dijmirovî wê li ser serê civakê ku wê hemû nîrxên mirovatîyê wê bi wê re werê tûna hasibandin wê bi wê re wê were kirin. Di wê temenê de wê gotin çawa wê di bikarhanina wan de wê werina lewitandin wê ev wê weke awayekê wê yê tipik ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê dijberîyên ku wê di roja me de wê hukumetên AKP û ardogan wê biafirênê wê aliyê wan wê bi wê çerçoveyê ê bi awayekê sistemetikî wê hebê. Wê di wê temenê de wê têgîna tekoşînê û an mijare çekê a kurdan wê hewldan a ji dewrê derxistin wê çawa wê piştî wê pêvajoya asimlasyonê wê bi awayekê weke ku ew dixwezî ku wê bi wê li pêşîya wan ti astengê nebê û ku ew bi wê bidina domandin wê, tenê û tenê wê weke bo wê bê. Di wê temenê de wê di niyetê de wê çareserîyek mirrovane wê weke ku wê nebê.

Ji gotinên wan ên ku ew dihênina ser ziman de jî wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê bi rehetî wê fahmbikê. Minaq wê gotina ‘tirkiya bêteror’ wê her firsendê wê bi lêv bikê. Lê ji destpêka komarê ve wê çawa wê jiyane kurdan wê bê kirin terora dewletê û wê di roja me de wê bi fermana wî kesê ku wan gotina bi lêv dikê wê ew teror bi berdewamî wê bi hem bi fizikî û hem ne bi fizikî wê bi awayekê hovane wê hê bi dijwarî

wê were meşandin. Di wê temenê de wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare asimlasyonê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê weke bernemeyek dewletê ku ew bi temenekê destûrî û ramyariya wê ku ew li ser wê temenê dihê kirin wê di şewayekê de wê weke ku wê karibê wê fahmbikê bê.

Ber çî li tirkîya demokrasi ku ew pêşnakevê ku ew bersiva wê bê dayin wê karibê ew hinekê bi wê ve girêdayî wê were dayin. Bi zanebûnê ew nexwezin ku wê demokratikbûnê wê pêşbixin û nehêlin ku ew pêşkeve. Di wê temenê de wê hertimî wê bi hêncetên ewlehiyê wê çawa wê astengiyên wê biafirin wê aqilekê wê hertimî ku wê bi wê hizirê wê bi wê biafirênin. Ber ku ew dema ku demokrasiyek pêşket wê di renekê de wê mecbûr bimênin ku ew maf û azadiya civakî ên tekakesî û civakî ên hevbeş nas bikin.

Çendî ku wê bahsa 'tevlîbûna li nava europa' wê bikin jî û wê bînina ser ziman ku 'europa me nexwezê' û ew astengiyan li pêşîya me derdixê jî lê wê ev derew bê. Ew wê teqez wê hêncetek ku wê çawa wê pêşîya wê pêşketina wê bigirin, dakû ku ew karibin wê rewşa asimlasyonê û bi wê bêstatû hiştina civakê wê bihêlin û wê bi demê re wê jî holê rabikin wê bi wê ve wê girêdayî bê. Gotinên weke ku wê demokratikbûnê wê qastbikin û wê bibêjin ku "em ji wê re ne amede na" ku wê werênina ser ziman jî wê, di kirdeya wê gotina 'ne amede' bûnê de wê di serî de wê ev rewşa inkare civakê û an temenê destûrî û pêvajoyên wê yên asimlasyonê ku ew wê weke di temenê û afirandina netewê tirk de wê bikarbênin wê hebê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di serî de wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Mijare kurd û çaresernekirina pirsgirêka wê di wê temenê de wê bo ku ew nêzî wê nebin û di wê demê de wê demê ji xwe re wê dirêj bikin wê bo wê bê. Di wê temenê de wê ber ku wê weke ku ew dibêjin çareserîyek di rastiyê de wê di serê wan de wê nebê. Di wê temenê de wê gotina "tirkîya bêteror"ê ku wê, di rastiyê de ku wê were fahmkirin wê tenê û tenê wê bi terore dewletê re wê karibê wê fahmbikê. Weki din bi aliyekê din re wê fahmbikê wê tenê wê xapandin û **manipulasyon**ek bê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê dîroka bi hêzbûna kurd û an piştî salên 1980 û pê de wê bi çekbûna wan wê di renekê de wê bo xwe parastina wan bê. Di

wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Ji xwe wê çerçoveya gotina 'tirkîya bêteror' wê weke gotinê wê çawa wê dîsa bê parastin û ji asimlasyonê re wê were vekirin û wê vekirî wê were hiştin wê tenê û tenê wê bi wê armancê bê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê.

Li vir wê pirsgirêk wê dema ku wê bahsa wê were kirin ku wê ji çeka kurd bê wê di wê temenê de wê ji xwe wê karibê wê bibêjê ku wê kurd wê bê çek bin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, di nava tirkîtiyê de wê çawa wê halandinekê wê bi hebûna wê ya civakî re wê bide kirin wê bi wê ve wê girêdayî bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di kirdeya gotina 'tirkîya bêterorê' de wê çawa wê çerçoveyek bêparastin wê were çêkirin li ser serê civakê ku ew karibê hemû rewşên berê ku wê weke terora dewletê bûn bo halandina civakê dihatina kirin ku ew karibê wan bidomê bê. Di wê temen de wê, di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê çavkaniya terorê wê ne di roja me de jî û ne jî di demên berê de jî wê ne kurd bin. Lê bi awayekê bêwijdanî wê kurd wê rêxistina wan ya xwe parastinê wê werê kirin listeya terorê û ew yafta wê bi wan ve wê were kirin. Ev wê tenê wê bo ku wê çawa wê pêvajoya jenosîda ser serê civakê wê di rengekê de wê bi awayekê bê asteng wê were domandin wê tenê û tenê wê weke ku wê bi wê ve wê girêdayî bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Kesekê ku wê bo axiftina bi zimanê kurdî ku ew kurdî ku ew rastî tûndûtûjîyê ne hatibê wê nikaribê rastî were. Ez bixwe weke kesekê niviskarê van rêzan bi salan di zindanê de ji ber kurdî axiftinê rastî êşkenceyên giran hatima. Hinekê jî wê dema ku ez bahsa wan kiryarên dewletê ên li dijî civakê dikim ku ew çawa di nava civakê de dikê û an çawa di encama axiftinê de wê dikê wê ne tenê minaqên ku min dîtina û şahidi ji wan kiriya û bihîstina wê di serê min de wê hebin. Ji wê zêdetirî yên ku min bi xwe jiyankirina jî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê hebin ku ez dikarim di wê temenê de wê weke hinek minaqên vê

mijarê dikarin li vir bahsa wan bikim û werênima ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê bêgûman wê minaqên wê vê mijarê wê di wê teenê de wê karibê pirr zêde werina kifşkirin û werina hanin li ser ziman. Wê di wê temenê de wê di rengek de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Mijare asimlasyonê wê di nava civakê de wê di roja me de jî wê di rengekê de wê, weke bi hemû rewşa xwe wê bê dayin domandin. Minaq wê tenê li bakûrê kurdistanê ku wê di nava sînorê tirkîya de wê ser 25 milyon re wê kurd wê hebin û tenê dibistanek jî ku ew di wê de xwe û an zaroyên xwe perwerde dikin wê nikaribê rastî wê were. Vaji wê kurd bahsa dibistanê wê bikin wê weke bi gotina 'cîhêkariyê dikin' re wê rû bi rû werin û wê di wê temenê de wê werina dijberkin.

Li vir wê di aslê xwe de wê gotina cîhêkariyê ku wê were bahskirin wê bi serê xwe wê weke gotinek ku wê hem di temenê nikare kurd de wê were bi navkirin û hem jî wê di rengekê de wê di kirdeya wê de têngîna asimlasyonê wê ji temen ve wê hebê. Di kirdeya wê de wê weke ku wê bê gotin ku 'tu civakek cîhê yî, lê mafê te tune ya ku tu bibêjê ez cîhê me, tu kurdî lê mafe te tuna ya tu bêjê ez kurd im, min tu weke tirk hasibandî û daya diyarkirin û tîyê wusa herê bikê.' û hwd. Di wê temenê de wê kirdeya gotinê wê li ser inkare gotinê bê.

Li vir şaşiyek niviskarên kurd wê di wê temenê de ku wê, hinekê bi ne fahmkirin û ne zanina wan re wê karibê wê werênê ser ziman wê, li şûna ku wê di temenê rastina civakê de wê bi wê yekê wê bersivê wê bidina wê gotinê wê xwe kirina rewşek weke ya 'parastinê' li ser wê gotinê ku wê were bi lêvkirin û wê gotinên weke 'em ne cîhêkar in' jî wê di wê temenê de wê ji aliyekê din ve wê dêmenê trejikî ê wan kesên diaxifin û bi wê re trejediya civakê wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide diyarkirin.

Di wê temenê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê di şewayekê de wê weke ku wê di rengekê de wê were kirin bin cendereyekê de. Wê dikarê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê bi wê re wê karibê wê di wê temen de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê sr ziman bê.

Mijare civakê û fahmkirina wê bi serê xwe wê weke aliyekê wê yê teybet bê. Wê dema ku wê bi wê rengê wê were diyarkirin û wê ji aliyê kurd ve wê minaq wê xwe bikina rewşa parastinê û wê bibêjin wê 'em ne cîhêkar in' jî wê tenê wê bi nezaniya wan a zanistê ve cîhê ve wê tenê wê

nikaribê wê fahmbikê. Ji wê zêdetirî wê hinek aliyên din jî wê bi wê re wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê bi dîroka civakê ve û nezanina wê ve jî wê girêdayî bê. An jî fêrsên li civakê û xwedî li nirxên wê yên pêşketina wê derketinê û di wê temenê de wê parastina wê ve wê girêdayî bê.

Wê dema ku wê gotina 'niviskarên kurd' wê bahsa wê bikê wê di aslê xwe de wê ji wê aliyê ve wê di çerçoveya gotina asimlasyonê de wê ji du aliyan ve wê dikarê wê werênê ser ziman. wê bi zimanekê din ku ew bi wê nivisênin û li sr civake xwe farz dikin re wê weke lingekê wê pêvajoya asimlasyonê wê di rengekê de wê biafirênin. Di dewama wê de ku mirov wê hê girantir bibêjê wê weke lingekê objektiv ê pêvajoya jenosîdê a li ser serê civakê jî wê di rengekê de wê karibê bi wê re wê bîrê ser ziman.

Di wê temenê de wê tengezeriya gotina niviskariya kurd wê bi serê xwe wê tengezeriya civake kurd wê dîmenekê wê bi wê rengê wê li ser têgiha asimlasyonê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku ev wê mijare pirsgirêka civakê girantir dikê û wê weke rewşek ku wê li pêşîya wê çareserkirinê pirsgirêka wê weke aliyekê asteng wê biafirênê bê. Bi wê re jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, di afirin û domandina pirsgirêkê de wê weke ji nava civakê wê weke temenê wê biafirênin. Wê bi awayekê objektiv wê dîmenekê zêhnî ê şerkirina li hemberê civakê û mejiyê wê û nirx û çanda wê di şewayekê de wê bi awayekê wê bi xwe re wê biafirênin.

Ku heta roja me pirsgirêka kurd ne hatibê çareserkirin û hê rejimên herêmê di ne çareserkirin û pêvajoyên asimlasyonê û şer ên ser wê de israr bikin jî wê ev dordor yekser divê ku paya xwe di wê de bibînin. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê, berpirsiyarîya wan wê di rengekê de wê weke ku wê girantir wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Di wê temenê de van dordoran wê alikariya wan a ji rejimê asimleker re wê ew bibê ku wê zimanê wê di awayekê de wê di bin navê 'niviskariya kurd' de wê bikina zimanê civake kurd. Di wê temenê de wê zimanê wê yê kurdî jî wê ji aliyekê din ve wê bina sedema wê ku ew ji jiyane were derxistin û bi wê bi serxistina wê pêvajoya asimlasyonê ku wê di wê rengê de wê weke ku wê weynekê wê di rengekê de wê di wê de wê bileyizin. Di wê temenê de wê rewşa wan dikarê bi gotinekê ji nava civake kurd wê werênê ser ziman. Ew ew bû ku kurdan digot ku "kurmê darê ne ji darê bê wê qalandina darê nebê" bê. Di wê temenê de wê

karibê di posisyonekê wan de di rengekê de fahmbikê û werênê ser ziman bê.

Wê jî di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşenbîrîya kurd wê bi awayekê bi zane û an ne bi zane wê li dijî civake xwe bixwe wê di posisyonek dijber û şerker de bê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Mijare nivisandinê wê bêgûman wê giring bê. Wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, niviskarî wê civak wê hem bi mejiyê xwe bi wê xwe biafirênê û hem jî wê xwe pêşbixê û hem jî wê di rengekê de wê pêvajoyên xwe yên fahmkirinê ku ew diafirênê de wê di wan de wê şîrovekirinên di nava xwe de wê rêgezên xwe yên civakê wê bi wê re wê bide diyarkirin.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Mijare civakê û hişmendiye wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Wê dema ku mirov wê bahsa wê bikê wê civak wê bi hiş wê di rengekê de wê xwe bide diyarkirin. Pêvajoyên wê yên pêşketinê bi dîrok û çanda wê re wê bingihê zanina wê ya civakî wê biafirênê. Di demên hemdem de wê pêşketina zanista civakî wê yek ji kar û erka wê ew bê ku wê civakê wê weke wê herê bikê û wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê bi rêgezên wê re wê di rengekê de wê bîrê ser ziman. Niviskarîya civakê jî ku ew bo wê were kirin, heri hindik ku ew di farq û hişmendiya wê zanina civakê bi dîrok û çanda wê re bê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê nebê nabê bê ku wê bi zimanê wê binivisênê bê. Zimanê civakê wê rêya xwe pêşxistinê, ragihandinê û dane diyarkirinê wê bê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman bê.

Di nava civakê de wê aqilê wê yê ku ew dihê ser ziman bi zanina wê re wê ne tenê wê weke hanina wê ya ser ziman bê. Wê jî aliyekê din ê civaknasî û derûnî ve jî wê wateyên wê hanina wê ya ser ziman wê hebê. Di serî de wê weke têkilîyek fahmkirinê bi civaknasiya wê re wê bi wê re wê li ser wê re wê weke biafirênê. Di wê temenê de wê xwe di wê de dîtî û fahmkirin jî wê aliyên din bi derûniya civakê û çandê a civakê ve wê girêdayî bê.

Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê ev wê weke aliyên wê yên giring bin ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê derketina wê ya pêş wê piştî demên ronansansê wê bibê. Wê li ser wê temenê wê, aliyên wê yêmn huquqî û ramyarî û hwd wê bi wê re wê werina niqaşkirin. Ji wê aliyê ve wê niqaşên niqaşên sofistên demêrn kevnera û yêrn civaknasên demên piştî ronansansê wê di wê warê de wê giring bin ku mirov bi awayekê wan bibîr bikê. Sofist wê di rengekê de wê mijare gelemperyê bi rêgezên xwezayî û an destûrên xwezayî wê di rengekê de wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê ew wê weke aliyekê wan ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê çawa wê civak wê li gorî wê xwe di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê çendî ku wê di dema sofistana de wê, têgîna civakî wê kêrn were zanin bê bi hişmendiya wê jî lê wê nirxandina wan a bi têgînek xwezayî a têkiliyên mirov ên bi hev re û di rengekê de wê li gorî destûrên xwezayî jiyankirin wê di wê warê de wê weke aliyna hêja ên ku mirov wê karibê kifşbikin bin.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê ji wê aliyê ve wê hizrên wan wê ji pêşketinên demên piştî ên di wê warê de jî wê ji aliyekê ve wê bina mijare lêpirsînê û temenê hizirkirinê. Çerçoveya wê weke ya platon û hwd ku wê bi wan re wê li dijî wê bisekinê wê çerçoveyek zêhnî û a ideayî ku ew di wê de dihezirê û bi wê re wê weke ji rastiya xwezayê wê weke dîrkeve bê. Di wê temenê de wê ew xwezayîya sofistana wê piştî wê di demên serdema navîn de wê di rengekê de wê ji aliyên civakî û hwd re wê weke têgînnî ku wê xwe di dewama wê de wê werênina ser ziman. Piştî wê dervî têgîhên baweriyê pêşxistina têgînek civakî wê weke aliyekê xwezayî ku wê bi wê temenê hizirkirinên wan re wê ji aliyekê ve wê weke bi derfet bê. Ber ku ew dîmenê xwezayê ku ew didina diyarkirin û xwezayîya ku ew di kirpenin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Piştî wê demê wê lêpirsînên li ser têgînên metafîzîkî û teolojîkî û hwd re wê mijarê wê zêdetirî wê ji aliyê xwezayî ve wê weke bi temen bikê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê. Têgînên baweriyê wê di rengekê de wê weke ku wê minaq wê li rojhilata navin bi islamê re ew hatina salixkirin wê tenê wê bi têgînek 'ummetî' û bawerî û hwd re wê werina dîyarkirin. Wê mijarên civakî wê nebin û wê şîroveyên bi wê di roja me de wê nebin. Wê nikaribê bahsa teoriyek wek bo civakê wê fahmbikê.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê. Di demên serdema navîn de wê di demên dawîya wê de wê ev ali wê bi awayekê wê werina lêpîrsîn. Li rojava wê rê li pêşveçûnên ronasansê wê di rengekê de wê ew nîqaş wê rê vekin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê 'jiyane şenber ku w di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bibê. di wê temenê de wê dervî dîrokiya teolojikî wê dîrokiya xwezayî û pozistivist wê di rengekê de wê pêşkeve. Di wê temenê de wê di rengekê de wê dîrok wê li ser pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi jiyanê mirov û civakî û hwd re wê bi kirin û tevgerên ku ew bi wê re wê dibin û rengên wan ên dihên salixkirin re wê di şewayekê de wê weke ku wê were dîyarkirin û wê were hanin li ser ziman.

Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê bê. Nîqaşên li ser temenekê qûtûbî ên weke piştî demên barokê wê pêşkevin weke bi têngîna metalyalismê û idealismê û hwd re wê ji wê aliyê ve wê encamên wê yên positîv wê weke ku wê bibin. Wê di wê temenê de wê têngînek civakî a şenber wê bikê rojava mirov de. Di dewama wê de wê têngînek aqilî wê derxê li pêş. Zanîna civakê wê bi wê re wê hin bi hin wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê zanîna civakê wê weke aliyê wê yê giring wê di nava civakê de wê beşên wê, çînên nava wê û komên nava wê û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê di rengekê de wê werina salixkirin bin. Di destpêkê de wê di wê temenê de wê pêşketinek wê li ser temenê fahmkirinê a mirovî ya û çî ya û çawa dikarê bijî û hwd re wê were lêpîrsîn. Bersivên li pîrsên weke 'çawa jiyankirinê û hwd wê di wê temenê de wê li wê were lêpîrsîn. Ev wê hem ji aliyên çînî û hem ji aliyên civakî û hwd ve wê di zikhev de wê di rengekê de wê bibin.

Di wê temenê de wê ber ku wê rewşa mijare civakî û çînê wê di rengekê de wê bandûra wan di fahmkirina wan a li hev de wê bibê. Di wê temenê de wê mijare bindestî û serdestîyê û an bindestkirina civakekê û an metîngerkiirina wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi aliyên wê yên ji hêla pêşketina mirovî û hwd ve wê were hildan li dest. Di wê temenê de wê pêşketinên weke di wê temenê de wê bi civakî wê li ser temenê xwe dana çêkirinê a mirovî wê çawa wê bibê û wê dema ku ew wê di pêvajoyekê bişavtî û hwd de wê were derbaskirin û an nîrxên wê ji destê wê werina girtin wê çawa wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were diyarkirin. Di wê temenê de wê têngînen maf û azadiyê, çarenûsa civakê bi têngîna ku wê her netew karibê li ser xwe û çarenûsa xwe xwediyê gotinê bê û ew bide diyarkirin wê weke aliyên ku wê di demên

piştîrê wê were diyarkirin. Ev wê weke tîgînên ku wê piştî pêvajoyên destpêkên ên şoreşî weke li amarîka, îngilistan, firansa û hwd re wê di rengekê de wê zêdetirî wê piştî wê bikevîna roja mirov de. Ev wê weke aliyê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê û rengê de wê bi wê re wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Tîgîna 'sosyalismê' wê di wê temenê de wê bi tîgînek ji ya civaknasiya mirov ku wê weke teorizekirin û weke tîgînek birdozî ku wê were diyarkirin bê. Wê bi wê yekê wê weke tîgînek civakî a ku wê ji temen ve wê bi pêşketina xwe ya ku wê ne xwediyê serdestiyekê metinger bê wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê. Di temenê maf û azadiyê de wê bi wê re wê were ser ziman. Tîgîna civaknasiyê wê weke aliyê ku wê bi mijare fahmkirina çandê û tîgîhiştina wê re wê di hem waxtê de wê pêşkevin û wê xwediyê hişmendiyeke ku ew didin diyarkirin. Em dibêjin bi hem waxtê pêşketinê lê em wê bi wê re wê qast nakin ku wê çand wê bi wê re wê dest pêşketina xwe wê bikê. Gotina çandê wê mejiya wê heta demên berê şariştaniyê û dîrokê wê herin û wê kevntirin dîroka wê hebê.

Lê di sedsalên 18'în û pê de wê civaknasî wê weketîgînek lêpîrsîner bê. Diwê temenê de wê çawa xwe hanina ser ziman û wê li ser çî çerçoveyê wê bi azadî û hwd wê karibê xwe bide diyarkirin wê weke aliyê wê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê ji aliyê zanînê civakî ve jî wê bi xwebûnê ku wê çawa wê li ser temenê xwe wê pêşkeve wê were pênasekirin. Di wê temenê de wê piştî wê pêşketinê tîgîhên birdozî û ramyarî bi fîrsên nijadî û hwd wê pêşîya wê pêşketinê wê bigirin û wê rê li pêşketinê civakî wê di awayek de wê bi serê xwe wê bigirin. Wê di wê temenê de wê tîgîhên hegomenîkî ên desthilatî wê ji aliyê serdestîya xwe ve wê li mijarê wê binerin. Ew li pêşketina mirov nanerin. Heta ku ew li karê wan dihê wê li wê binerin. Heta ku ew dikarin ji wê sûdbigirin di berjewendiyên xwe wê li wê binerin. Lê weki din wê li wê ne nerin. Wê di wê temenê de wê bo wan wê çawa wê ji xwe re wê 'girseyên iteatker' wê avabikin wê li wê binerin. Di wê temenê de wê tîgînin weke hev hizirkirinê, weke hev ku ew xwe bibînin, weke hev bi zimanekê diaxifin, weke hev xwediyê rengekê civakî na, xwe ji heman çandê dibînin û hwd wê weke aliyê ku ew wê li wê bihizirin. Di wê temenê de wê li gorî tîgînê xwe yê birdozîyî wê pêvajoyên asimlasyonê wê li ser wê temenê wê bi rêyên weke perwerdeyê bê, temenê destûrî û hwd bê û an ragihandinê çapemeniyê bê û yan jî bi rewşên weke bi kirina ramyariyê hwd bê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke li wê bihizirin.

Ev wê ji wan re wê weke aliyekê wê yê giring bê. Ji wê aliyê ve wê, manipulakirinên li ser zanina civakê û an zanista civakê a demên hemdem jî wê di wê temenê de wê were kirin. Di wê temenê de wê bi wê yekê wê istismarkirina gotina zanistê wê di wê temenê de wê pir zêde wê di rengekê de wê weke ku wê derkeve li pêş. Di bin navê gotina zanistê de wê hizrên xwe fermî û birdozikî wê di rengekê de wê werênina ser ziman û wê bidina diyarkirin. Ev wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê bi pirsgirêk a giring a zanista civakê a demên hemdem jî wê biafirênê.

Ji aliyekê din ve jî wê di rengekê de wê lêpîrsînên li ser pêşketina mirov jî wê di wê temenê û wê berjewendiyê de wê werina kirin û yan jî wê newina kirin. Di wê nûqteyê de wê nivisarî, aqadamisyeni û her cûre zaninên demên hemdem wê di wê temenê de wê xwe ji wê istismar û manipulekirinê wê weke ku wê xilas nekin.

Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê k umirov wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê a civakê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke ku wê karibê wê bide diyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, weke xwe civakek xwe' û an keseyetekê weke xwe û an di berjewendiyên xwe de ku ew weke wê dihizirê û lênapîrsê wê bikê ku ew wê pêşbixê. Di wê temenê de wê bernemeyên perwerdeyê ên demên hemdem wê di wê temenê de wê yekali bin û wê li ser wê temenê û esasê wê di xismeta wê de bin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Mijare asimlasyonê wê di çerçoveya civakê de wê di nava têtînek netewî û hwd de wê ji her aliyê ve wê bi gotinên ku ew dihên ser ziman re wê manipulakirinekê wê di rengekê de wê weke ku wê bikê. Wê bi wê yekê wê civak û nirxên wê hemû wê werina manipûlakirin. Yan jî wê bi awayekê weke ku ew dihê xweestin ku ew li berjewendiya wan de wê di şewayekê de wê weke ku wê bikin ku ew wê pêşbixin. Mijare civakê û maf û azadiya wê di wê temenê de wê yek ser wê li ser gotinên wê yên nava wê bi desthilatê destûrê, politika, ramyariyê, çandê, ziman û hwd re wê bi gelek aliyên din ên weke wan re wê, rasti manipulakirinê wê werin. Di wê temenê de wê weke aliyên ku wê bi wê re wê civak wê bi wê re wê were dizaynkirin bê. Asimlasyon wê dîmenekê dizaynkirinê ê civakê li gorî têtîhên birdozî ên desthilatî û hwd jî wê di dîmenekê de wê biafirênê. Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê hilde li dest wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare civakê û manipulakirinên li ser wê re ku wê bi gotina asimlasyonê re wê werina kirin wê di wê temenê de wê weke temenê hemû

pirsgirêkên civakî ên serdema hemdem a roja me jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê biafirênê bê. Ji wê aliyê ve wê gotina asimlasyonê wê di bin navê gotina entegreyê de bê û an gotinên din ên weke wê de bê wê diyarkirinên ku ew dihên kirin wê weke aliyna ku mirov bi wê re wê karibê wê ji hinek aliyan ve wê fahmbikê bê. Çerçoveya gotina asimlasyonê wê ji wê aliyê ve wê di aslê xwe de wê berfireh bê ku mirov wê di rengekê de wê re wê karibê wê fahmbikê. Têgînên netewî ku wê di wê rengê de wê bi rengekê wê werina dizaynkirin wê di pêvajoyên bi wê rengê ên weke ya jenosîdê de wê çawa wê werina derbaskirin wê karibê wê bi wê re wê bi rehetî wê kifşbikê.

Asîmilasyon, perwerde û zarok

Di mijare perwerdeyê de wê bêgûman wê bi têngîna asimilasyonê û zarokê ve girêdayî wê gelek tiştên ku wê karibin di rengekê de wê werina ser ziman wê hebin. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê trejikî ku wê di çerçoveya mijare jenosîda civakî de wê di serî de wê weke mijarek sereka wê şîrovebikê bê.

Li kurdistanê wê dema ku wê bahsa pêvajoyên jenosîdê wê were kirin wê diserî de wê mijare perwerdeyê wê cihekê giring bigirê. Di wê temenê de wê karibê wê hinekê li ser wê bisekinê.

Di nava civake kurd de wê gelek caran wê bahsa zarokan û perwerdekirina wan wê were kirin. Zarokên kurd wê dema ku wê dest bi perwerde bikin wê di destpêkê de wê weke zarokên kurd wê di nava malbata xwe de wê heta heftsaliya xwe wê di destpêkê de wê bi zimanê dayika xwe wê mazin bibin. Lê wê dema ku wê piştî dest bi dnistanê wê bikê jî wê direngê de wê weke ku wê di destpêk de wê êdî wê bi zimanekê din re wê hevnasinê wê bikê wê di wê temenê de wê rastî wê were..

Perwerdeya bi tirkî wê di serî de wê bi têngînek nijadperestî weke bi gotinên “es tirk im, rast im, jîr im, ..’ û hwd re wê dest pêbikê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê, ev wê di serî de wê di serê zaroyê de wê weke aliyekê ku wê di destpêkê de wê weke şok û an destpêkek xirab a di rengekê de ku wê xwe bide diyarkirin bê.

Rewşên weke yên di şewayekê de piştre di nivçû hiştina xwendinê, di wê de serneketin û xwestina ne xwandinê û hwd wê di encama wê de wê bi zaroyên kurd re wê dest pê bikê. Di wê temenê de wê, rêjeyek mazin a zaroyên kurd wê li ser wê temenê wê piştî ku wê deest bi dibistanê wê bikin wê piştî xwandina çend salan wê di rengekê de wê êdî wê dev jê

berdê. Di wê rewşê de wê, di wê rewşê de wê gelek sedemên wê yên derûni wê hebin ku mirov wê karibê di destpêk de wan hinekê li ser wê bisekinê bê.

Sedema pêşî wê di rengekê de wê zarok wê piştî ku wê bi zimanê kurdi wê di nava malbata xwe wê bi wê mazin bibê wê piştî wê di rengekê de wê ku wê dest bi dibistanê wê bikê û pê de wê di rengekê de wê nikaribê li wê angaje bibê. Wê piştî wê di rengekê de wê xwandin wê weke rewşek xirab û an dema wî vala dihilde wê li wê binerê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî zaro wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê, piştî di pêvajoyên xwe yên jiyane xwe de wê sernekevti wê bimênê. Ber ku ew ne weke xwestekê ya. Ew wê ji temenê xwe yê piçûk û di demên piçûk de wê hîs dikê ku ew bi darê zorê bi wê û an wî dihê dayin xwendin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê zaro wê bi wê re wê pirsgirêkên bi derûnî ku wê piştî wê bi wê di encama wê de wê bijî wê ne tenê wê bi rewşên weke bi dawîlêhanina xwendinê ve wê bi sînor bin. Gelek ji an yên ku ew berdewam dikin jî wê di temenên xwe yên piştre de wê pirsgirêkên derûnî wê bi wê yekê wê bi xwe re wê bijin. Ewê di rengekê de wê di nava wê hisiyeta ku ew wê di rengekê de wê weke nikaribin wateyê û manayê bidinê de wê di rewşekê de wê bimênin. Di jiyane xwe de wate mayin û an dîtî wê di wê temenê de wê bi wan re wê pêşkeve. Gelek zaro bi zora dê û bav diçina dibistanê. Lê ev xwandin wê ber ku wê ji rêgezên pedagojikî wê dûr bê wê zaro wê nikaribê wê bixwênê. Di wê temenê de wê ne di ahenge wê ya civakî de bê. Di wê temenê de wê di nava civakê de wê rastiya ku ew diji û ya ku ew li dibistanê wê fêr dibê wê di nava nakokiyên wê de wê bimênê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ku ew wê di wê temenê de wê bi wê re wê bi derûnî û fahmkirinê wê bikeve zorê de bê.

Di wê ji aliyê ve wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare zaro û xwendinê wê di aslê xwe de wê weke mijare ku wê di rengekê de wê di çerçoveya mijare asimilasyonê a li kurdistanê li ser civake kurd ku ew dihê meşandin de wê di rengekê de wê, bi wê ve girêdayî wê bi teybetî wê pêwîst bê ku ew wê were hildan li dest bê. Di demên piştre ên xwandinê de ku wê, di rengekê de wê gelek zaroyên kurd wê nikaribin wê xwandinê wê weke dixwezî wê bixwênin wê di dewama wê de wê piştî wê heta ku wê bi ber têgihên oldariyê û an 'perwedeya olî' ve wê di rengekê de wê berê xwe bidin. Lê ev ne bo xwendina wê bê. Wê tenê wê weke lêgerinek bê. Wê rewşek ku ew xwe di wê de wê dixwezê bibînê wê bixwezê ku wê bibînê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê mijare

perwerdeyê wê di wê temenê de wê tişî tengezeriyên ku wê bo zaroyek kurd wê ji destpêkê heta dawîyê ku wê karibê wê were fahmkirin bê.

Ev tengezerî wê bi derûnî, civaknasî, û hwd bin. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê piştî ku wê hinek ciwanên kurd wê dibistanê wê xilas bikin wê di wê temenê de wê pîrsgirêkên piştî wê ên weke di rengê nakokiya nava nifşan ku wê bi rengekê wê bijî. Lê ev wê ne weke nakokiyên nava nifşan bê. Wê nakokiyên nava awayên jiyanê bê. Di rengekê de wê jiyanê wî ya civakî û ya ku ew wê di rengekê de wê fêrbûya di nava jiyanê de wê ji hev cihê bê. di wê temenê de wê nakokiyêmn wê ji temen ve wê di rengekê de wê weke ku wê bijî.

Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Pîrsgirêkên perwerdeyê wê di wê temenê de wê, piştî wê dema ku wê ciwan wê bi gihijê kirina pişeyekê jî wê bi wê re wê dewam bikin. Wê piştî wê nekarina xwe diyarkirin û domandina wê pêşeyê wê piştî wê karibê ji wê herê û karekê din ê jî wê cihê wê yan wê hîlbijêrê û yan jî wê weke dîmenekê bi wê ji rastiya xwe ravinê wê xwe biavêjê dervî civakê. Ber ku wê di encama wê de wê hem xwe bi derûnî ne aidiya pêşî ku ew jî wê hatiya wê hîsbikê û ne jî wê ya ku ew di wê temenê de ku ew bi wê perwerde bûya wê xwe aidi wê hisbikê. Ev tengezerî wê bi şokên ku wê piştî wê di jiyanê xwe de wê bi derûnî wê bijî re wê bi temen bibê. Di wê temenê de wê di jiyanê xwe de wê ne gihijê aramiyê. Di wê temenê de wê, rewşên weke ji rastiya xwe weke dûrketinê û di wê temenê de ne karina gihîştina aramiyekê wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê bidina diyarkirin. Di demên ku wê bizewicin de jî wê di rengekê de wê ev pîrsgirêk wê bastika wî ne berdîn. Di rengekê de wê tengezeriyên keseyetiyê wê jiyanê wê hem ji xwe re û hem jî ji ya ku ew bi wê re dizewcê re wê ne hêlê. Di wê temenê de wê ev hem wê bi kecikek ciwan wê wusa bê û hem jî wê bi lawikek ciwan ê kurd jî wê wusa bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê diakrê wê werênê ser ziman ku wê pîrsgirêkên civakî wê ji xwe wê weke aliyekê din bin ku ew wê di nava jiyanê xwe de wê bi an re wê rû bi rû bê. Wê her roj wê rû bi rû bê. Ew wê aliyekê din w biafirênin.

Gelek pîrsgirêkên nava malbatên ciwanên kurd ên xwendî ku wê weke nekarina bi hev re bijîn, rewşên tundûtûjîyê, zû hev berdanê û hwd wê weke aliyên ku wê karibin werina ser ziman bin, Di wê çerçoveyê de wê

nekarina di rewşek aram a di xwe de wê bisekinê û bigihijê wê, di jiyane de wê pêşîya gihiştina aramiyekê di wê temenê de ku ew bi wê di rengekê de bi wê re ew biji jî bê.

Ev bixwe weke kesekê ku wê hinekê bi wan pirsgirêkên wê yên destpêkê re dem bi dem bûna jî wê karibim bahs bikim. Minaq di nava malbata min de wê heta hefsaliya min ez bi kurdî weke kesekê bi xwanda û karibûm bi nivisênim. Di wê temenê de wê di nava kesên li dora min de wê hertimî wê gotinên weke “ew pirr serkevtiya” wê werina ser ziman. Lê piştî ku min piştî heştsaliya xwe demekê dest bi dibistana tirkî kir, min nikarê ku ez sale ya wê ya sêyem wê bidima domandin û ew bo sale min a dawî. Di wê temenê de wê di rengekê de wê karim wê werênima ser ziman.

Piştî wê di rengekê de wê, di wê temenê de wê, ku min dawî li wê hani di rengekê de min xwe da fêrbûnên pîşeyan. Di wê çerçoveyê de min jiyane heta dema nêzî ciwaniyê bi xwe re jiyankir. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê kesekê ku ew bi zimanê xwe yê zikmaki perwerde nabîne wê di wê temenê de wê weke ku wê bi keseyetiya xwe ya civakî wê yekser wê di wê temenê de min bi wê re ew dît ku ew yekser dimirê. Di wê temenê de ew tûnebûnekê di xwe de wê hîs dikê ‘ min ew tûnabûn bi awayekê pirr zêde kûr min di xwe de wê hîskir.

Di rengekê de wê, dem ku min dest bi dibistana tirkî kir û di nivisê sale sêyem de min ew qadand û heta wê dema dawî lê haninê ku wê min nikaribû ez heya bi ti awayê bidimê lê min di kurdî de dikarê nivisên pirrûpelî bi carekê ji ber bikim û wan bixwênim û ji wan bigihijima fêrbûnên mazin. Di wê temenê de wê piştî wê min fêrbûnên xwe bi xwandina xwe ya bi pirtûkên xwe yên bi kurdi domand.

Ya ku wê piştî wê ji min re wê bibê temenê pêşketina min jî wê di rengekê de wê ev bê. Ez nuha di hizim ku min zor daba xwe û min tevî ku min ew fahm nekir û nedikarê têkiliyekê bi hisiyetê bi wê re dênim ku min ew domandiba minê di wê demê de wê bingihê xwe yê ku min ew î ro bi kurdi pêşxist tûna bikira.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, pirsgirêka xwandinê wê ji wê aliyê ve wê were dîtin ku wê çendî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide diyarkirin û domandin. Minaq wê kesek wê ne tenê wê ji nava pirtukên perwerdeyê bi wan dibîne û axiftinên ku ew li dibistanê ji mamoste dengdikê wê fêr bibê. Wê di rengekê de wê di serî de wê ji temenê xwe yê xêwî ku wê weke xêwa mirov a civakî ya wê bi wê re wwê di rengekê de wê ji wê fêr bibê. Weki din wê dema ku ew li

ser wê ahengê ew pêde çû wê axiftinên mamosteyê xwe wê baştirin wê fahmbikê û têkiliyê bi hişkirinekê bi xwe re wê dênê. Wê xwendinên xwe wê baştirin wê bikê û wê ji pirtûkên ku ew dixwênê wê baştir wê têkiliyê wê bi wan re wê dênê û wê xwandina wê bi wê re wê baştir wê bi serkevtî wê karibê tawa bikê. Ev wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê di şêwayekê de wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Pêşketina mirova ku wê piştî bi xwandinê wê bikê wê temenê wê di rengekê de wê ew pêşketina pêşî a civakî bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê yekser wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê zarok wê ya ku ew xwe di wê de dibînê wê baştirin wê bikê temenê fêrbûnê û pêpeloka ku ew dixwezê bi wê re hilkişê li wê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê karibê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Zaroyekê ku wê, bi wê temenê xwe wê fêrbûnê wê bikê wê di temenê xwe yê piçûktirin de wê derfeta ghiştin û hevnasîkirina bi têtîgînên pêşketinê ên qeke aqilî û felsefeyî jî wê karibê bi wê re wê bikê. Ji wê aliyê ve wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Mijare zaro xwendina zaro wê bi encamên wê yên bi asimilasyonê û rewşên ku ew di dewama wê de wê biji wê karibê wê hinekê din wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê bê.

Wê dema ku em bahsa mijare perwerde û asimlasyonê wê bikin wê di wê temenê de wê karibê wê ji du aliyên din ve jî wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Yek wê ji aliyê navaroکا wê ve bê. Ya din jî wê ji aliyê hebûna wê ya giştî bê. Di wê temenê de wê mijare perwerdeyê wê di rengekê de wê çawa wê civak wê were diyarkirin wê bo wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê bi wê re wê were bikarhanin. Di roja me de wê li ser mufredaetên netewî ên perwerdeyê wê karibê wê mijarê wê ji temen ve wê di rengekê de wê hilde li dest. Wê di wê temenê de wê çawa wê li komên din ên çînî, bawerî, zayendî, civakî û an etnikî û hwd wê binerê û wê çawa wê bahsa wan û dîroka wan û hwd wê bikê wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê navaroka perwerdeyê wê, di rengekê de wê, bi wê re wê keseyetiyek ku wê çawa wê bibê û wê xwediye nerinek çawa bê li komên din ên civakî û an zayendî û çînen din wê karibê wê bide diyarkirin.

Minaq em di roja me de wê çendî ku wê bahsa demek hemdem wê were kirin jî wê pirsgirêkên zayendî ku wê werina jiyankirin wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bahsa wê bikê. Yan jî wê di encama wê de wê hebûna komên din ên civakî, bawerî û hwd wê weke neyî wê werina hasibandin û wê ji wan wê newê bahskirin û yan jî wê çend gotina wê bahs wê were kirin û wê bi xirabî wê ji wan wê were bahskirin.

Di wê temenê de wê ev wê di rengekê de wê, rengê diyarkirin û an nêzbûna li wan jî wê bi xwe re wê bide diyarkirin. Di rengekê de wê, têgihên zayendî de wê di rengekê de wê weke jin minaq wê weke hebûnek ku ew di malê de bijî, zaroyan bêtê dînyê û mazin bikê, û di gotina mêtê xwe de bê û hwd wê ji wê were bahskirin. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di dewama wê de wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê, bi wê karibê wê li wê were lê hizirkirin.

Aliyekê din wê di demên dawî de ku wê bi gotina li pirtûkên perwerdeyê zêdekirina mufradata têtîna mafê mirovan û hwd bê. Wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê ev wê, weke aliyekê ku wê li deverên din ên cihanê wê were nîqaşkirin. Di wê çerçoveyê de wê mafê mirov wê çawa wê bibê û an wê kes wê bi hebûna xwe wê xwediye çî mafê xwe yê xwezayî û hwd bê wê bi wê re wê ku ew were fahmkirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê kaeribê wê li wê bihizirê bê. Mijare perwerdeyê wê weke mijarek ku mirov wê ji gelek aliyan ve wê bi hev ve girêdayî wê karibê wê hilde li dest. Minaq wê mijare rewşên weke nivisandinê, ragihandinê a weke bi niviskî û an dîtbarî weke bi dîmenî ên weke tv'yan û hwd. Di wê çerçoveyê de wê, ev ragihandin wê bandûra wan wê li ser hebûna mirov wê ji temen ve wê bibin. Wê di wê çerçoveyê de wê, ber vê yekê wê bahsa dema i ro ku wê were kirin wê bi gotina dema zanin û ragihandinê wê ji wê were bahskirin.

Di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê bahsa wê bikê û wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê, di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di

dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Mijare zaninê wê di wê temenê de wê, weke mijare ku mirov wê di aslê xwe de wê di temenê bi karhanina wê de wê pirr zêde wê li ser wê bisekinê bê. Ber ku wê jiyane mirov wê ji temen ve wê diyarbikê. Di wê temenê de wê, çawa wê fahmbikê û an wê çi bînê ser ziman wê bi wê ve wê girêdayê bê. Mirovên roja me, teknikê bi kardihênin û pirr zimanan dizanin. Ev dikarê wê di wê rewşê de wê rewşa civakî a weke ku ew bi wê heya wê bêwate bikê? Bêgûman wê nikaribê wê bikê. Vaji wê zêdetirî wê bo pêşketinek mazintir a bi zanina demê û pêşketina demê a bi aqil û zaninê û pêşketina wê re wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê zêdetirî wê giringtir wê xwe bide diyarkirin. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. zêdetirî wê giringtir bê ku wê kes bo pêşketinek pirrali û kûrtir wê li ser temenê xwe ew zêdetirî pêşkeve û bibê xwediyê perwerdeyekê bi zanînê û fahmkirina demê re. Ev wê weke aliyên wê yên giring wê xwe di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê têkiliya wê ya bi kes re wê ji temen ve wê bi pêşketina mirov re wê bi têngîna zaninê re jî wê bi aliyên wê yên derûnî û civaknasî û hwd re wê were lêpirsin û fahmkirin. Di wê temenê de wê çawa wê pêşketîtir wê bigihikê pêşketinêkê.

Asimlasyon û dîrok

Mijare asimlasyonê li ser encamên wê yên di jiyane kes û civakê de wê gelek aliyên wê yên ku wê hebin ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Minaq wê weke aliyên wê yên giring di çerçoveya rewşa zaroyên kurd ku wê çawa wê heta hefsaliya xwe wê bi zimanê kurdî wê bijin û bixwênin û wê piştî wê ku wê dest bi dibistanê wê bikin wê rastî zimanekê din wê, bi wê bixwênin û wê ev ji wan re wê bibê sedema ji wê ravînê û an serneketinê û yan jî wê bi wê re wê çawa wê, fênebûnek ku ew bi cewherî xwe bi xwe re wê bijî.

Di wê temenê de wê di mijare fahmkirinê de wê aliyekê wê yê giring wê mijare amûr û metalyalên xwandinê û rengê nivisandina wan bi zanebûn a yekali bê. di wê temenê de wê çawa wê xwe di wê de nebînê wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de

wê di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê bê.

Minaqek ku wê pirraniya wê bi xiyali jî wê ji aliyê gelek kesan ve wê were diyarkirin û wê tenê wê weke li ser temenê tirkitiyekê wê were diyarkirin û dîrokên din ên komên din ên civakî wê yan wê bi wê re wê weke amûrên ku wê li wê werina zêdekirin weke di temenekê 'dewşirme' de wê werê nivisandin. Yan jî wê newê nivisandin. Minaq wê gotin û pirtûkên bi navê kurd û kurdistanê wê ti carî wê di wê de wê nebînê. Weki din wê dîroka kurd wê di wê de wê bi aliyên wê yên dîrokî, çandî, derûnî, civaknasî û hwd wê ti carî wê newê ser ziman. Wê dema ku wê bahsa wê dîroka kurd û pêjnên weke kassit û an med û hwd wê yan i yên serdest an bi iranê û farisitîyê ve wê çawa wê were girêdan û yan jî wê bi tirkitiyê ve wê wer girêdan wê di wê temenê de wê were nivisandin.

Di wê çerçoveyê de wê dîroke ku wê ji temen ve wê bi şaşîyan wê bi zanebûnî wê were nivisandin wê bibê.

Di wê dîrok nivisandinê de wê kurd wê ji wan re wê hem wê beyeni wê were û hem jî wê xwe di wê de nebînin. Di wê temenê de wê ber vê yekê wê nikaribin bi zêhni û hwd ew têkiliyekê wê bi wê re wê dênin. Dewlet û rayadarên wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirin ku ew çendî wê fêrbibin weke dîroka xwe wê di wê çerçoveye de wê 'yekitiyê' bi tirkitiyê re wê çêbikin û gotina wan ya yekitiyê û hwd wê di wê temenê de wê werênina ser ziman. Weki din wê gotinên weke 'cîhêkariyê dikin' jî wê di wê temenê de wê dema ku wê ji wê cîhê wê dîroka xwe û an wêjeya xwe wê werênina ser ziman û an gotina kurd û kurdistanê wê bi karbênin wê di wê temenê de wê di temenekê dijber de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê were hanin li ser ziman.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyek wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Mijare nivisandina metalyalên perwerde û xwandinê wê di wê temenê de wê yekali wê di wê temenê de wê were nivisandin. Di dewama wê de wê dema ku mirov wê were ser weşanên ditbarî ên weke tv' û an yên dengî weke radio û hwd wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev jî wê bi wê re wê di ahengekê de wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê rewşa weşangeriyê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê.

Di mijare têgîna dîrokê, nivisandinê, xwendinê û her wusa amûrên xwendinê wê di wê temenê de wê yekali wê di wê temenê de wê werina kirin. Ji xwe wê bi gotinên weke "jî zimanê tirkî û pê de wê nabê ku wê

perwerde bibê” û an dê di dewama wê de wê were hanin li ser ziman ku wê di rengekê de wê tenê wê bi tirkî wê bibê û wê ‘li gorî destûrê bê’ ku wê were ser ziman’ wê mijare destûrê ku wê li gorî wê yekali wê bibê wê di wê temenê de wê bi xwezayî wê di dîmenê wê pêvajoya asimlasyonê wê bi wê re wwê di ahengekê de wê bibê. Di wê nûqteyê de wê wê inkara zimanê kurdî û rewşa fektora nivîskar û kesên kurd ku ew ji civake xwe re wê bi tirkî wê bînin ser ziman û an tîkiliyê dînin wê bi heman rengê wê çavkaniya wê rengê pîrsgîrêkê a ku em bahsa wê dikin jî wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare asimlasyonê wê di rengekê de wê yekali wê pêşxistinê wê bikê. Ev wê weke rewşek ku wê rejim wê xwe li wê bide hoyandin û wê di wê temenê de wê dervî wê nexwezê ku ew tiştêkê din bi awayekê din wê bikê. Ev jî wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê çavkaniya binpêkirinê mafê mirovan û bi îsrarî nebûna demokratîzebûnê ku ew bi wê hertimî dixwezin li pêşîya wê bisekin in jî bê.

Di wê temenê de wê rewşa demokratîzenebûnê wê weke rewşek ku ew di wê temenê de wê li ser wê esasê wê were bi karhanin. An jî wê were îstîsmarkirin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê, çawa wê ji wê rewşa demokratîze nebûnê wê sûd bigirin wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê.

Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê demokratîze nebûn wê weke rewşek û konseptekê rejîme ku ew di wê temenê de wê di rengekê de wê bikarbênê bê. Yan jî wê aqilê wê yê ku ew bi demokratîzebûnê re wê werênê ser ziman wê di şewayekê de wê weke ‘tirkî ku wê çawa wê weke xwediyê hemû mafê bê’ û an weke ku ew dihênina ser ziman wê ‘ti astengê li pêşîyê nebin’ re wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Rewşa domokratîze nebûnê wê weke rewşek îstîsmarê a di demên piştî salên 1990 û pê de wê zêdetirî wê bi dîmenekê ber fireh wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê çêkirina hêncetên li ser rewşa şer re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bikê. Wekî din jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare rewşa aborî û hwd bê. Wê di wê temenê de wê çawa wê pêşîya pêşketina wê ya bi aborî wê bigirê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê termenê de wê werênê ser ziman. Li

herêmê rewşên pêşxistinê û astengiyên ku ew li pêşîya pêşketinê wê bi wê re wê werina kirin wê bi ramyariya bişavtinê ve wê girêdayî bê.

Di wê temenê de wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê werênê ser ziman. Hêncetên weke 'li herêmê teror heya û ber bê yekê em nikarin pêşketinekê bidina çekirin jî wê bi w rewşê ve wê girêdayî wê weke gotinek manipulakirinê bê. Di wê temenê de wê weke aliyek wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Piştî salên 1994an ku wê bi hezaran gundên kurdan wê werina valakirin û wê girseyên civake kurd wê mecbûrî goçe bi zorê a li rojavayê tirkîya wê were kirin wê bi wê mantiqê asimlakirinê ve wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê ji temenê wê yê civakî, çand û zimanê wê çawa wê bikê wê bi wê ve wê girêdayî bê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê bê. Mijare asimlasyonê wê di wê çerçoveyê de wê di regekê de wê bi yekali û bi zanebûn pêşxistina nivisandin, dîrok û hwd wê di wê temenê de wê weke bi wê re wê çawa wê bê gihiştin li armancê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di regekê de wê were lê hizirkirin.

Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê li ser wê temenê wê rewşên weke yên xwandinê wê bi wê ve wê girêdayî bin. Minaq wê rewşên weke yên waazên olî û an pirtûkên ku ew wê li ser olê ên bi kurdî wê çawa wê werina ji holê rakirin wê bi wê ve wê girêdayê bê. Di wê çerçoveyê de wê bi israri ne hiştina ku bi kurdî waaz kirinê wê di wê temenê de wê çawa wê pozisyona civakî a di nava baweriyê de wê were tûnakirin û an bindest kirin wê bi wê ve wê girêdayî bê. Di wê çerçoveyê de wê li ser wê temenê wê zimanê civakê wê bi tememî wê ji nava rewşa ragihandina bi olî jî wê were tûnakirin û dûrkirin. Wê bi wê re wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê karibê wê di regekê de wê werênê ser ziman. Bi wê ve girêdayî wê kampanyayên weke ku wê piştî salên 1990 û hwd wê bên kirin ên weke 'heydê keçikno li diibistanê ku wê werina kirin wê di regekê de wê weke kampanyayên bi wê armancê bin. Ew ne bo fêrbûna xwandin û nivisandinê bin werke ku wê were gotin. Vaji wê dikarê wê bibêjê ku ew keçik ji xwe dizanin bi xwênin û bi nivisênin. Lê wan tenê bi kurdî dikir. Wê çawa wê ew wê bikina bi tirkî wê bi wê armancê ba.

Kevneşopîya civakî wê di wê temenê de wê di regekê de wê bi wê re wê di regekê de ew weke ku wê bibê. Mijare civakê nirxên wê di wê temenê de wê karibê wê di regekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê hinekê wê li ser wê bisekinê. Mijare têgihên weke yên ku wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê

ku ew wê di rengekê de wê civakê wê bi xwe re wê weke ku wê biafirênê bê. Di wê temenê de wê dema ku wê mijare civakê û navaroka wê were armanckirin wê di serî de wê çawa wê nirxên ku ew bi wê dihên jinkirin wê werina armanc girtin. Ev wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were hanin li ser ziman.

Di mijare asimlekirinê de wê, bi wê re wê çawa wê pêşîya wan ragihandinên weke wê were girtin û an pêşîya wê ya xwe hanina ser ziman wê weke bi zimanê wê were girtin wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke ku wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de ew weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê kaeribê wê werênê ser ziman bê.

Mijare civakê wê di wê temenê de wê karibê wê ji gelek aliyan ve wê werênê ser ziman. Lê wê dema ku em wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê çawa wê bi têngînên weke yên ramyari re wê were diyarkirin bê. Gotinekê em dikarin ji demên dawî ku wê zêde wê piştî hevdîtinên weke yên bi pêvajoya çareseriyê re ku wê were ser ziman wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê. Gotina weke “muzakare nin a” û an wê hê xirabtir wê bilêvbikin wê bibêjin ku ‘em bi terorê re muzakare nakin” jî wê di kirdeya wê gotinê de wê hinek fêrsên fahmkirinê ên di wê temenê de ku wê karibin werina fahmkirin wê hebin. Ev têngîna muzakareyê wê di çerçoveya pêvajoya çareseriyê de wê bibê. Di dema salên 2013-4an de wê, dema ku wê destpêbikê bo sabotekirina wê sê- siyasetmederên kurd Sakine Cansız, Fidan Doğan û Leyla Şaylemez li parisê hatina qatilkirin û wê di wê demê de wê, hakan fidan ku wê serokê MIT’ê bê wê bi fermana wî bibê û wê di vê demê de ku ev kes wezirê karê derve ya wê, li iraqê û deverên din ên cihanê wê bigerihê û wê çawa wê çareserîyek mihtemel di temenê maf û azadiya civakî de wê pêşîya wê bigirê wê di nava diplomasîyan de bê. Ev jî wê weke helwestna li ser wê temenê pêvajoya jenosîdê-asimlasyonê bi fizikî û nefizikî wê weke bi encama wê bibê bê.

Minaq wê, di wê de wê ev têngî wê pêşî wê derkeve li pêş ku wê mijare civakê wê di morfolojiya gotinê de wê ji ya ramyari wê were cihê kirin û wê bixwezê di temenê domandina pêvajoya asimlasyonê de wê çawa wê bi temen bikê wê bi wê ve wê girêdayê bê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê gotina ‘em muzakareyê nakin’ ku wê werênina ser ziman wê di wê temenê de ew di kirdeya wê gotinê de wê

dijberîyek li nîrxên civakî ên ku ew dikina mijare asimlekirinê de wê di wê de wê weke ku wê hebê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare nîrxên civakî ku ew dihên kirin mijare asimlekirinê wê di wê çerçoveyê de wê di serî de wê nîrxên civakî ên hevbeş bin. Di wê temenê de wê ber ku wê hebûna civakê wê bi wê re wê wer armancgirtin û wê çawa wê di nava ya tirkîyatiriyê de wê li leyha tirkîtiyê wê were tûnakirin û ji holê rakirin wê bi wê ve wê girêdayî wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Aliyekê din wê bi gotina weke em muzakara nakin wê çawa wê hebûna mafêmn hevbeş ên civakî wê di qada ramyari de wê newina bi lêv kirin wê yekser wê bi wê ve wê, girêdayî bê. Di wê temenê de wê çawa wê temenê wan di destûrê de wê new afirê ku ew bahsa mafên hevbeş bikê û an wê temenê wê çênêkê ku ew bi wê bigihijina mafên xwe yên hevbeş wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Weki din wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê werênê ser ziman ku wê di qada ramyari de jî wê li ser wê temenê wê di rengekê de wê weke ku wê gotin wê di çerçoveyê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê were hanin li ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hebûna civakê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê were kirin mijare armanca wê pêvajoya asimlekirinê. Di wê çerçoveyê de wê were tûna kirin. Wê çawa wê bi awayekê wê weke ku wê newê hiştin ku ew bi zimanê xwe yê civakî ew perwerde bibînin. Di wê temenê de wê têgîna 'struktura uniter' a dewletî ku ew bi destûrî bahsa wê dikin wê di kirdeya wê de wê yekser wê ya ku wê were diyarkirin wê di serî de wê ji wê aliyê ve wê karibê wê fahmbikê. Di wê temenê de wê çawa wê statûyek civakî ku wê ahenge ku wê bi asimlesyonê hatiya pêşxistin ew newê xirakirin. Ya ku wê di wê pêvajoya çareseriyê de jî wê weke ku wê bi israri ku wê di wê temenê de wê nexwezin gavan biavêjin wê di temenê wê de wê ev bê. Di wê temenê de wê, gavên ku wê kurd wê bixwezin ku dewlet biavêjê wê di temenê maf û azadiya wan de bê, mafê perwerdeya bi zimanê dayikê bê û danaşina statûya wan ya civakî û mafên wan ên civakî ên hevbeş bê. Wê çawa wê ji wê rastiyê wê bi ravê û wê di wê temenê de wê li ser wan esasan wê gavê neavêjê wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring

bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Weke encamekê oto-asimlasyon

Asimlasyon wê weke pêvajoyek bi fêrbûnê ku wê di rengekê de wê pêşkeve wê karibê wê fahmbikê. Ev pêvajo mirov fêrî hinek xuyan dikê. Minaq mirov wê çawa wê bijî, çawa bi axifê û bi çi zimanê û hwd. Di wê temenê de wê, dema ku kes wê fêrî wê bû wê hin bi hin wê di wê rewşê de ew bi awayekê weke bi xwestekê bê û an dervî xwestekê bê wê bixwezê ku ew di wê rêyê de pêde herê. Yan jî wê bide domandin. Hinekê jî wê, ev wê weke oto-asimlasyon wê ji wê re wê wer gotin.

Oto-asimlasyon wê bi zêdeyî wê weke ya ku wê kes xwe bi xwe asimle bikê wê were dîyarkirin. Lê di wê nûqteyê de wê di rengekê de wê, du aliyên wê hebin. Yek wê, di encama derûniya girseyê de ku ew wê bikê ku ew xwe weke wan bikê û ya din jî wê di rengekê de ku wê derfet wê ji jê re wê newê diyarkirin ku ew wê weke ku ew dixwezê û an pêwîsta bijî.

Di wê temenê de wê êdî wê weke 'ya ku ew dixwezê' wê ya rewşa asimlebûnê wê ji xwe re wê weke rewşekê hîlbijêrê. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya asimlekirinê wê dema ku minaq wê weke kurdek zaroyê nikaribê jê re pirtûkên xwendinê bi zimanê wê bibînê û ew bi zimanê beyenî weke bi tirkî wê jê re wê peydabikê. Piştî wê, êdî wê ew wê ji xwe re wê, weke fêrbûnekê wê, pêşbixê û wê di wê temenê de wê weke bê kesek wê jê re bêtê ew wê çi bikê wê êdî ew wê bikê.

Di wê nûqteyê de wê, mijare asimle wê weke têtgehê ku wê di rengekê de wê, di şewayekê de wê, bi wê re wê bikê. Ev wê, di rewşên zimanî û hwd de jî wê xwe bide diyarkirin. Minaq wê kurdek wê, jê were pirsin ku ew çima bi zimanê kurdî na peyvê? Wê carna wê bersivê bide û wê bibêjê ez 'ez fahm dikim lê nikarim bipeyivim.' Yan jî wê bibêjê ku herkesek bi tirkî di axifê ez jî mecbûrim ku wê bi wê re wê bipeyivim, bo ku em hev fahmbikim.

Di wê temenê de wê jinek gotinên din ên weke yên 'oto-asimlasyonê wê ev bin ku wê bibêjê 'ez baştir xwe dihênima ser ziman' û an 'baştir fahmdikim û ez dihêm fahmkirin.' Di wê temenê de wê gelek gotinên ku wê karibin werina gotin wê hebin. Ev wê weke gotinên ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were hanin li ser ziman. Mijare xwe bi tirkî hanina ser ziman ku wê di destpêkê de wê diwê temenê de wê çendî

wê weke bi darê zorê bê wê piştire wê weke ku wê 'bi dil' wê bibê wê di renekê û dîmenekê de wê xwe bide diyarkirin.

Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, rewşên ku wê oto-asimlasyonê wê bi zêdeyî wê, teşwîkbikin rewşên weke li ser weşanên tv', radio, xwandinên rojnema û hwd bin. Ev wê weke rêyên ku wê di wê temenê de wê ne tenê wê weke rewşek teşwîkê tenê bin. Wê weke rewşên zordayînê û mecbûrkîrînê bin.

Di wê temenê de wê, di renekê de wê, hinekê jî wê di temenê wê de ku mirov wê li wê binerê wê nezaniyên bo giringiya zimanê dayîkê ku ew çendî wê bo pêşketina mirov giring a ku ew nayê zanin.

Li welatên îskendînav ên weke swedê û an norwêçê û hwd wê, di pêvajoyên perwerdeyê wê hertimî wê du zimanî wê weke zimanê perwerde wê bê xwestin ku ew were kirin. Ev wê di wê temenê de wê were kirin ku wê pêşî wê kes wê zimanê zikmakî ê xwe zanibê. Wê piştî wê di dewama wê de wê, li ser wê re wê zimanê duyem û an sêyem wê fêr bibê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wêweke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, werênê ser ziman ku wê mijare perwerdeyê wê dema ku wê bi mecbûrî wê bi kîjan zimanê wê bibê ew wê di renekê de wê weke bibê xwediyê derûniyekê ku ew bi wê li me serwer bibê. Lê ev derûnî wê ne dîrokî û an temenî bê. Wê weke fêrbûnek bi pêvajoya wê ya demî a zimanê re bê.

Di wê temenê de wê, dema ku em pêvajoyên dîrokê hildina li dest wê karibê wê werênê ser ziman ku wê di demên cihê û cihê ên dîrokê ên şariştanî de wê bahsa tevlihebbûna civakan û di nava hev de jiyankirina wan wê were kirin. Diwê temenê de wê di renekê de wê were gotin ku ew, fêrî jiyane hev bibin. Carna jî wê weke hev wê yek wê li leyha yê din wê di renekê de wê bidest jiyane wê bikê û wê jî ziman û çanda xwe ya civakî wê hin bi hin wê karibê dîrkeve.

Ev wê di wê temenê de wê girêdayî wan pêvajoyên jiyane bê. Hinek dordor wan pêvajoyên di nava hev de wê weke hev jiyankirinê wê weke bi gotina 'asimlebûna xwezayî' wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê werê hanin li ser ziman bibê. Ev wê di wê temenê de wê, di renekê de wê bi derfet û şert û mercên aliyê ê serdest re wê yê din ku wê li gorî wê dest jiyane wê bikê. Ev carna zêde hebûna rêjeya giştî jî ya din pirr zêde bê û carna jî wê weke di roja me de wê, bi derfetên teknikê ku wê jî aliyekê re wê were zêde destnîşandin û yê din re wê weke newê

nişandin. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê minaq wê di roja me de wê dema ku wê newê xwestin ku ew pirtûkek were xwendin wê yan wê ew wê were berhevkirin û yan jî wê di belavkirina wê de astengiyên teknikî wê werina derxistin. Yan jî wê di rengekê de wê rêyên xwe gihandina wê ên bi teknikî û hwd wê werina zortirkirin. Ev wê weke şêwayekê asimlekirinê e sistemetikî ku wê di roja me de wê were kirin ku ew wê çawa wê mirov wê di çerçoveya oto-asimlasyonê de wê xwe angeje bikê û wê di wê temenê de wê, xwe bixwe wê di wê temenê de wê, rêve bibê. An jî wê di wê temenê de wê ya ku ew jê re weke “derfet” ku ew hatiya destnişandin ku ew bijî wê di rengekê de wê karibê wê di wê çerçoveuê de wê fahmbikê.

Di wê temenê de wê, minaq wê dikarê wê rewşê di çerçoveya rewşa kurd de wê lê binerê. Wê weşanên kurdî wê derfet wê ji wan re wê newê hiştin ku ew werina belavkirin û yan jî wê hertimî wê di bin rewşên weke yên kriminalizekirinê ên ku wê rayadarên dewletê bi destûrî û hwd wê bikin. Wê bi gotinên xwe jî wê hertimî wê reşbikin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, mirov jî wê tenê wê rêyekê wê li pêşîya wê bibînê. Ya ku ew nehata xirab nişandin û an reşkirin wê di wê temenê de wê çawa wê xwe ji wê dûrbikê ku ev bi encama tirsê bê û an tiştêkê din bê wê bi wê re wê êdî wê bikê. Di wê temenê de wê, gotina ‘terorê’ û hwd ji wê, di wê temenê de wê weke gotinek ku wê di temenê dizaynkirina civakî û mejiyê mirov û her wusa mudahaleyên bi wê armancê ên asimlekirinê wê bi awayekê sistemetikî wê were bikarhanin.

Gotina terorê wê di wê temenê de wê, weke gotinek ku wê bi kirdeya wê ji gelek aliyan ve wê, li hemberê mirov wê bi wê were şerkirin. Minaq wê kesekê ku ew mafê perwerdeyê bi zimanê dayikê bixwezê wê weke ‘alîkariya terorê dikê’ wê were bi gotinkirin û wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, karibê were girtin. Yan jî wê, dema ku ew bi kurdî diaxifê wê weke aligirê terorê ya wê were pênasekirin. Ev gotin wê bi xwezayî wê hinek encamên wan ên bi oto-asimlasyonê re wê hebin. Kes wê êdî wê di encama wê de wê weke ‘bi xwesteka xwe’ wê weke xwe ji wê rewşê wê çawa wê dûr bikê wê bikeve nava hewldanê. Wê xwe dûrî pirtûkên kurdî, nivis û gotarên kurd xwandina wan wê bikê. Yan jî wê di xwe de wê hêzê ji tirsê wê nebînê ku ew doza mafê perwerdeya bi

zimanê dayikê wê bikê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê. Weki din wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê, 'weke kesekê baş' wê di wê temenê de ku ew weke xwe ji wan rastiye civake xwe durgirtî wê bibênê. Di wê temenê de wê civake xwe wê êdî wê li wê xwedî dernekeve. Wê wê derûniyê nagativ wê nikaribê wê derbas bikê.

Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê karibê wê werênê ser ziman ku wê rewşa, perwerdeyê ku ew wê di wê temenê de wê çawa wê xwe bide nişandin weke ku ew hatiya pêşdîtin wê di wê çerçoveyê de wê weke "mirovê baş" wê di rengekê de wê xwe bigirê. Ji wê aliyê ve wê, weke kesekê ahlûyî, ji rewşên xwe yê raperînî ên di dilê xwe de dîrketî û hwd. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê têgiha mirovê baş wê çerçoveya wê bi wê re wê di wê temenê de wê were diyarkirin ku ew 'weke rejimê diyarkiri ew bijî', ew doza maf û azadiyê dervi ya rejimî bi destûrê daya nişandin nekê, û hwd wê weke aliyên ku wê weke restên wê bidina nişandin bê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê bi tememî wê rastiya xwe ya ji xwe dîrketinê wê weke bi wê re wê 'di aramiyê de wê di xwe de wê bijî' wê weke dîmenekê xwe kontrol kirî û weke wê kiri ê pêwîstiya tîgîna oto-asimlasyonê bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, 'çawa hatiya diyarkirin weke wê jiyankirin' wê çendî ku wê li gorî rejimê wê rast bê û li gorî destûrê bê û di çerçoveya wê de wê weke rastiyeke bê wê ewçendî jî wê wilqasî wê dijmîrovî bê di wê çerçoveyê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Mijare oto-asimlasyonê wê li kurdistanê wê dikarê wê bi du dîmenan wê bi teybetî wê kifşbikê. Di encama hemû derfetên xwe jiyankirina bi nîrxên xwe yê civakî ku wê ji destê wê werina girtin û di encama wê de wê mirov wê weke bi derfetên dijî wê weke wê çawa wê bijî û wê weke dixwezê wê bijî û di wê de wê weke jiyaneke wê ji xwe re wê avabikê wê bi wê re wê bijî wê, di dîmenekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê ê di wê temenê de wê karibê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava civakê de wê ev aliyên ku wê weke 'rengê jiyane' wê êdî wê werina pênasekirin wê pêşî wê pêwîstiya fahmkirina wan wê di rengekê de wê weke ku wê hebê. di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê. Yan jî wê çawa wê, hor dîtina axiftina bi zimanê kurdî û weke mazin û bi zane û bi siyanî dîtina bi zimanê tirkî axiftinê ku ew wê weke hêstên ku wê di wê temenê de wê, bingihê wê çerçoveya asimlasyonê wê ji aliyekê ve wê biafirênê bê. Hor û an piçûk dîtina wê di wê temenê de ku wê were kirin wê weke hêstek ku wê bi wê çawa wê were dûrê kirin bê. Mirov wê bê hanin li wê astê ku ew bi zimanê xwe yê dayikê û çanda xwe ya civakî wê bijî wê çawa wê xwe piçûk bibînê. Anjî wê di dewama wê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê çawa weke serdestê xwe wê bijî. Wê weke wî xwe şenaz wê bibînê, weke bi zimanê wî bi axifê û hwd. Weke "kurdên bi dûv" wê di encama wê de wê werina bi lêvê kirin li dijî kurdan. Rewşên weke yê reşkirinê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê, were diyarkirin. Wê dema ku wê kurd wê, piştî xwendina namaya birêz ocalan a bo pêvajoya çareserîya civake demokratîk û pê de wê, fêrsên bi wê rengê ku wê weke qalibên hizirkirinê afirandina wê ji aliyekê ve wê ji nava ragihandinên wan û bisekna wan dihê fahmkirin ku ew li rewşên weke bawer dîkin. Li ser wê re gotina 'me pîrsgirêka kurd çareserkirîya' wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê ev fêrs û qalibên hizirkirinê ku wan civak di nava wan de êdî weke zaft kirîya wê li ser wê re wê bibêjin. Weke di temenekê oto-asimlasyonê de ku wê kes wê xwe weke tirk wê bibînê û wê tenê wê êdî wê bi zimanê tirkî wê bijî û wê doza perwerdeyekê bi zimanekê din weke bi zimanê kurdî ku ew zimanê wî û an wê yê zikmaki ya wê nekê. Di wê temenê de wê, ev rewş wê, di temenê wê de wê, heta ku wê ji wan wê were wê teknikê û ragihandinê wê di temenekê bombardimanî de wê bê kirin. Wê di wê temenê de wê bombardimanên li mejîyan di wê temenê de wê werina kirin wê çawa wê di wê çerçoveyê de wê bigirin wê bo wê bê.

Weki din wê mijare asimlasyonê wê di temenê yekali de wê bi agahdarkirin û bikarhanîna ziman û çandbûnê û hwd de wê bibê. Minaq wê ji aliyê çand û hûnerî ve wê ti derfet wê di destê kurdan de wê newina hiştin. Di wê temenê de wê, ji aliyê tv'yan ve wê, hemû derfet wê, bi tirkî wê were kirin. Nivîs û rojnema wê di wê temenê de wê were kirin. Li rex wê rayadarên tirk wê weke minaq gotinên ku wê weke bilanc arinc wê bibêjê "kurdi ne zimanekê şariştaniya" wê nikaribê wê tenê wê bi wî kesi

ve bi sînor wê fahmbikê. Ev wê weke di encama rewşek hêrîşkarî a bi sistemetikî ku wê li hemberê nîrxên civakê wê were kirin de wê bê kirin.

Di wê temenê de wê, gotinên weke “kevneşopîyên kurdan ên şûn mayî na” ku wê werênina ser ziman wê di kirdeya gotinê de wê, dema ku wê were bilêvkirin wê, weke ji kurdan re bibêjê ‘hun xwe ji wê şûnmayinê xilas bikin, bo wê jî ji kurdî û an kevneşopîyên kurdî we xilas bikin. Ev wê şewayên bi sistemetikî û dijarî ên weke şewayên hêrîşê ên ku wê bi gotin û dev wê li hemberê civakê û nîrxên wê ji aliyên rejimê û rayadarên wê ve wê li hemberê kurdan û civake kurd û nîrxên wan ku wê werina kirin bin.

Ji wê aliyê ve wê di rengekê de wê, weke dîmenekê inkarê û hêrîşên li ser nîrxên civakî û rengê jiyane civakê wê bînavber wê di rengekê de wê bê kirin. Weki din jî wê, di wê navberê de wê gotinên manupulakirinê wê bi lêvkirina wan jî wê ihmal nekin. Minaq ji devê ardogan wê gotinên weke “pirsgirêka me bi rengê jiyane ti kesekê re nin a” ku wê werênina ser ziman wê ne tenê wê weke gotinên derew bin wê weke gotinên manupulakirinê û çekirina têgihê a di mejîyan de bê. Wê di wê temenê de wê karibê wê di şewayekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê ber ku wê pirsgirêka wan bi rengê jiyane wan re wê hebê wê zimanê wan wê qadaxa bikin, wê çanda wan tûna û talan bikin û wê hebûna inkarê li ser hebûna civake wan wê bimêşênin. Ev wê rastiyan ku wê weke nişanaka hebûna pirsgirêkê wan bi rengê jiyane kesên din re bê.

Di demên hemdem de wê piştî xwandina namaya birêz ocalan û pê de wê, bi israri wê gotinên weke êdî divê ku kongira were li darxistin û xwe fesih bikê. Lê ti gotin bo çerçoveya destûrê û mafên civakî kurdan de wê bi wê re wê newênina ser ziman. Ev wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê weke rewşekê bê. Wê çawa wê di wê temenê de wê, kurdan wê li gorî mantiqê xwe wê, bê parastin bihêlin û wê van pêvajoyên asimilasyonê li ser wê bê navber wê bi heman awayê ku ew iro heya wê bidina domandin.

Weke ku wê birêz ocalan wê werênê ser ziman wê, rast bê ku wê ‘inkara li ser nasnemaya kurd hatiya şikandin.’ Lê ew israra bo ji holê rakirina nasnemaya wê ya civakî jî bi hemû awayên xwe wê ji aliyê dewletê û rayadarên wê ve dihê dayin domandin.

Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bînavber ser ziman ku wê mijare qadaxaya li pêşîya mafên civakî û bi teybetî israra bo nasnemakirina mafên hevbeş ên civakî wê di wê

temenê de wê di rengekê de wê xwe bide domandin. Ev ne tenê wê bo kurdên bakûrê kurdistanê wê wusa bê. Wê her wusa wê di çerçoveya dijberîya wê ya li hemberi kurdan a giştî de wê li dijî rojava jî ev politika wê were meşandin. Wê çawa wê kurdên wê herêmê wê hêzên wan ji holê rabikin û wê temenê statûya wan ya civakî wê ji holê rabikin wê di wê temenê de wê, hertimî wê di nava hewldanê de bin. Di wê temenê de wê dijberîya li dijî hebûna kurd wê ji aliyê rejim û rayadarên wê ve wê bi hemû awayên wê di rengekê de wê wer domandin. Weki din wê ji aliyê din ve jî wê pêvajoyên asimlasyonê wê bi hemû awayên wê li hemberê wê bidina domandin û meşandin.

Di wê temenê de wê di çerçoveyek bi têngîna “dorpêça jenosîde de girtin” wê di wê temenê de wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê dorpêça bi têngîna jenosîde wê li ser serê civake kurd wê bi temenekê giştî û hemû awayên wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê were domandin. Wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman.

Mijare têngîna asimlasyonê wê di rengekê de wê weke mijare tûnakirina civakî a giring û xadârî wê karibê wê di rengekê de wê şîrovebikê. Di wê temenê de wê pêvajoyek talanê a li ser ziman û çandê jî wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê bide diyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare çandê û an pêvajoyên asimlasyonê ên li ser çandê re wê di rengekê de wê karibê bi wê re wê bi hinek aliyên din jî wê werênê ser ziman.

Li vir di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare têngîna oto-asimlasyonê ê nava malbatê bê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê ji gelek aliyên ve wê hilde li dest. Lê wê, bi çend gotinan wê di dewama wê de wê hinekê wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê werênê ser ziman.

Mijare têkiliya pêvajoya asimlasyonê û an oto-asimlasyonê ê nava malbatê de wê di wê çerçoveyê de wê xwe bide diyarkirin ku wê çawa wê, bandûra wê xwe bide diyarkirin. Di nava malbatê de wê zaro wê çawa wê bibînê wê minaq wê ew wê esas bigirê. Wê weke devera ku wê di rengekê de wê li civakê wê di şêwayekê de wê çawa wê, bin bidest bikê û wê di wê temenê de wê bi wê ji rastiya wê dûrbikê wê bi wê re wê bibê.

Ji aliyê pêşî ve wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê civak wê derfetên xwe bi wê hanina ser ziman a di nava malbatê de wê, tenê wê bi aliyekê

wê ji wê were diyarkirin. Di wê temenê de wê hemû xwandin û nivisar û weşandin û hwd wê bi zimanê serdest bin. Di wê temenê de wê di pêvajoya derbas bûnê de wê were dîtin ku wê çawa wê dê û bav wê di nava malbatê de wê bi çi zimanê ku ew diaxifin wê bandûra wê çawa wê li ser zaroyê wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide diyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, têngîna oto-asimlasyonê wê ji nava malbatê wê dema ku em wê werênina ser ziman wê di rengekê de ew bi axiftinên dê û bav ve wê girêdayî wê di rengekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê di şêwayekê de wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya oto-asimlasyonê wê aliyê wê yê çandî û zimanî wê zêdeyî wê li pêş bê. Di wê temenê de wê, dema ku em ji nava malbatê wê hildina li dest wê ji wê karibê wê bibêjê ku wê yekser wê çawa wê zimanê wê yê civakî û bi karhanina wê ji holê rabikê wê bi wê re wê girêdayî bê.

Pîvana çandî ji bo bidawîkirina pêvajoya wêranker a ku tê de hiş û giyan di bin asimlasyonê de bûn, ku piştî bi asimlasyona derûnî (oto-asimlasyon) hate temam kirin, hate damezrandin. Armanca wê ew e ku civaka ku ji ziman, çand û nasnameya wê dûr bikê, xwe û nasnameya xwe ya rastîn bi dest bixê. Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi zimanê rojane ê bi karhaninê û di dewama wê de wê têkiliya dê û bav a bi zaroyan re jî wê bide diyarkirin. Ev wê weke aliyna ku wê ji temen ve wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê girêdayî w di wê temenê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Zimanê civakê wê di serî de wê dema ku em bahsa wê bikin wê di wê temenê de wê bi wê re wê çawa wê têkiliyê wê bi wê re wê dênê, biaxifê û hwd re wê bibê. Di wê temenê de wê, mirov wê di nava jiyane rojane de wê bi çi zimanê wê têkiliyê didênê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide diyarkirin. Be vê yekê ya ku wê pêşîya bikarhanina zimanê zikmakî ê civake kurd wê bi gelek astengiyan wê were diyarkirin û wê newê hiştin ku ew zimanê xwe di rengekê de wê bikarbênê. Wê di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, mijare weke zimanê têkilidaninê, perwerde û kar û xabatê ku wê çawa wê hewl were dayin ku were kirin tirkî wê bi wê re wê êdî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li

wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, rewşên weke bişavtinê ên tememî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were diyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, kes wê di nava civakê de wê, çawa wê têkiliyê wê dênê wê bi wê re wê fêr bibê. Zarok hele wê dema ku wê têkiliyê wê bi çawa dênê û an wê bibînê wê bi wê rengê wê xêwe xwe wê biafirênê. Wê her tiştên ku ew dibînê û deng dikê wê zû wê xêwe xwe de wê di rengekê de wê qaydbikê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê ku wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê. Zimanê civakê wê çawa wê di rengekê de wê, were ji wê dûrkin wê bi wê re wê li ser wê were sekin in. Wê dema ku wê çawa asimlasyonê wê were birin sêrî wê bi wê ve wê girêdayi wê li ser wê were sekinin. Bilac arinc ku wê weke kesekê dijminê civakê wê bi gotina “zimanê kurdî ne zimanekê şariştaniya” û an ahmed dawutoglu ku wê bibêjê ‘êdî zarinên xwe bi zimanê yê zikmaki dikarin bikin’ û hwd wê weke gotinên ku wê nişanaka wê bê ku wê pêvajoyek çawa a bi tûndî a bişavtinê wê li ser civakê wê di rengekê de wê were meşandin bê.

Ardogan wê dema ku wê, mijare perwerdeya bi zimanê dayikê wê were rojevê wê bi gotinên “weke nabê ku wê ji zimanê tirkî û pê de wê perwerde bi zimanekê din wê bibê” Ev wê weke gotinên ku wê di wê temenê de wê weke çerçoveyekê de wê çawa wê bi awayekê sistemetikî ew pêvajoya asimlasyonê wê li ser civakê ku wê were meşandin jî bê.

Di serî de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê weke gotinek manipulakirinê wê di rengekê de wê rayadarên tirk wê werênina ser ziman bê. Wê, minaq wê bibêjin ku “astengî li pêşîya biikarhanina zimanê kurdî nin in, herkesek bi serbestî zimanê xwe bikardihên” ku ew wê gotinê dihenina ser ziman jî wê, di rengekê de wê li şûna ku wê rewşekê diyarbikin wê çawa wê ser rewşek weke ya asimlakirinê wê bidina ser nûxûmandin wê bi wê armancê wê bikarbênin.

Wê dema ku em li temenê wê gotinê wê binerin wê dikarin wê bibêjin ku wê, çawa wê hemû derfetên ku wê bi kurdî axiftinê wê ji holê rabikin û wê ser wê re ew wê bibêjin. Wê dema ku ew temen û derfet hemû ji dest girtina wê demê ew gotin wê tenê wê weke gotinên manipulakirinê wê di rengekê de wê bimênin. Wê weke gotinên xapandinê wê di rengekê de ew bi wê re wê bimênin. Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê temenê wê, astengiyên li pêşîya axiftinê wê yekser wê bi dewletê û kirinên wê ve wê bi teybetî wê

girêdayî bin. Minaq wê, derfet ti weşanên bi kurdî wê nehêlin. Yên ku ew dihên kirin jî wê çawa wê kriminalize bikin wê li ser wê bisekin in. Di wê temenê de wê, mijare asimlekirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê bê.

Civak wê, di renekê de wê dema ku ew bi hemû rêyên wê mecbûr hat kirin ku ew tenê bi zimanê serdest were axiftin û rêyên din weke bi xwe pêşxistinê, perwerde, weşanên weke bi tv û hwd di wê dema ragihandin û zanînê de ku ew ji destê wê hatina girtin wê hingê wê weke bingihê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê di demên hemdem de wê gotina 'tirkîyatîyê' ku wê weke çerçoveya têgîna asimlekirinê wê were derxistin li pêş li şûna nijadperestîtîya tirkîtiyê wê weke dîmen û wan reng gûharandinê a wê rewşa qirkirina çandî û zimanî jî wê di renekê de wê weke karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Pêvajoyên asimlekirina çandî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bi wê rewşa wê ya civakî ve wê girêdayî bê. Wê çawa wê weke civakekê ku ew newê dîtin û dernekeve li pêş wê bi wê ve wê girêdayî wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Mijare civakî û statûya wê di wê temenê de wê bi wê re wê were armanc girtin. Wê çawa wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê bê. Minaq civakê bi çerçoveya wê re wê pêwîst bê ku wê hilde li dest. Ew çerçove wê bi ziman, çand û hwd bi hemû aliyên wê yên ku ew bi wê çerçoveya wê ya dîrokî û hwd re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Civek wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke xwediyê hebûna xwe bê.

Asimlasyon, pêvajo û ramyariya wê

Wê dema ku em bahsa pêvajoya oto-asimlasyonê wê bikê wê bêgûman wê jialiyê ragihandin û rewşên weke nivisandinên bi pirtûk, û zimanê wan û hwd ve jî wê aliyên ku wê karibin werina ser ziman wê hebin. Di herikina pêvajoya hanina ser ziman a vê beşê de emê bikin ku wê jî di nava wê de bi awayekê wê bînina ser ziman.

Ber ku wê weke aliyekê wê yê girng wê biafirênê. Wê dema ku em gotina 'pêvajoyê' wê dihênina ser ziman wê, di renekê de wê weke gotinek u wê bi awayekê kinetîkî wê bahsa pêvajoyek ku wê ji salên 2011'an û pê de ku wê birêz ocalan wê pêşevaniya wê bikê wê karibê wê

fahmbikê. Lê ji aliyekê din ve jî wê di çerçoveya gotina asimlasyonê de wê wateya ku wê gotina pêvajoyê wê bistênê wê karibê cihê bê. An jî wê destpêk û pêvajoyên wê bi teybetî heta destpêka komarê û hwd herê hindikê di dîmenekê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê.

Pêvajoya demên dawî de wê, çendî ku wê kurdistanî wê bikin ku wê rengê xwe di pêvajoyê de wê bidina diyarkirin wê reyadarên rejima tirk jî wê li dijî wê di nava hewldanê de bin ku ew xwe bi wê newina ser ziman.

Piştî pêvajoya destpêkê a pêvajoya çareseriyê hat destpêkirin wê piştî ragihandina agirbestê a rêxistina kurd û pê de wê rayadarên rejima tirk wê bi dest ‘çêkirina qarakolan’ wê bikin. Piştî wê bikina temenê pêvajoya DAÎŞê ku wê li hemberê kurdan wê bidina destpêkirin. Ev pêvajo wê bi wê re wê çawa wîna kurd wê bişikênin û bi teybetî wê rengê rengên wan wê werina ji holê rakirin.

Ev wê piştî wê weke mijarek ramyariya rejimê bê. Wê li ser wê re wê pêvajoyek hêrişê wê bi rêyên weke çapamanîyê û hwd re wê were dayin destpêkirin.

Wê dema ku wê piştî minaq wê di dawîya sale 2024ande wê pêvajoyek çareseriyê wê jinûve wê hat rojevê wê di rengekê de wê gotinên tehdidê jî wê di rengekê de wê bi wê re wê werina bikarbênin. Minaq wê weke gotinên ku wê bi rengê rayadarên tirk dihênina ser ziman ku ew xwe fesih nekin emê çawa bi konseptekê wê hêriş bikin wê li ser wê bisekin in. Gotinên ardogan an wê çkan binard bikin û yan jî wê bi çekan re binard bibin’ wê di wê temenê de wê karibê wê weke gotinek ku wê di temenê inkara kurd de wê di rengekê de wê bi wê re ku wê di şêwayekê de wê were hanin li ser ziman bê. Armanca wê gotinê wê di rengekê de wê çawa wê, pergalek asimlasyonê wê weke hati domandin heta wê demê wê çawa wê di wê rengê de wê, bê dayin domandin.

Di wê temenê de wê di şêwayekê de wê, piştî wê, hevdîtinên bi birêz ocalan re ku wê sirreya onder û Pervin buldan wê bikin wê, ji hêla birêz ocalan ve wê were pêşniyarkirin ku ahmed turk jî weke siyesetmederekî ew di wê de cih bigirê. Piştî wê bi awayekê weke bi gûman kuştina newiyê wî, bi awayekê fiilî wê bê sedema ku ew ji pêvajoyê bi dîtina xwe hin bi hin dîrkeve. Hin bi hin wê ji pêvajoyê wê weke were derxistin. Di wê temenê de wê, piştî wê ku wê, ji hêla hinek aliyên kurd ve wê li dijî pêvajoyê weke “duyemin operasyona imamoglu” jî wê were bi navkirin wê bi awayekê ku wê bi bijijkên wî jî wê werênina ser ziman ku weke “rewşek ne asayiya” bûhûrandina sirri sirreya onder kriza dil jî wê di wê temenê de wê karibê wê bahsa wê bikê. Bi operasyona imamoglu ji

aliyekê ve wê çawa wê pêvajoyê wê ji rojevê wê derxin wê weke di dem û pêvajoyekê de wê were kirin. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, karibê wê fahmbikê ku wê ji wê aliyê ve wê mudaheleyek li ser aşîtiyê, maf û azadiyan, demokrasiyê ku ew newina niqaşkirin re wê bi wê re wê weke ku wê were kirin. Di dewama wê dewama wê de wê dema ku em li rewşa krize dil a sirreya onder binerîn ku ew rastê bê ku ew bi destekê hatiya kirin wê çawa wê heyeta imraliyê wê ji hev bi felişênê wê yekser wê bo wê bê. Di newrozê de ne hiştina hevdîtina birêz ocalan, piştî wê, astengiyên bo hevdîtînê ku ew dihên derxistin û domandina tecride imraliyê û hwd wê weke aliyên ku wê di wê çerçoveyê de wê karibê bi bîr bixê bin. Di wê temenê de wê ev wê weke operasyonên li hemberê pêvajoyê ên ji nava dewletê wê weke ku ew dihên kirin jî wê gelek dordor wê hizra xwe wê bi wan wê werênina ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di aslê xwe de wê, bi awayekê wê weke bi xwestina ji pêvajoyê were dûrkirin wê rewşa sirreya onder wê, di dîmenekê de wê were li holê. Wê di dîmenekê pirr zêde bi gûman wê were û bibê.

Rewşa sirreya onder û buhûrîna wê ya kriza dil wê di rengekê de wê weke di rengekê weke ku wê çawa wê, bi kuştina newiyê ahmed turk ew ji pêvajoyê hat xwestin were dûrkirin wê di rengekê de wê, rewşa kriza dil a sirreya onder di wê dema piştî hevdîtina heya imraliyê a bi ardogan û piştî wê bi hefteyekê ku wê bi wezîrê dadê re wê hevditin bikira bi wê rengê bûhûrandina wî kriza dil bi awayekê gûman wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê.

Ev hizrên ku ew dihên ser ziman di wê temenê de bo sirreya onder ku ew weke operasyonek dewletê a li dijî pêvajoyê ya û an weke dixwestin bingihê pêvajoyê tûna bikin wê di awayekê din de karibê bi şibînê mirin û an “kuştina ozal” a bi awayekê bi gûman jî. Di çerçoveya pêvajoyê de bi têgînek objektiv ku wê hilde li dest wê weke duyemin pêvajoya mirina ozal bê. Ji aliyê encamên wê yên bi derfet ve wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Weki din wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di dema piştî mirina ozal de wê, bingihekê şer bi tememî ji her aliyê ve wê li dijî civakê wê were dayin destpêkirin. Agahyên di wê demê de ji herêmê dihên wê di wê çerçoveyê de wê weke bi rewşên weke guncavkirina mutabaqate adanayê û hwd wê di wê temenê de wê bi wê ve wê ji aliyekê ve di çerçoveya pêvajoyê de wê karibê wê fahmbikê.

Politikayên li dijî rojava û statûya kurdên rojava ên tirkîya wê karibê di wê warê de jî rohnibar bê ku ew krîza onder a dil ji xwe bi xwezayî bûya û an bi hinek mudahaleyna hatiya çêkirin bê.

Li vir wê çerçoveya weke bi ya kuştina ozal bê û an rewşa objektîv a dema krîza dil a sirreya onder bê wê di rengekê de wê, di çerçoveya wîzyona civakî ku wê di temenê bêstatû hiştinê û di nava tirkîyatîyê de wê weke bi halandinê ve wê girêdayî wê karibê bi armancên rejîmê ve girêdayî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ber çî li ser rejîma colanî re hewl didin statûya rêvebera xweser a rojava ji holê rabikin? Wê di wê temenê de wê hinek armancên wê hebin. Wê di temenê gihandina li sêrî a pêvajoya asimlekirin û an di jenosîde derbaskirina civakê ve wê di rengekê de wê bi wê ve wê girêdayî bê.

Ki çî bêjê bila bibêjê, lê em dikarin wê bibêjin ku wê hinek rewşên objektîv ên bi bûhûrandina krîza dil a sirreya onder ku wê bi wê çawa wê weke di awayekê de wê weke çawa bi kuştina newiyê ahmed turk ew bê xwestin werê derxistin dervî pêvajoyê wê, di wê rengê de wê rewşek bi ya sirreya onder re jî wê bi objektîv wê di rengekê de wê di wê pêvajoyê de wê, fahmbikê. Hê wê gelek aliyên wê di tariyê de bin û ne zelal bin lê bi awayekê objektîv wê ev encam wê bi xwezayî wê xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê weke bide diyarkirin. Wê tenê wê weke rasthatinekê wê fahmkirin jî wê di rengekê de wê zêde di wê demê û bi pêşketinên demê re wê ne vegotinbar bê. Ku sirreya onder were û rabê serxwe û baş bibê wê weke ku ev rewşên weke objektîv û 'defacto' bi pêvajoyê re wê li ser wê rewşa wî re wê xwe bidina diyarkirin wê weke karibin werina vala derxistin. Lê rewşa bûhûrandina rewşek bi wê rengê a krîza dil ku wê bijijkên wî bibêjin 'ne asayiya' wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê, bêtê ser ziman ku wê weke rewşek di wê temenê de wê weke bi wê dihê xwestin were gihiştin li encamê.

Onder di axiftinek xwe de gotibû ku 'kengî dewletê biryar da wê hingê aştî wê were' wê, di wê temenê de ku em li wê bihizirin wê, weke çerçoveyek giştî a ku ew bi rewşên weke gav neavêtina rayadarên rejîmê û rewşên bi wê rengê ên li dûv hev ji rewşa kuştina newiyê ahmed turk, operasyona imamoglu û heta vê rewş û rewşên din ên şer ku ew nûha li derve rû didin û hwd wê kaeribê bi hev re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman? Gelo ew biryara ku wê onder wê bi bikirpênê ku wê kengê dewletê biryar da wê aştî wê were wê, di wê temenê de bi derfet bê ku ew gihiştinekê biryarekê? Di wê temenê de wê, gelek pêşveçûnên piştî vê rewşa tengezeriya (krîza) dil a onder wê di rengekê de wê rengê wê

bidina diyarkirin. Wê di wê temenê de wê pêşketinên ku wê bibin wê, bidina diyarkirin ku ew krizek ji xwe re bi xwezayî çêbûya û an weke krizek dil ku ew hatiya dayin çêkirin jî bê wê karibê wê **fahmbikê bê**.

Di wê temenê de jî wê di dîmenekê de wê, gelek çavkani û şîroveyan ku wê di wê temenê de wê bi awayekê bi wê werênina wer ziman wê hebin. An jî wê gelek diyarde wê hebin û wê gelek sedem wê hebin ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Weke ku wê wê çawa wê pêvajoya dawî a bi navê 'pêvajoya çareseriyê a civake demokratîk' ku wê tipolojiya dewletê a dîmenê asimlasyonê ku wê weke 'daya rûnandin' weke xirakir wê weke mudahaleyekê li wê jî wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Wê jî bi pêşîya niqaşên çareseriyê û gavavêtinê wê çawa wê bigirê wê bi wê armancê wê weke ku wê bikê. Ber ku wê niqaşkirinek bi pêvajoya çareseriyê bixwezê û nexwezê jî wê bi têgîna maf û azadiyê, demokratîkbûnê û gavavêtinan û hwd wê were ser ziman. Di wê temenê de wê weke ji aliyekê ve wê weke mudahaleyek li wê çerçoveyê bê. Di wê temenê de wê bi wê yekê wê pêvajoya çareseriyê wê pêşîya wê bigrin. Tenê bi niqaşkirina 'xwe feskirinê' a rêxistina kurd jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê bi niyetek xirab û dijçivakî wê karibê wê fahmbikê. Di pêvajoya pêşî a hevdîtinan de wê piştî sale 2015an wê hemû kesên di çerçoveya pêvajoyê û hevdîtinên birêz ocalan de derketina li pêş girtin û avêtina zindanan, weke ku ew di dewama wê de bi wê mantiqê di şênina qaabrê.

..

Ji xwe heta wê demê, çendî ku wê were gotin ku wê piştî namaya birêz ocalan hat xwandin di 27ê sibata 2025an de wê gav wê were avêtin û çendî gav nehatina avêtin jî wê, di rengekê de wê van gotinan û têgînan wê di rengekê de wê weke piştrastbikin.

Di wê temenê de wê weke pêvajoyek ku wê di wê temenê de wê çawa wê were wergerandin li vaji wê, di rengekê de wê li ser wê were sekin in. Li gorî ku wê were diyarkirin ku em bi serekeyî wê werênina ser ziman ji kuştina newiyê ahmed turk, operasyona imamoglu a li stembulê ku ew dihê kirin û piştî wê, rewşa kriza dil a onder ku wê weke 'mudahaleyekê' wê di rengekê de wê bê xwestin were bi gotinkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di serî de wê di rengekê de wê, çerçoveya hevdîtin rayadarên tirk bi rejima colanî û an el-şara ku ew dihê kirin ji wan dûr ne hizirê. Ew wê di wê temenê de wê çawa wê bikina temenê pêvajoyek şer wê hinek

hewldan wê bi wê re wê, di rengekê de wê werina rojevê. Minaq gotin û nîqaşên weke “jinûve gûncavkirina mutabaqate adanayê” ku wê werê ser ziman wê, di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê karibê wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, pêvajoya mutabaqate adanayê wê di sale 1998an de wê bi rêejima sûrî re wê li dijî tevgera kurd wê were kirin û wê di encama wê de wê pêvajoyek ku wê di destpêka wê de wê pêşî suiqast wê li birêz ocalan wê were kirin û piştî wê bi pêşketinên heta ku ew ji herêmê were derxistin û bê dilgirtin û were hanin li imraliyê ku wê were destpêkirin wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Ev pêvajo wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê bi temenê statûqûya herêmê a ramyarî ku wê weke yekparest û an bi gotina ‘struktura uniter’ re ku wê were bi navkirin û wê di temenê inkara civake kurd û statûya wê de wê li ser temenekê gotina asimlekirina civakê re wê li wê were lê hizirkirin re wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê ev nîqaşên weke li ser mutabaqate adanayê wê werina kirin wê di rengekê de ku wê di çapameniyê de wê bi gotina weke heta 30 kilometreyê li nava sûrî operasyonê bikê û ev navber hemû herêmên kurdan wê weke dikê çerçoveya wê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Ev dîmenekê ku wê çawa wê li hemberê rengê jiyane civakî wê were bi wê şerkin jî wê di xwe de wê di rengekê de wê weke ku wê bi hawênê. Wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bi wê re wê di dewama wê de wê fahmbikê ku wê, ev dîmenekê asimlekirinê ê weke bi darê zorê di nava pergale ramyarî de ku wê temenê wê bi awayekê yekali a kirina ramyariyê û danişandina politikayên wê ew wê were pêşxistin û ew wê weke dîmenekê ramyari ku wê were farzkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide diyarkirin.

Di dewama wê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, dema ku em minaq di demên dawî de wê, bahsa ‘pêvajoya çareseriyê’ û çareserkirinek civakî dikin jî wê yekser wê li pêşîya wê dîmenê asimlekirinê ku wê weke politikayek rejimê a bingihin ku wê temenê ramyari û diyarkirinên wê biafirênê wê li pêşîya wê asteng bê. Di wê temenê de wê şerê li hemberê hebûna civakê û rengê jiyane wê dihê

meşandin wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtîyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê, di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê, di demên hemdem de wê xwe bi wê rengê wê bide diyarkirin. Rejim wê li ser temenê destûrî û bi wê farzkirina wê, bi diyarkirinên bi rêya teknikê û bi karhanina wê weke dîmenê mudahaleyê li pêşveçûna wê ku ew bi wê dikê û di şêwayekê din de wê bi wê ve wê girêdayî wê, rewşa ramyari wê weke sêaliyên ku wê di wê temenê de wê çerçoveya wê biafirênê bê.

Li vir wê weke mijarek ku me di destpêkê de wê bahsa wê kir a weke ya bi rêyên nivisandinê û hwd ên di bin navê 'aqadamikî' û hwd de jî ku wê werina ser ziman wê bi wê ve wê girêdayî wê aliyên ku wê karibin werina hanin li ser ziman wê bibin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Mijare nivisandinê wê ji du aliyên ve wê dikarê wê di çerçoveya têgîna asimlekirinê de wê di rengekê de wê bi kirpênê. Yek wê, di temenê rengê bi wê dihê ser ziman ê zimanî bê. Minaq wê zimanên din ên weke dervî yê tirkî weke zimanê kurdî û hwd wê werina qadaxakirin ku ew di wan de were ser ziman. Heta ku wê karibê wê haninek weke ya ser ziman wê di wê temenê de wê weke 'sûcekê destûrî' jî wê li gorî xwe wê kifşbikê û wê bi hêncetekên cihê wê karibê biavêjê zindanê û an heta ku wê qatil jî bikê.

Aliyê din jî wê di rengekê de wê li ser rengê nivisandina, minaq ê dîrokê ku wê weke yekali bi zanebûnî wê were nivisandin bê. Di wê temenê de wê çendî ku wê bahsa nivisandinê û serbestbûnekê wê were kirin jî lê wê tenê wê bi dîroka tirkîtiyê ku ew hatiya afirandin û pêjnên din di nava wê de hatina bişavtin wê bi wê ve wê girêdayî wê tenê wê were ser ziman. Minaq wê ti awayê wê dîroka kurdan wê di rengekê de wê newê dîtin ku wê were ser ziman. Heta ku wê niviskarekê kurd ku ew pirtûkekê di derbarê dîroka kurd de ew dinivîsênê û an ew bi zimanê kurdî wê dihênê ser ziman wê weke ji du aliyên ve wê li gorî wê weke 'sûcekê' wê were dîtin. Yek ber ku ew bi zimanê kurdî hatiya nivisandin bê. Ya din jî wê dîroka civakê ku ew wê weke 'dervî ya tirk' ew hatiya nivisandin û wek ku ew 'cihêkariyê bi wê dikê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyek wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser

ziman bê. Mijare cihêkariyê wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Mijare dîrok nivisandinê wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê teqez ê bi wê re wê temenê asimlekirinê ku wê çawa wê were kirin bê. Wê çawa wê kesên ne ji wê dîrokê wê dîroka xwe wê ji bîrbikin û wê dîroka ku ew hatî ser ziman wê “weke dîroka xwe” wê bibînin û wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê pênamebikin û hwd re wê li ser wê bê sekin in û wê were hanin li ser ziman.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare asimlesyonê wê di wê temenê de wê, di kirdeya gotina “kes xwe çawa dibînê ku ew wusa bijî” de wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê, were diyarkirin û wê bi wê gotinê û fêrsên wê di şêwayekê de wê weke ku wê bingihê wê di rengekê de wê weke ku wê çêbikê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di reng û awayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê bi zanebûnê nivisandina dîrokê yekasli û gotina ‘xwe çawa bibinê’ ku wê were hanin dîyarkirin wê ew jî wê di wê temenê de wê bi têgînek yekali wê weke gotinek ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê çendî ku wê were gotin ku ew ‘kes çawa xwe dibînê wusa bijî’ ku wê were hanin ser ziman jî lê ew wê dema ku ew bi zimanê civake xwe minaq weke kurdekê jiyankir û an dervî wê berê xwe da rengê jiyane xwe ya civakî dervî ya tirkitiyê wê, hingê wê weke pîrsgirêk wê xwe di şêwayekê de wê, bide diyarkirin.

Aliyekê din ê weke bergirekê ku wê wer bikarhanin wê, di wê temenê de wê sînorekê wê bi zêhnî wê di wê temenê de wê diyarbikin û wê di wê temenê de ew dema ku ew derket dervî wê çendî bi pîrsgirêk wê biji wê dema ku ew di nava herikina wê çerçoveya dîyarkiri de ku ew diji weke wê biji wê, weke rastiye ‘pîrsgirêkê’ newê. Di wê temenê de wê, bi hêsta ku ew rastî pîrsgirêkê newê weke ku ew ‘rast dîji’ ku wê bi kes wê bidina diyarkirin wê bibê. Di wê temenê de wê kes wê hêstê wê ji temen wê weke ku wê bi wê re wê biji. Wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Têgîna bi fêrsên gotina ‘pirsgirêkê’ û dervî wê weke rastî mudahaleyê mayînê weke ‘rast dîjî’ wê weke restek ku ew ‘weke tirkekê biji’ wê di xwe de wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Ev wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê dikarê gotina pirsgirêkê jî wê ji aliyekê din ve jî wê li wê bihizirê. Ew wê çawa wê bidina domandin û li ser wê re wê manipulasyonên civakî û ramyarî û hwd wê bikin û wê bi wê temenê mudahaleyên xwe li herêmê wê çêbikin wê ji wê aliyê ve wê weke mejiyekê ku ew dixwezê pirsgirêk bi rengê pirsgirêktiya wê bidomê wê hebê. Ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê bi gotina pirsgirêkê, ‘terorê’ û hwd wê dizaynkerinên bi temenê mudahaleyên li nava civakê û hwd ku ew dikin wê çawa wê pêvajoyên asimlasyonê wê di şêwayekê de wê bidina şêrî wê bi wê ve wê girêdayî wê hinek ali wê hebin. Di wê temenê de wê ev di şêwayekê de wê xwe bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide diyarkirin.

Ew dîmenê asimlasyonê “bi civakî” ku ew hatiya afirandin û mudahaleyên li wê û hwd wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê têkiliyek bi wê “rewşa weke bi pirsgirêkî” ve girêdayî wê weke ku wê hebê. Di wê temenê de wê dikarê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê di rengê de wê werênê ser ziman. Ev rewşên weke pirsgirêkê ku ew diafirênin û an hena wê, ramyariya wan wê di temenê pêlên mudahaleyê ên li civakê û nava wê di şêwayekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê were kirin. Ev wê, bi awayekê wê weke di rengê têgînek konseptî de wê bi gotina pirsgirêkê ve wê girêdayî xwe di rengê de wê bi wê re wê weke ku wê bide diyarkirin.

Mijare civakê wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveya gotina pirsgirêkê û têgîna weke di çerçoveya wê de weke tirkekê jiyankirinê ku ew bi wê rastî weke diji wê weke çerçoveya ku wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bê dayin diyarkirin bê. Di wê temenê de wê, minaq wê, dîmenên weke di rêzafilman de bê û an rewşên weke ku ew dihên hanin ser ziman de wê li gorî wê bi têgîna tirkitiyê û ku ew ne weke civaketiya xwe ew biji ku ew tenê wê weke tirkitiya li ser hatî farzkirin ku ew bi wê biji re wê di şêwayekê de wê weke karibê wê di wê

temenê de wê di dewama wê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di rêza filmên ku ew dikişênin jî wê di wan de wê mejiyê pirsgirêkan wê bi awayên cûr be cûr wê were pêşxistin û ev wê weke dîmenekê bi pirspektîfek jiyanî wê were danin li pêşîya kesên ji nava civakê. Rêzafilm wê ji wê aliyê ve wê du tiştan wê bikin. Yek wê temenê gotina pirsgirêkê wê biafirênin bin. Ya din jî wê li gorî wisyona civakî û dizaynkirinê wê bi wê re wê çawa wê bi têgînek tirkitiyê a nijadî û hwd re wê bê bi temenkirin û wê li ser wê re wê pêvajoyên asimlasyonê ku ew dihên pêşxistin û tefkirkirin ku ew werina birin li sêrî. Hemû rêzafilmên tirk, wê li ser temenê dijminatîyek li fêrsên civakî ên cihê wê werina pêşxistin. Bi wê re wê, çawa wê di tirkitiyê de wê kes wê bi wê bê gihandin li hêst û fêrsek fahmkirinê wê bê xwestin ku ew werina diyarkirin. Ji wê aliyê ve rêzafilm wê bingihê wê dîmenê asimlasyonê ku ew weke wîzyonekê li wê dihizirin wê **biafirênê**. Bi wê yekê wê çawa wê cihê ji ezîtiya wê were dûrkirin wê bi wê li ser wê were sekin in. Tûnekirinê civakên dîrokî bi rêyên halandinê û hwd wê weke aliyên ku wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ji aliyê mijare asimlasyonê ve rêza filmên dihên kişandin wê pêwîst bê ku ew ji gelek alîyan ve wê werina kirin mijare lêpirsinê. Di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê, di wan de wê sê fêrs û hêst wê bi teybetî wê bînin xwestin ku ew werina afirandin. Yek wê tirs bê ku wê çawa wê bi wê pêşîya wê bê xwestin ku ew were girtin ku kesek bahsa civaketiyeke xwe ya cûda ku ew jê hatiya nekê û ew xwe li ya dihê diyarkirin a tirkîyê razênê û wê herê bikê. Ew wê weke temenê arambûna wî kesî wê were diyarkirin. Aliyê din jî wê hêsta dijberîya li hebûna civaketiya cihê a ku ew kes ji wê hatiya bê. Wê di wê temenê de wê kes wê bi wê re wê şokên keseyetî wê bi teybetî wê bijî. Wê di navê de wê bimênê. Yan wê weke xwe bibê û li dijî wê helwestê bide nişandin û yan jî wê xwe radest bikê û weke wê bibê. Di wê temenê de wê rêyên xwe radestkirina bi wê rengê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê, weke rêyên ku ew dihên danina pêşîya mirov di wê temenê de. Di wê çerçoveyê de wê derûniya inkara xwe û civaketiya xwe wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were diyarkirin. Di wê temenê de wê rêza film wê di çerçoveya têgîna dorpêçkirina mirov a di nava lapên jenosîdê de bi civakî wê bide diyarkirin.

Ev wê weke aliyên wê yên giring ku wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê li wê were lê hizirkirin bê. Mijare salixkirinê çandî û ramyari wê di wê temenê de wê li gorî wê çerçoveyê wê li ser

temenê dijberî civaketiyê cihê wê were diyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di mijare ziman de jî wê, têngîna zimanê fermî de ew dijberî wê were diyarkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Mijare civakî wê di wê temenê de wê, weke di nava dorpêçkirinek ku ew bi gotin û têngihên ku ew bi wê dora wê hati girtin û weke hatî dorpêçkirin wê di rengê de wê weke ku wê bibê. Mijare pirsgirêka civakê wê di wê temenê de wê dîmenekê ku ew li ser çerçoveyek destûrî, ramyarî û hwd hati bi temenkirin ku ew di wê çerçoveyê de were hanin ser ziman û tenê bi 'zimanê fermî' were dîyarkirin û dervî wê ti têngînên çandî û zimanî nebin. Ev wê weke aliyên ku ew wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare çerçoveya civakî wê, di wê çerçoveyê de wê, weke xwe jiyankirinê wê weke çerçoveya pirsgirêkê a wê çerçoveya civakî a dîyarkir û bi temenekê destûrî û ramyarî ew dihê diyarkirin bê. Ber wê yekê ew wê weke têngî û aliyên ku ew werina tûnakirin û an ji holê rakirin bin. Çerçoveya gotina pirsgirêkê wê, di rengê de wê, carna bi 'pirsgirêka kurd' bê û carna jî bo konsepte rejimê tiştek û an civake din û an herêmek din bê. Di nava civakê de gotinên weke hertimî rejim pêwîstîya dijminekê ku ew biafirênê wê bi wê hebê weke yên hundurîn û derveyî û hwd wê, dibê ku ev gotinek di wê çerçoveyê de wê ji hin aliyên ve wê karibê were fahmkirin bê. Ev wê weke bi têngîna konseptên ku ew bi wê dizaynkirinê di nava civakê de wê bi wê dikin û wê li ser wê têngîna dijminatîyê re bê û an têngîna pirsgirêkê û hwd re bê wê, rêya kes ku ew bi wê çawa pêde herê û an bijî wê bikin ku ew wê bidina diyarkirin. Ku ew weke tirkekê bê wê mecbûr bê ku ew weke tiştekê bibê. Li gorî wê, yek kurd ku ew xwe weke kurd bide diyarkirin wê pirsgirêk bê. Ber ku wê ew têngî wê bi civakî wê aliyên wî yên dîrokî, çandî, û hwd wê, bi wê were pênasakirin û ew wê weke aliyên pirsgirêk wê bi wê re wê were dîyarkirin. Minaq wê dema ku wê navê bajarê kurd ê amedê ku wê amed bê û wê piştî wê bikin diyarbekir. Ku ew kurd ji jêre bêjin amed wê li gorî wê pirsgirêk bê. Ev wê weke rewşên civakî ku wê bi wan re wê konsepta asimlekirinê û an pergale asimlasyonê wê bi wê were afireandin **bê**.

Dema ku wê bahsa dîrokê wê û çandê a civakî wê bikin jî wê, tenê wê yekali wê tirk wê qastbikin. Wê çendî wê navên civakên din wê bînin ser ziman jî lê wê di rengê de wê ti awayê wê dîrok û çanda wan wê newê

ser ziman. Wê di wê temenê de wê, di pêvajoya bişavtinê û an asimlekirinê de wê were derbaskirin. Ew dîroka ku wê tenê dîroka etnisiteyekê bê wê bixwezin ku hemû beşên din ên civakî ên cihê ew wê weke ya xwe bibînin. Ev gelek caran bi aliyên çapgir re jî wê di temenê sovenismekê wê xwe di rengekê de wê bi helwesta li hemberê kêmanetewên din wê karibê xwe bide diyarkirin. Weke binxwe re dîtî û an xwe jê maztir û zanetir dîtî û an jî weke baştir bi hisiyetekê din wê ji wê têngîna asimlasyona çandî û fêrsên wê yê fahmkirinê bê ku ew didina nişandinê, ku ew di farqê de bin û an ne di farqê de bin.

Li herêmê ev wê weke di serî de weke pirsgirêk ku wê hemû pirsgirêkên din ên civakî bi hebûna wan re wê bikê mijare pirsgirêkên mazintir. Wê weke têngînek gerdûnî wê xwe bi giştî di çerçoveya têngîhên netewî de wê li herêmê wê were dîtî ku wê were diyarkirin. Mijare nenasina statûyên civakî ên cihê û an di wê temenê de wê tenê wê dîmenekê wê civakî wê weke li ser hemû yê din wê weke ferz bikin wê karibê wê weke encama wê fahmbikê. Li rojava minaq li dijî statûya civak û komên din ên cihê yê civakî sekin in û bi israrî ne nenaskirina wan û di wê temenê de wê, destûr û rewşên weke wê pêşxistin û farzkirina li ser wan wê weke aliyekê vê zihniyetê ê kujar û jenosîdwarî bê ku mirov wê bi wê çerçoveya pergalek asimlekirinê a pergâl û çandî û bi temenê wê yê ramyarî re ku wê karibê wê fahmbikê bê. Pêşlêgirtina xwe di nava pergâl û sazûmana ramyariya hanina ser ziman wê, bi wê yekê wê karibê wê yekser wê fahmbikê. Di wê temenê de wê temenê dewlet û ramyariyê ê bi tûndûtûji ku ew bi hev re wê diafirênin wê bi wê yekê wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê. Pêşneketina bingehê aşîtiyane wê bi wê yekê wê karibê bi wê fahmbikê. Ev wê weke rewşên teqez ên weke bi ramyariya dewletî û hebûna wê ya destûrî û hwd ku wê pêşîya wê bigirê bê. Ber vê yekê wê ramyariya wê, çawa wê wan rewşên weke yê bi maf û azadiyê, pêvajoyên çareseriyê, xwestinên statûyên civakî û hwd wê weke temenê wê yê şer û sedema wê bo wê biafirênin. Li herêmê ku em hertimî bahsa dîrokek şer dikin û wê ti carî wê bahsa aşîtiyek civakî wê newê kirin jî wê bi wê yekê wê karibê wê fahmbikê. Bi wê yekê asimlasyon, dewlet, destûra wê, ramyariya ku ew dikê û hwd wê hev di rengekê de wê weke ku wê biafirênin. Sofistan wê weke ku wê di demên kevnera de ev aliyên destûrên bi destên mirovan ku ew dihatin çekirin di dîtî û wê li hemberê wê bi têngîna destûrên xwezayî wê bisekinîyan. Demkî, hê di wê demê de ev têngîna pirsgirêkên wê xwe didan diyarkirin.

Ev wê bi zimanî jî wê wusa bê. Bi çandi jî wê wusa bê. Bi aliyên din jî wê di rengekê de wê wekaribê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê di aslê xwe de ku em bi gotinekê wê bibêjin wê gotina ramyarî, aqadamikî a bi nivisandinên yekali û temenê wê yê weke yê bi destûrî ku ew sînorên wê bi wê hatina diyarkirin re wê were çêkirin. Ji wê aliyê ve wê gotina aqadamîyê a li tirkîya wê pêwîst bê ku wê ji gelek alîyan ve wê, hilde li dest û wê weke temenê pêvajoyên asimlekirinên çandî, zêhnî û aliyên wê yên din wê fahmbikê. Di wê temenê de wê weke çawa wê 'robotekê wê were bernema kirin' wê di şêwayekê wê weke wê de wê li mirovan bi wê çerçoveya nivisandinê wê nêzî mirovan wê bibin û wê di wê temenê de wê çawa wê di wê çerçoveyê de wê bihizirin wê di reng û awayekê de wê bixwezin ku ew xwe bîrê ser ziman û an were hanin ser ziman.

Têgîna netewî û asimlasyon

Weke aliyekê wê yê din ê giring wê dema ku wê bahsa asimlasyonê wê were kirin wê têgîha netewî wê di rengekê de wê xwe bide diyarkirin. Di wê temenê de wê gotinên weke 'pêşxistin netewî' û an weke di 'çerçoveya netewî' de ku wê bi fêrsên fahmkirinê re wê were ser ziman wê weke gotinîna bi kirdeya xwe ên asimlakirinê bin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê din de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê cihêbûnên netewî ku wê bahsa wê were kirin wê, 'weke hevbûna netewî' ku wê bahsa wê were kirin wê weke bûyîna netewekê wê di rengekê de wê were hanin li ser ziman. di wê temenê de wê ev wê di aslê xwe de wê weke gotinên ku ew werina lêpîrsîn û ser ziman bin.

Mijare netewî wê di rengekê de wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman. mijare netewî wê di rengekê de wê piştî sedsale 17'min û pê de wê zêdetirî wê were li rojevê û wê di wê temenê de wê her netew wê di rengekê de wê bi dest nivsandina dîroka xwe wê bikê. Di wê nûqteyê de wê mijare netewî wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê bibê û an wê çerçoveya wê de wê di çi rengê de wê bibê wê weke aliyên ku wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Mijare netewî wê, di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê piştî ku wê rengê têtîna wê zelal bibê di mejîyan de wê, di şêwayekê de wê beremberê têtîna asimlekîrînê ku ew bi wê dixwezê di bin destê xwe û kontrola xwe de wê bigirê wê bikê. Lê beremberê wê, raperînên komên cihê ku ew wê asimlesyonê wê herê nekin wê bibin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê wateya têtîna 'tekoşînên netewî' ên ku wê ji sedsale 19' min û pê de wê pêşkeve û wê li sedsale 20an wê belav bibê û wê kûr bibê wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Tengezeriyên bi têtîna netewî wê di rengekê de wê çawa wê werênê ser ziman wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê bi pîrsgîrêk û çerçoveyek pîrsigîrêkî ku wê temenê rtêgûhên serdestî û hegomenîkî wê biafirênê jî bê. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê di nava mijarên bi pîrsgîrêk de wê karibê wê di vê dema dîrokê de wê hilde li dest.

Pîrsgîrêkên netewî wê di rengekê de wê, di her demên wê de wê bibin û wê çendî wê bahsa aramiya wê nava wê bê kirin jî wê di rengekê de ew pîrsgîrêkên civakî wê di nava wê de wê ji wan wê xilas nebê. Ber ku wê di rengekê de ew bixwezê weke rengekê wê bikê. Yan jî wê di rengekê de wê bi demê re wê pêşketinên civakî ên civakî wê bixwezê kku wan weke xwe asimle bikê. Di wê temenê de wê ev wê, di nava wê de wê her demê wê bibê. Her demê wê di nava civakê de wê, pêşketinên cihê wê bi komên wê yên cihê ku ew bi çînî bê û an kêmtewî û hwd bê wê bibê. Yan jî wê bi baweriyî û hwd wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê yekê li ser ya din re wê baştir girtin û an wê yekê ji ya din çêtir dîtin û hwd wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê, pîrsgîrêkên asimlasyonê ku em di çerçoveya netewî de wê hilde li dest wê bêgûman wê bi hinek aliyên fahmkîrînê wê pêwîst bê ku wê hilde li dest. Pêşî wê ji aliyê çandî ve wê hilde li dest ku wê weke çerçovey zêhni û dîrokî a civakê wê biafirênê. Wê ji aliyê dîrokê ve wê hilde li dest ku ew wê mejuya jiyankîrînê a bi hev re wê bi komî wê biafirênê û wê hişmendiya wê di rengekê de wê bide diyarkirin. Bi ramyarî wê pêwîst ku wê hilde li dest ku ew wê çawa wê nêzî komên din wê bibê û hwd wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê hilde li dest. Weke aliyê ramyarî wê di rengekê de wê nêzîkatiya bi rengê salixkîrînê a weke komekê li dijî ya din û an ser ya din re wê temenê nefret û hwd wê di nava civakê de jî wê bi wê re wê di rengekê de wê biafirênê.

Wekî din wê ji ali aliyê zimanî ve wê pêwîst bê ku wê hilde li dest ber ku wê ziman wê weke rêya civakê a xwe bi wê hanina ser ziman bê. Di wê temenê de wê mijare civakê û ziman wê weke du aliyên bi temenekê çandî ê hev dihênina ser ziman bê. Ziman wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê weke aliyên din ên weke bi olî, politikayî, rêzanî, û hwd re wê bi gelek aliyên din re wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Mijare asimlasyonê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku mirov wê dinerê wê weke dîmenekê fahmkirinê ê çawa fahmkirinê, rewşên weke kirina ramyariyê û hwd jî wê di şêwayekê de wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê aliyên weke yên derûnî û civaknasî û hwd wê bi wê re wê di şêwayekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare asimlasyonê wê di nava civakê de wê, weke aliyekê bi dijberiya politikayên rêveberiyê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin. Wegerêna civakê weke 'netewekê' wê weke aliyekê wê yê ku wê pêşî wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Gotina civakê wê çerçoveya wê ji ya netewî wê her demê wê berfirehtir bê. Wê serbestiti û azadbûn wê bi têgînek xwezayî û felsefeya wê re wê karibê wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, ji wê re wê giringi wê çawa wê bijî û hwd bê. Wê bi rêngê jiyanê û hwd re wê di nava wê de wê kom û encamên wê pirsgirêkên wan wê bi hev re wê nebê. Lê wê nikaribê wê bi wê rengê wê têgîna netewî re wê bibêjê. Wê di têgîna netewî de wê bi rêyên weke asimlasyonê û hwd wê weke xwe kirinê û an di rengekê de wê weke hev kirinê ku wê rêya netewbûnê wê di wê re wê bibînê wê bibê.

Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê bê. Di demên dawî de wê lêpîrsînên li ser têgîna netewî û mijare asimlasyonê ku wê çawa wê di nava wê de wê asimlasyon bi teoriyên weke 'şûnve xistinê (recoil)' re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê mijare asimlasyonê wê di wê temenê de wê, di nava komên civakî de wê bi wê re wê di rengekê de wê wer lê hizirkirin.

Di nava têgîna netewî de wê bingihê gotina levhatinê û an levkîrînê wê di gotina asimlasyonê de wê weke ku wê ber ku wê were dîtin ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê bi gotina adeptasyonê re

wê di ahengekê de wê bi wê re wê di rengê de wê were lê hizirkirin. Lê ev gotin wê bi wateyên cihê bin ku mirov li wan bihizirê bê.

Di wê temenê de wê fêrsên bi têkiliya civaknasî a nava xwe û hewirdora xwe û bi derûnî xwe weke wê dîtî û an ne dîtî û hwd ve wê weke hinek aliyên wê yên din bin. Diwê temenê de wê mijare xwe karina hanina ser ziman û di wê temenê de wê bi mejuya xwe ya dîrokî ve wê di wê temenê de wê bide diyarkirin. Asimlasyon wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê bi teorikî wê karibê wê fahmbikê ku wê bingihê hevdfîtin û levkirinek baş û an adeptasyonê rast û dûrûst ku ew pêk were wê pêşîya wê jî wê ji gelek aliyan ve wê bigirê. Ber ku wê kes wê ji wê xwe bi awayekê wê weke nebînê û wê bi wê re wê bi asimlasyonê ku ew wê kifşdikê wê êdî wê di rengê de wê bi tememî wê ne tenê wê ji wê dûrkeve wê bi wê re wê, di rengê de wê, cihêbûnên ku ew hena wê bi wê re wê li hemberê hev jî wê di rengê de wê bibê. Wê aidîyetên xwe yên çandî û zêhnî wê di wan waran de wê nikaribin bigihijina hev.

Lê li ser temenek levkirinê a civakî ku ew bi wê re wê, bikê wê zêdetirî wê ew di wê temenê de wê hebê. Wê bingihê weke xwe fahmkirinê û an weke wê êdî wê fahmkirinê û hwd wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibê.

Hinek ali wê li ser têgîna iaget a 'levkirinê' re ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê di rengê de wê karibê bi hinek hizrên cihê wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, çendî ku wê hinek dordor wê weke wê bûnê wê fahmbikin jî wê weke wê nebûnê û bi xosletên xwe yên cihê hem xwe û hem yên din fahmkirinê wê ji gelek aliyan ve wê bingihê pêşketinek zêhnî a mazin jî wê karibê wê biafirênê bê.

Piaget her weha bawer dikir ku zarok di dema fêrbûnê de hevsengiyek di navbera bikarhanîna adeptasyonê û cîhgirtinê de çêdikin. Ev pêvajoyê, ku bi navê hevsengiyê tê zanîn, dihele ku zarok hevsengiyek di navbera sepandina zanîna xwe ya heyî û guheztina tevgera xwe li gorî agahdariya nû bibînin.

Minaq adeptasyon dikare wekî kurtebirrek derûnî were dîtî ku destûrê dide me ku em di yekcarê de gelek agahdariyan bişopînin û kategorîze bikin. Ew rolek girîng dileyîze di rê de ku mirov xwe bi hawîrdora xwe veguhezînin û fêr bibin û di zaroktiyê de, dema ku em bi berdewamî fêrî tiştên nû dibin.

Helbet adeptasyon dikare kêmasiyên xwe hebin. Carin hene ku agahdariya nû di hişê me de di kategoriyeke an şemayeke heyî de bi rêkûpêk cîh nagire. Ev dikare bibe sedema xeletiyên diwanê.

Nimûneyek wê li gorî piaget dê bibe zarokek ku ji skunk re dibêjin "kitty". Lêbelê, dema ku zarok fêr bibin ku ev heywan bi rastî jî rûk e, heywan dê ji şemaya pisîkê ya heyî were derxistin û dê bikeve kategoriyek nû ya derûnî.

Li vir wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare adeptasyonê ku wê bi şêwayê asimlasyonê re wê fahmbikê wê weke xirabiyek di fahmkirinê de wê bibê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê adeptasyon wê ya du aliyan wê weke wê bê kirin û wê bi xosletên cihê û têkili danina wan a bi hev re û cihêyiyên nava wan û hwd re wê bi zêhnî wê biafirênê. Lê asimlasyon pêşniyar dikê ku aliyekê din ji bîrbikê û weke aliyê dihê diyarkirin û farzkirin bibê. ev wê weke aliyekê wê yê zirab bê wê karibê wê werlê ser ziman.

Di rengekê de wê ji wê aliyê ve wê teoriya piaget wê di temenê adeptasyonê ne bi xosletên asimlasyonê re wê fahmbikê wê weke karibê zêdetirî bingihê fahmkirinê bi pêşketina mirov re wê bide diyarkirin. Asimlasyon wê cihê bê. Wê nikaribê wê bi wê dana berhev wê bikê. Wê meji wê ji wê fêrsê wê bikeve. Ber ku wê aliyek wê nebê. An jî wê ji holê wê weke rabê. Ev wê, di wê temenê de wê weke tûnabûnekê bê.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê, bingihê pêşketinê wê weke ji aliyekê ve wê bikujê. Ber ku wê her gotin wê di her demê de wê dema ku ew dihên bikarhanin wê bi fêrsek fahmkirinê wê werina diyarkirin û xêw wan qayd dikê. Ev wê weke rewşek wê çendî wê çandî bê wê ewçendî jî wê fizyolojikî û an biolojikî jî bê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê dema ku wê ji wê dîrkeve wê demê wê ew xêwa wê pêşketinê wê ji wê dîrkeve. Di dewama wê de wê ji pêşketina xwe ya civakî û keseyetî wê weke ku wê teqez wê dîrkeve. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Rejimek û an rêveberiyek bi têgîna asimlasyonê wê zêde ne xwediyê têgîna maf û azadiyê, serbestitiyê û hwd bê. Ev jî wê weke aliyên ku wê her demê wê li ser wê temenê wê civak û an netew wê bi wê re wê di xwe de wê bi wan aliyan bi pirsgirêkên bi xwe re bê û an bi yê din ên hemberê xwe û hwd re bê û an ji yên ji xwe cihê bê wê bi wan re wê bijî. Ev wê weke aliyên wê yên giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di roja me de wê dema ku wê bahsa pêşketina mirov wê were kirin wê ji aliyê têkiliya wê bi hev re bê û an bi hewirdorê û an jî bi beşên din ên civakê û hwd re bê wê bi wê re wê were lêpirsîn. Di wê nûqtayê de wê

mijare lêpîrsînê asimlasyonê jî wê ji wan aliyan ve wê ji gelek aliyan ve wê were lêpîrsîn. Ku wê çendî wê ne zêde jî bê wê hinekê wê bi hinek gotinan wê ew lêpîrsîn wê were kirin. Lê bi teybetî rêveberiyên netewî wê nexwezinku wê ti carî wê di şewayekê de wê hildina li dest. Ber ku ew wê weke şewayekê weke hevkirinê ku ew wê weke 'netewbûnê' û pêşxistina wê dibînin wê hildina li dest. Di wê temenê de wê netewên roja me wê di wê pêvajoyê de wê weke netewên bi awayên cûr bê cûr ku ew hatina derbaskirin bin.

Mijare asimlasyonê û netewî wê di wê temenê de wê, ji aliyên têgîhên serdestiyê û hwd ve wê weke ji aliyekê ve jî wê were hildan li dest. Di wê temenê de wê, netewî û serdestî wê di wê çerçoveyê de wê weke du mijarên ku wê karibin werina hildan li dest bin. Minaq wê zimanek wê ji aliyê çend kesan ve wê wer axiftin û hwd wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di roja me de wê dema ku mirov li civakê bihizirê wê pêwîst bê ku mirov wê ji referansa zanînê û bizanebûnê û hwd re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyên ku wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê dema ku em bahsa têgîhên asimlekirinê ên weke di çerçoveya pergale perwerdeyek giştî de ku wê fahmbikê wê di wê temenê de wê, çawa wê ew wê bibê wê weke aliyên ku wê karibê wê li wê were lê hizirkirin. Di çerçoveya mijare perwerdeyê de wê, ev wê weke aliyekê ku wê di wê rengê de wê li wê bihizirê bê. Yek ji aliyê zimanê ku ew bi wê perwerde dihê dîtin û ya din jî wê navaroka wê metalyalê ku ew çawa hatiya nivîsîn û salixkirin û hwd wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê ev du aliyên ku wê temenê arami û an bêaramiya navxweyî a civakî jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê biafirênin bin.

Di pergalên perwerdeyê ên kevn de wê çawa wê zanînê wê bidest bixin û an wê ji berbikin wê di rengekê de wê li ser wê bisekin in. Di wê rewşê de wê weke fahmkirin wê weke aliyê ku wê li şûnê wê were bê. Lê ev di roja me de wê bi civake bi zanînê pêşdikeve wê yekser wê bi wê re wê bigûharê..

Pergalên perwerdehiyê yên kevneşopî gelek caran girîngiya bidestxistin û birhanîna gelek agahdariyan destnîşan kirine. Lêbelê, ev nêzîkatî rê li ber balkişandinek nederbasdar li ser fêrbûna serpêhatî kiriye û bi giranî girîngiya hundurînkirin û sepandina zanîna bidestxistî di rewşên jiyana rast de paşguh kiriye. Encam nîşek kesan e ku xwediyê gelek agahdarî ne, lê şiyana wan tune ku bi watedar re têkilî daynin.

Armanca rastîn a perwerdehiyê teşwîqkirina mezinbûn û pêşkeftina kesek e, ku ew bikaribe bibe mirovên çêtir û beşdarî civakê bibe. Ev ne bi zanîna darê zorê, lê bi teşwîqkirina pêşxistina ramanên ku karakterê çêdikin, jêhatîbûna ramana rexneyî pêş dixin û tevgerên rewîstî teşwîq dikin, pêk dihê.

Pergalên perwerdeyê ên di wê temenê de wê bi temenê asimlekirinê ku wê bîr pêşxistin wê di rengekê de wê ji fahmkirin û bi hundurê xwe re wê rastarastinî wê fahmkirina wê û ji wê di jiyane xwe de wê baş encamê ji wê derxistinê û fahmkirinê zêdetirî wê çawa wê bi wê rengê wê weke wê bi hizirkirinê û di wê temenê de wê bibê xwediyê rewşek û rengekê fahmkirinê wê pêşbibî. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê li ser temenekê fahmkirinê wê gûharinê li leyha netewa serdest ku wê yê din bi komên civakî wê were kirin û wê weke wê kirinê wê di rengekê de wê bi wê re wê were kirin. Di perwerdeyên asimlekirinê de wê şewayê jiberkirinê û hwd wê di wê temenê de wê zêdeyî wê li pêş bê. Di wê temenê de wê bi wê rengê wê, di awayekê de wê bi wê rengê wê xwe bide diyarkirin.

Lê wê dema ku em ji aliyê derûnî û civaknasi ve wê hilde li dest ku wê çendî wê perwerdeya hildayî wê di rengekê û dîmenê serrû de wê rengê wê weke ku wê ji hinek aliyên ve wê bide diyarkirin jî lê fêrsên civakî û dîrokî ên ji wê temenê civakî ku ew li jibîrkirinê hatina hiştin wê di wan de wê weke ku wê weynekê wê bileyzin. Di wê temenê de wê di rengê karakterê û rengdayina wê de wê weke aliyekê ku wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Di mijare pêşketinê de wê, divê ku mirov wateyan gotina pêşî di rengekê de wê baştirin wê fahmbikê. Wê dema ku wê bahsa pêşketinekê û gûharinê wê bê kirinê wê, ji wê pêwîst nebê ku ew weke ji xwe cihê bûna weke yekê din were fahmkirin. Bûna yekê din wê di wê warê de wê, ji ya têgîna gûharinê û hwd wê cihê bê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê. Kirina weke yekê din wê ji gûharinekê zêdetirî wê weke rewşek bê. Wê di serî de wê, ev çendî wê carna wê karibê di bin rewşa gûharinê de were diyarkirin jî lê ev wê ji wê cihê bê.

Asîmlasyon, di antropolojî û civaknasiyê de, pêvajoya ku kes an komên ji mîrateyên etnîkî yê cihê di nav çanda serdest a civakê de dihalihê dihên ser ziman. Pêvajoya asîmlasyonê bi girtina taybetmendiyên çanda serdest ve girêdayî ye ku ew qas ku koma asîmlasyonê ji endamên din ên civakê nayê cuda kirin. Ji ber vê yekê, asîmlasyon şêklê herî tundî yê

çandîbûnê ye. Her çend asîmlasyon bi zorê an jî bi dilxwazî pêk were, kê m e ku komek hindikahî bi tevahî pratîkên xwe yên çandî yên berê biguhezîne; Ol, tercîhên xwarinê, proksemîk (mînaq, dûrbûna fizîkî ya di navbera mirovan de di rewşek civakî ya diyarkirî de), û estetîk ji wan taybetmendiyên ku herî zêde li hember guherînê berxwedêr in. Asîmlasyon yekbûnek "nijadî" an jî biyolojîkî nîşan nade, her çend fuksiyonek wusa çêbibe. Lê di wê mantiqê de wê bi temenê çandî-nijadî wê bikê ku ew wê çêbikê.

Di dîroka cîhanê de gelek caran hewildanên ku komên kêmeteweyan neçar bikin ku asîmîle bibin. Asîmlasyona bi darê zorê ya gelên xwecî bi taybetî di împaratoriye kolonyalist ên ewropî yên sedsalên 18, 19 û 20an de berbelav bû. Li Amerîkaya Bakur û Başûr, Awustralya, Afrîka û Asyayê û an rojhilata navin, polîtîkayên kolonyal ên li hember gelên xwecihî gelek caran bi zorê guherandina wan a olî, derxistina zarokan ji malbatên wan, dabeşkirina milkê civakê li parsên axê yên bazirganî, xwedî ferdî, û xerakirina aboriyên herêmî û rolên zayendî bi veguheztina berpirsiyariya cotkariyê ji jinan an cûreyên din ên hilberînê re. û rakirina gihandina xwarinên navxweyî. Asîmlasyona bi zorê kê m caran serketî ye û gelek caran encamên neyînî yên mayînde ji bo çanda wergir heyê.

Asîmlasyona dilxwazî jî di tomarên dîrokî de hevpar bûye, her çend ew bi gelemperî di bin zexta çanda serdest de pêk dihe. Bûyerek weha vedigere dema ingizisyona Spanî ya dawîya sedsalên 14-an û 15-an, dema ku gelek misilman û cihû bersiv dan zordestiya olî û bi dilnexwazî derbasî Katolîkiya Romyayê bûn. Van civakên ku bi rêzê wekî Moriscos û Marranos têne zanîn, berdewam kirin ku ola xwe ya eslî bi dizî pêk bînin.

Nimûneyek din a asîmlasyona dilnexwazî di sedsalên 18 û 19-an de qewimî, dema ku bi milyonan Ewropî goçî dewletên Yekbûyî kirin. Di vê rewşê de, "derbasbûn" wekî endamek çanda Anglo-Protestan a serdest li hember komên ên tundrew ên wekî komên Nizane. Her çend têgînên populer bi gelemperî texmîn dikin ku asîmlasyonê tam di nav goçberên Ewropî de qewimiye, zanyarî di dawîya sedsala 20-an û destpêka sedsalên 21-an de ji bo nerînek nuwazetir û piralî ya guherîna çandî ya dîrokî di nav komên etnîkî yên Amerîkî û welatên din de nîqaş dihen kirin.

Asimlasyon wê weke têgînek dijberî gotina 'pîrçanditiyê' bê. Ber vê yekê wê weke wê kirin wê di wê temenê de wê weke rêya ku ew dihilbijêrê bê. Weke xwe kirin wê bi wê re wê armanca sereka bê. di wê temenê de wê pêvajoyek sereka a tûnakirina çandên din di nava ya

serdest de ku ew were kirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê bê.

Dibe ku ev naskirin şiklê naskirina tevkarîyên ji bo jiyana çandî ya civaka ramyarî bi tevayî, îdiaya parastina taybetî ya li gorî qanûnê ji bo hin komên çandî, an mafên xwebirêvebirinê ji bo hin çandan; ramyariya nasnameyê dikare bi her yek ji van kiryanan ve girêdayî be. Pirçandî hem bersivê e ji diyardeya pirrengiya çandî ya di demokrasîya nûjen de û hem jî rêyek e ji bo sererastkirina dûrketin, cihêkarî û zordestiya berê ya komên çandî. Piraniya demokrasîyên nûjen ji endamên xwedî perspektîfên çandî, pratîk û beşdariyên cihêreng pêk dihên. Gelek komên çandî yên hindikayî di dema borî de rastî dûrxistin an jî biçûkxistina tevkarî û nasnameyên xwe hatin. Pirçandparêzî hewl dide ku nêrîn û tevkarîyên endamên cihêreng ên civakê bigire nav xwe û di heman demê de rêzgirtina cûdahiyên wan diparêze û daxwaza asîmlasyonê di çanda serdest de red dike.

Di aslê xwe de wê dema ku em bahsa têngîna netewî û asîmlasyonê wê bikin wê di serî de wê hinek serek navên ku ew di bin wan de mijare asîmlasyonê were hildan li dest wê hebê. Ew jî wê, serekên weke perwerde, civaknasî, ramyarî, bawerî, destûr û hwd bin. Di dewama wê de em pêşî bi mijare asîmlasyon û civaknasîyê re wê pêşî hinekê li ser wê bisekin in.

Asîmlasyon û civaknasî û an xwe di rengê hanina ser ziman û derfet û astengiyên wê

Di mijare têngîna asîmlasyonê de wê aliyê civaknasî wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê were kifşkirin û wê were hanin li ser ziman. Li ser hinek çavkaniyên civakî ku em dikarin ji civake kurd wê bigirin dikarin wê di wê nûqtayê de wê werênina ser ziman.

Minaq wê mijare civaknasîyê ku wê were diyarkirin wê weke rewşa têkilidaninê wê were dîyarkirin. Civaknasî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman. Civaknasî wê di nava civakê de wê şêwayê têkiliya wê ya bi hev re bê. Di nava wê de wê aliyên wê yên ku ew dikarin werina hildan li dest û fahmkirin wê karibin werina hanin li ser ziman.

Mijare civaknasîyê wê bi serê xwe wê karibê wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê li ser wê bisekinê. Civaknasî wê karibê wê ji du alîyan ve wê ku wê beremberê hev wê bandûra wan li hev wê hebê wê

karibê wê bi têngînî wê hilde lli dest. Aliyê pêşî wê ji kirin û an pîretika jiyanî ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Wekî din ji wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngnekê ku wê weke çawa wê were fahmkirin wê bi wê ve wê karibê wê diyarbikê. Di nava rengê têkiliyên me de wê çawa wê were têkilidanin û an bi çi şêwayê ew têkili wê were danin wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê di wê temenê û rengê de wê karibê wê fahmbikê û wê di şêwayekê de wê di renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê. Mijare civaknasiyê wê di renekê de wê bi şêwayên ku ew wê di renekê de wê were hildan li dest re wê, çavkaniyên wê têkilidaninê wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê dênê bê. Di nava têngîna civaknasî de wê, di serî de wê, dema ku wê, bi çi rengê wê têkilidanin wê bi wê re wê bi wê re wê bi serboriyên ku ew dibin re wê xêwa civaknasî wê biafirê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewma wê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê hilde li dest bê.

Civaknasi wê, di serî de wê di temenê xwe de wê zimanekê bi fahm û serwerîya bi wê bixwezê. Wê di wê temenê de wê, mirov wê êdî wê karibê wê bi awayên cihê fahmkirinê bi wê fahmbikê û ragihênê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare civaknasiyê de wê, di serî de wê, aliyên bi fahmkirina salixkirina bi serbestiya zimanî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê fahmbikê. Mirov wê dema ku wê darazakirinekê wê di meji de wê bikê wê bi fêrsên weke çi rast û ne rast û an bêtê ser ziman û an newênê ser ziman û hwd re wê di renekê de wê karibê xwe bi wê re wê bi sinorkirinekê wê bikê. Di wê temenê de wê ev sinorkirinê bi têngînê ku wê di serî mirov de wê weke di temenekê weke xwe bixwe de wê weke bikê bê. Lê aliyên din jî wê di renekê de wê weke yên ku ew bi awayekê bi zanebûnî û an weke bi awayekê rastarast ku wê pêşîya wê were girtin bin. Minaq wê, bi çi zimanê wê têkiliyê wê dênê û wê xwe

werênê ser ziman û hwd wê weke aliyên wê yên ku wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê rewşa sînokirina mirov wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê ji aliyekê ve wê li ser wê bisekinê.

Pirsgirêkên zimanî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide diyarkirin. Astengiyên ku wê bi zimanê civakê ku ew xwe bi wê werênê ser ziman wê weke aliyên wê yên ku wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di dema zanin û ragihandinê de wê, tûrên têkilidaninê ên civakî û civaknasî ku wê bi rêyên weke çapameniyê ên wek ebi xwandina bi niviskî, û an weşandinên bi dîtbarî û an dîmenî û hwd re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyna têkiliyên civakî jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê werênina ser ziman bin. Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Wê jî wê, di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, direngekê de wê di dewama wê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Mijare têkilidaninê û bi zimanê û rengê wê yê axiftinê û şewayê weke yê bi nerînê û hwd wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê, di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê, di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê kaeribê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Mijare hevdû fahmkirinê wê li ser zimanê civakî re wê bibê. Wê ne tenê wê bi gotinên ku ew weke hevbeş ên zimanî bi tenê re wê ew wê bibê. Wê wekî din wê xêwek civakî ku wê di wê de wê weke weyn bileyizê jî wê di şewa û rengekê de wê weke ku wê hebê.

Di wê temenê de wê, dema ku em bahsa tênginekê dikin em bi mejuya wê re wê dikin. Ew kengi bûya û çawa bûya û hwd re wê dênina ser ziman. Di wê temenê de wê hem wê kodkirinên bi xêwî ên berê ku ew bi wan dihênê ser ziman û an weke referans esas digirê wê bibin û hem jî wê dema ku wê hani ser ziman wê xêwa xwe bi wê re wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê, kes minaq wê weke ku wê, weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Xêw wê di wê temenê de wê weke xêwa civakî wê karibê wê di wê temenê de wê bi

wê re wê fahmbikê. Wê dema ku wê, bi zimanê kesekê ê civakî ku ew destûr ji jê re ne hat dayin ku ew were ser ziman wê dema ku wê xwe bi zimanekê din hani ser ziman ew wê di wê temenê de wê xêwa xwe wê bi wê re wê di rengekê de wê biafirênê. Ev wê weke rewşên ku wê yekser ên asimlebûnê ên bi riya civaknasiyê û hwd re ku wê bi rengê ragihandinê, zimanê wê û şewayê wê û hwd re ku wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Pirsgirêkên bi zimanê xwe yê civakî xwe ragihandinê wê di nava civake kurd de wê weke aliyek wê yê giring wê xwe bide diyarkirin. Di wê temenê de wê, destûra ku ew li ser zimanê wan ê civakî û hwd re ku ew nayê dayin wê bi wê re wê, êdî wê bi mecbûrî wê bi zimanekê din wê weke zimanê tirki ku wê bo wan wê beyeni bê wê bibê. Di wê temenê de wê di şewayekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Ziman wê di rengekê de wê hem bi şewayê hanina ser ziman û hem bi navaroka wê giring bê. Ev wê di rengekê de wê pêvajoya hanina ser ziman de wê weke ku wê xêwkirina civakî wê bi wê re wê were kirin. Ev wê weke pêvajoyek xwe di mejiyê xwe de û an di nava xwe de xwe afirandinê ji bê. Di wê temenê de wê bi zimanê wê xwe ragihandina wê, danûstandinên wê û hwd wê, ne tenê wê weke temenê jîrîyek civakî û şehrezatiya wê bê. Wê ji wê zêdetirî wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, weke karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Asimlasyon wê ji aliyê xwe bi wê hanina ser ziman re wê weke bi aliyên weke yên çandî, abori û hwd jî wê weke aliyên ku wê di wê de wê weyn bileyizê. Di rengekê de wê xwe bi sînorkirinên weke ji ber sedemekê wê weke oto-sensurek cewherî bê. Wê di wê temenê de wê weke xwe bi sînorkirinekê bê.

Aliyê wê yê herî giring û dijwar ku wê weke minaqek bê hempa a êşkence kirina li mirov bê wê qadaxaya li ser zimanê mirovekê bê. Di wê temenê de wê ev wê minaqe wê bi ti awayên êşkenceyên fizikî ên din re wê nikaribê were dayin ber hev. Ev wê weke rewşek ku wê bi wê re wê her demê wê weke mirov di nava derûniyek êşkencekirinê a li xwe de wê bijî bê. Wê dema ku em rewşa civaknasiyê wê werênina ser ziman wê di çerçoveya wê de wê bi rewşên weke xwe dana nişandinê wê weke bi tevger, xûy û hwd re wê, di rengekê de wê bi wê re wê bibê. Wê demê

wê ev xûy û tevger wê bi danişandin û salixkirinê wan ên bi jîrîye fahmkirinê wê weke ku wê di rengekê de wê weke ku wê pêşîya wê were girtin.

Di nava komekê de wê çawa ku wê weke dema ku wê giraniya girseyê wê xwe bide diyarkirin wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê hewldanê kes ên weke bûna weke yek ji endamê komê wê di wê temenê de wê bi rewşên weke bi derûnî û civaknasî ku wê çawa wê xwe weke wê bikê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bibê.

Ev wê di rengekê de wê weke ji xwe feragatê wê bikê. Wê ji xûyên xwe wê feragatê wê bikê. Wê ziman û çanda xwe wê feregatê wê bikê. Di wê temenê de wê xwe weke xwe zêdetirî wê weke pêşdîtina komî û rengê bi nerina wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê di şêwayekê de wê bi wê re wê bikê.

Pênaseyên bi vî rengî çend pirsgerêkên têgînî hene. Çand (an jî "nimûneyên tevgerê") di asta kesane de têne hesibandin. Lêbelê, çand wekî fenomenek civakî tenê dikare wekî taybetmendiya civakê were fahm kirin. Weke mînaq, taybetmendiya cihêreng, hetta nakok dikarin di nav çandekê de hebin, û hilgirên çandê dikarin xwediyê taybetmendiya çandî (û tevgerî) pir cihê bin. Her çiqas gundîyekî kurdistanî û axayekî feodal xwedî taybetmendiya çandî yê pir cuda bin jî, sedema ku her du jî girêdayî heman çandê ne ew e ku ev taybetmendî di encama têkiliya di nava yekîneyeke civakî ya hevpar de hatine çêkirin. Awayê çokê gundî ji bo feodal wek şermeke mezin dihat dîtin. Ev her du awayên silavkirinê hemanê çanda kurdistanî ne. Ji ber vê yekê, çanda ku mirov hildigire ("tevger," "hest", "serpêhatî" û hwd.) tenê beşeke piçûk a wê çandê pêk tîne. Di mînaqa herê berbiçav de, feodalîsekirina gundîyekî dê bibe sedem ku ew kes qalibên tevgerê yê nû bipejirîne lê bi rastî di warê çanda kurdî de tiştek nayê guhertin; Yanî ne guherîna çandî û ne jî pêvajoya asîmîlasyonê nayê gotin. Di asta takekesî de bi vî rengî xêzkirina têgîna asîmîlasyonê dibe sedem ku têgîn hemû pêvajoyên pir cuda di nav xwe de berfireh bike û bi bandûr bêwate bibe.

Di rengekê de wê dikare wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare asimlasyonê wê weke ji rengekê xwe yê jiyanî wê weke bûhûrîna li awayekê din ê weke di nava komekê de bê û an rengekê din ku ew ser dihê farzkirin bê. Minaq em dikarin têgînên populariteyê wê di wê temenê de wê weke rewşên ku wê di rengekê de wê çawa wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê werê pêşxistin bê. Ya ku ew wê weke

popular û an pêşketî dibînê ya ku ew vaji wê û pêşneketî dibînê wê ji hev cihê bikê. Wê di wê temenê de wê kes wê bixwezê ku ew ya ku ew jê re wê weke hey dikişênê û baldar a wê bixwezê ku ew bi wê bijî. Ev carna dikê ku kes ew ji xwe feragetê bikê. An jî rengê jiyane xwe wê weke xwe bijî. Di demên kevn de wê di temenê zayendî de ku wê li kurdistanê wê were gotin ku wê “jinên weke mêr” wê bahsa wan wê were kirin. Di wê temenê de wê, ev wê weke bi xosletên mêrekê wê bijin û ev wê di rengekê de wê weke çawa ji xosletên xwe yên zayendî ê mê wê weke ku wê gûharinek weke ji rastiya xwe dûrketinê wê bikê wê bi wê re wê were dîtîn bê.

Çand wê weke mireteya civakî a kes bê. Wê di wê temenê de wê di nava wê de wê tevgerên xwe wê bibînê û wê xwe bibînê û wê di rengekê de wê weke ku wê salixbikê. Wê dema ku ew ji wê dûrket û li gorî rewşek din wê weke hati farz kirin ku ew kir wê demê wê ji wê rastiya wê weke ku wê dûrkeve.

Çand wê weke rengê jiyane bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di nava jiyane civakî de wê komên piçûk û mazin wê di rengekê de wê biafirin. Wê di wê temenê de wê weke têgihên civakî û rewşên weke minaq wê rêveberî ku ew ser wê farz dikê û an weke wê diji jî wê weke aliyên wê yên din bin ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê bê.

Di wê temenê de wê têgîna minaq kêmetewî wê weke kes wê bi wê ji xwe bipirsê ku ew ki ya û çi ya. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê salixkirinê wê bi xwe re wê bikê. Bersiva ew kiya wê weke ji kokê ve ew ji ku dihê bê. Ya çi ya bê wê weke minaq pişeyekê û hwd ku ew bi wê re wê di rengekê de wê pêşkeve û wê xwe di rengekê de wê karibê bide diyarkirin bê.

Rewşên weke yên kêmetewî wê di rengekê de wê rengê vekiribûn û an girtibûna civaknasî jî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê têtikildaninê wê karibê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê bi têgîna ‘jê bûnê’ û an ‘jê ne bûnê’ û hwd re wê, weke aliyên ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê karibê bide diyarkirin. Ev wê di rengekê de wê bo komên baweri jî wê wusa bê. Wê ji hev re wê vekiri bin ku ew hev herê bikin û bi pejirênin û an na. Di wê temenê de wê di rengekê de wê, dijberîyên nava koman wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê karibin bidina diyarkirin.

Pêvajoyên asîmîlasyonê ne pêvajoyên cuda, bi tevahî serbixwe ne. Beriya her tiştî giraniya bingehîn li asîmîlasyona çandî û asîmîlasyona pêkhatî dihê dayîn. Asîmîlasyona strukturel pêvajoyeke ku bi serê xwe diyarker e û xwedî girîngiyeke bingehîn e. Weke mînaq di navbera asîmîlasyona avahî û zewacê de têkiliyeke bêgav heye. Asîmîlasyona strukturel, yanî di nava komeke hindikayiyan de jiyîn, lê di asta bingehîn a têkiliyan de ketina nav klîk, klûb û saziyên civakê yên civakî, tê wê wateyê ku mirovên ji komên etnîkî yên cihê her tim bi hev re ne. Ev yek dibe sedem ku kesên di qadên herî girîng ên jiyandê de bi hev re dijîn, bi hev re bizewicin, ankû asîmîlasyona zewacê. Heger asîmîlasyona zewacê, ku berhemeke nexwazî ya asîmîlasyona strukturel e, bi temamî pêk were, koma hindikayî jî hişmendiya xwe ya etnîkî winda dike û bi vî awayî asîmîlasyona kesayet-nasname jî çêdibe. Bi vî awayî pêşdarazî û cihêkarî êdî ne pirsgirêk e (helwest, tevger û asîmîlasyona têgihîştî jî temam dibin), ji ber ku koma hindikahîya berê êdî nayê naskirin û bi tevahî ji holê rabûye. Têkiliya di navbera asîmîlasyona çandî û asîmîlasyona pêkhatî de hinekî cuda ye. Dibe ku asîmîlasyona çandî beriya asîmîlasyona pêkhatî çêbibe, lê rûdana asîmîlasyona çandî ne mecbûrî dibe sedema rûdana pêvajoyên din ên asîmîlasyonê ku asîmîlasyona pêkhatî jî di nav de ye. Ji aliyê din ve, pêkhanîna asîmîlasyona pêkhatî, pêwîste dibe sedema pêkhatina hemû pêvajoyên din ên asîmîlasyonê ku asîmîlasyona çandî jî di nav de ye, Ji ber vê yekê asîmîlasyona pêkhatî, ne çandbûn, wekî kevirê bingehîn yê zincîra asîmîlasyonê tê dîtin.

Di pêvajoya pêşxistina wê de wê, di rengekê de wê weke pîvan û an restên ku ew dibin di nava civakê de wê bi awayekê ji holê rakirina wan û an bêwatekirina wan wê weke aliyekê ku wê bi têgînî wê çawa wê temenê wê bi wê were çêkirin bê. Ji wê aliyê ve wê, têgînên weke 'em wek hev in' û an em bi hev re dijîn û hwd wê weke gotinên bi kirdeyên ku wê çawa wê bi wê bixwezin ku ew derûniyekê di wê temenê de wê li ser wê temenê wê biafirîne bê. Wê dema ku wê maf û azadiyek kesekê nasnekê û bi wê re bahsa biratiyê bikê jî wê di wê temenê de wê armanca gotinê wê çawa wê rest û pîvanên cihê ên civakî bi wê ji holê rabikê û bi wê re wê çawa wê asimlasyonê wê farzbikê wê bi wê re wê weke aliyekê wê xwe di dewama wê de wê bide diyarkirin.

Di mijare rewşa têkiliya civaknasî de ku em dûbare wê cardin wê li vir bi gotin wê werênina ser ziman wê di wê rewşê de wê çawa wê nbi awayekê wê weke mijare fektorên çandî û girseyên komî wê bandûra

wan wê bi wê zêde wê li pêş bê wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê bê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring wê, mijare ´di nava heman çerçoveyê de wê weke halandina li hev´ wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bibê. Ku gotin di cih de bê wê dema ku wê du element wê werina halandin û wê ji wê elementek din a sêyem wê weke were derhanin li holê wê, di wê çerçoveyê de wê di dîmenekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê di şêwayekê de wê bide diyarkirin.

Mijare teoriyên bahsa asimlasyonê dikin de wê, di rengekê de wê, ji aliyê halandina nava hev de wê di rengek de wê, li ser wê bisekinê. Lê ji aliyê xêwên civakî, dîrokî û hwd de wê nêzî mijarê nebin. Ew ji holê rakirinên bi wê re wê çawa wê bi fizikî û biolojikî wê were kirin ew wê weke aliyna wê yên din bin ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê li ser wê bisekinê bê.

Di roja me de wê hinek rewşên weke yên ku wê bi wê re wê werina diyarkirin wê li ser reşên goçerbûna li amarika û bi wê re wê çerçoveya wê ya amarika wê afirandina wê bahsa wê were kirin. Ev wê di rengek de wê, weke kes wê di rengekê de wê ji ku dihe û ew xwediyê çi çandê ya wê weke ku ew di rengekê de wê di nava wê pêvajoyê de wê ji wê dîrkeve û wê awayê nû ku ew weke pêwîsta weke wê bibê wê bi wê re wê êdî wê bijî.

Lê bi rastî wê dema ku wê, kesek asimle bû wê karibê bi tememî weke yekê din ew bibê? Bêgûman ev wê weke têgînek cihê nîqaşê ya. Wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê rewşa civakî bi çavkaniya wê ya mejuya wê ya çandî-dîrokî û hwd re wê karibê wê fahmbikê ku ew wê hertimî wê li ser wê “mirovê nû” ê asimlebûyî jî re wê weke xiyeletekê wê hertimî wê bibê û wê mirov wê xwe ji wê xilas nekê. Wê di wê temenê de wê, ev wê di her demê de wê bingihê rast nekariya têkiliyekê bi hewirdora xwe re dênê û an bi demê re rastî gelek pîrsgirêkên derûnî û hwd hatina wê û di rengekê de wê bi wê bûna temenê pîrsgirêkên cûr be cûr ên nava civakê û hwd jî wê weke aliyên din bin ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman. Bingihê tûndûtûjiya kesî û an ya nava malbatê a zayendan li hemberê hev jî wê ji aliyekê ve wê karibê wê bi wê ve wê girê bide û wê werênê ser ziman. Ber ku wê kes wê bixwezê di rengekê de wê rêyek ku ew xwe bi wê werênê ser ziman wê li wê bigerihê. Ew rêyên weke weke tûndûtûjiyê wê ji hin aliyna ku kes bi xwe wê ne di farqê de jî bê wê weke bertekna ku wê kes wê bi xûyî û hwd wê bi wê yekê wê weke ku wê bide diyarkirin jî bê.

Ji wê aliyê ve wê bi rehetî wê karibê bahsa windabûna tendûrûstiya xwe ya civakî û keseyetî wê bikê. Ber ku wê kes wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê biji û ev wê hertimî wê weke aliyna ku ew dixwezê weke biji û nikaribê wateyê bidîiyê û her rêya ku ew weke 'rast dibînê ku ew biji' û piştî ku ew jiyan kir jî wê xwe di wê de nebînê û an wê têr nebînê û yan jî wê weke rewşek ku wê rehetiyê wê nedê mirov. Wê di wê rengê de wê lêgerînek bêdawî wê di wê temenê de wê rengê wê xwe bi mirov re wê bi derûnî wê bide diyarkirin. Di nava rewşên civaknasî de wê, kesê bi asimlekîrî wê di gotinên xwe de wê di dîmenekê weke jiberkîrî de wê bi axîfê û wê di wê temenê de wê weke israre weke xwe bikê û weke wê bê wê di wê temenê de wê hertimî wê bikê û wê bide nişandin. Ew gotin dibê ku ew kes ne di farqe wate û hişê wê de jî bê. Lê ew wê karibê wê tevî wê jî di wê de israre bikê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê weke encamek wê xwe di rengek de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê bide diyarkirin bê.

Şaşiyek din jî wê di rengekê de wê di mijare asimlesyonê de wê bi faktor û diyardeya çandî de ku wê weke bi gotina 'gûharinê' re wê were hanin li ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê di aslê xwe de wê gûharinek çandî wê ji wê zêdetirî wê weke ji rewşekê bûhûrîna rewşek din ku ew wê biji wê, di wê temenê de wê ji gûharinê zêdetirî wê weke bûna yekê din û an ji rewşekê ya din wê bibê. Di wê de wê pêvajoya gûharinê wê, salixkirina wê, weke aliyekê wê yê ku wê kes wê, di wê temenê de wê, bi pîrsgirêkên wê re wê di her demên jiyane xwe de wê karibê bi wê re ew rû bi rû bimênê.

Di rengekê de wê, gotinek ku wê weke were gotin "ji key zêdetirî keytî" ku wê were ser ziman wê bibê. Yan jî wê di rewşekê parastinê de ji yê ku ew wê diparêzê zêdetirî di rewşek parastinê de cihgirtinê de bê. Ev wê, weke rewşek encama kesê asimlekîrî bê. Wê di rengekê de wê, di temenê wê kirdeya wê gotinê de wê jiberkîrî wê hebê. Wê ne bi wateyê lê bi rengê gotinê ê diyarkir û an hati diyarkirin wê di şewayekê de wê weke bi wê re wê biji.

Bêgûman wê di rengekê de wê nikaribê bi têngîna asimlasyonê re bahsa rewşek sehêtker û an kontrolker a keseyetî bi wê re wê bikê. Di her rewşên ku ew di wê temenê de wê weke ku wê biji jî wê di rengekê de wê weke rewşên ku ew xwe pêwîsta weke ku ew wê biji û an weke wê biji bê ku ew wê xwe bi wê re wê weke mecbûr wê hîsbikê wê di şewayekê de wê bi wê re wê bide diyarkirin bê.

Di reengekê de wê mijare civaknasiyê wê aliyekê wê yê bi hêstî û aqilî wê hebê û wê têkiliya nava herdû aliyên a hêst û aqil de wê bi pêvajoyên fahmkirinê re wê di reengekê de wê weyn û rol wê bileyizê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, temenê afrineriyek civaknasî û an di nava jiyane wê de wê weke u wê biafirênê bê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê. Lê di wê temenê de wê ev aliyên hêstî ên ku wê kes wê di wê temenê de wê bi wê re wê, piştî asimlekirinê wê ahengê wê winda bikê. Wê nikaribê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê bijî. Di gotinekê de wê li şûna wê fahmkirina wê, weke çawa hati fahmkirin ku ew wê fahmbikê wê weke dîmenê wê yê fahmkirinê wê derkeve li pêş.

Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di reengekê de wê di dewma wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê bê.

Mejiyê civaknasi ku wê weke mejiyek afriner wê were pênasêkirin wê di wê temenê de wê, pîrsgirêkên bi wê tîgîna wê re wê bijî wê di gelek aliyên din de wê xwe di reengekê de wê bide diyarkirin. Wê kes wê weke nikaribê bihizirê û wê pêwîsta ew ji deverêkê bîrkirinekê û an jîberkirinekê bikê wê di xwe de wê hîsbikê. Di wê temenê de wê hîsên xwe yê çandî ji berê jî wê di wê temenê de wê tenê wê weke hinek hêstna ku ew nikaribê wateyê bide wan bê. windahiya civaknasî wê bi wê re wê di reengekê de wê weke ku wê bijî.

Mijare civaknasiyê wê bi şêwayekê wê dema ku em di wê nûqteyê de wê bahsa wê bikin wê bi xêwa wê ya ku ew dikarê were afirandin re wê di şêwayekê de wê karibê wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê aliyên wê yê ku wê weke bi gotina 'sehêta civaknasî' re wê were diyarkirin wê di wê temenê de bi gelek aliyên wê yê fahmkirinê û temenê wê bi pêwîstîya afirandina xêwek civaknasî ve wê girêdayê bê.

Di wê temenê de wê pêvajoya jiyankirînê wê ji xwe wê xêwekê wê bi xwe re wê li ser rewşa nû re wê bidest afirandina wê bikê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev xêw û afirandina wê weke pêvajoyek wê ya giring a ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Mijare xêwa civakî û ya civaknasî wê karibin weke du gotinên ku wê bi wateyên cihê wê karibê werina fahmkirin bin. Di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê, ji hev cihê wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Pêvajoya asimlasyonê û têgiha ramyari

Ku mirov wê bahsa têgiha asimlasyonê wê di wê temenê de wê bikê wê minaqek ku mirov wê bide ku wê weke çawa wê kurdek wê weke 'mecbûr' bê ku ew zimanê tirkî wê zanibê û beremberê 'ew mecbûriyek bo tirkekê wê nebê ku ew zimanê kurdî zanibê' re wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev wê têgîna asimlasyonê û farzkirina wê di rengekê de wê weke têgînek ku wê karibê wê bide diyarkirin jî bê. Wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê têgîna civaknasiyê û asimlasyonê wê ji aliyekê ve wê bi pêvajoyên nû ên jiyankirinê û çêkirina xêwa wê bi pêvajoyên jiyankirinê û wê wek çerçoveya çandî a li şûna wê ya civakî ku wê di dîmenekê de ku wê çawa wê bibê wê di wê temenê de wê bi aliyên wê yên din ên ramyari ji wê di wê temneê de wê hinek ali û encamên wê yên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di mijare ramyari de wê dema ku mirov wê têgîna asimlasyonê wê hilde li dest wê ji aliyekê ve jî wê gelek aliyên wê yên weke têgînên bîrdozi û çandî û hwd wê bi hinek ali û awayna wê karibê were şîrovekirin. Minaq wê di rengekê de wê, weke ku ew hati diyarkirin ew ne xwediyê hizrekê bê jî ku ew bi wê re xwe bigihênê nerin û hizrekê. Weke wê xwe bikê. Di wê temenê de wê têgînên weke yên wekhevkirina a têgîna netewî û hwd de wê bi wê ve wê girêdayî bê.

Minaq wê di rengekê de wê, dema ku wê hebûna komek civakî ku ew xwediyê hebûna xwe ya serardê bê û ew nexwediyê salixkirin û numinêrîya ramyari bê wê demê wê çawa wê dervî wê û dervî hebûna wê ku ew hat diyarkirin wê weke ku ew wê mecbûr bê ku ew di wê temenê de wê weke wê ku ew bibê û an ew wê esas bigirê.

Di rengekê de wê di şêwayekê de wê mijare ramyariyê û meşandin wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê li ser temenê pênasin û gihiştina nasnema wê û bi wê gihiştina statûya xwe ya civak re wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di mijare ramyari de wê, naskirina hebûnê û maf û azadiya wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Mijare salixkirina civakî wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê rêveberî û rêzaniya wê bê. Di wê temenê de wê di şêwayekê de

wê, bahsa rêveberî, rêzani û an desthilatê wê were kirin de wê çawa ew wê were kirin wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê dema ku em bahsa dîroka civakekê dikin wê çawa wê di demên xwe yên berê de wê bibê xwediyê şêwayekê rêveberî û çanda wê jî. Ev wê weke di nava wê dîmenê xêwa civakî de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi meju û dîroka wê re wê were li wê hizirkirin bê.

Di wê temenê de wê, mijare dîroka herêmê a rêveberiyê a civakî wê di şêwayekê de wê, weke aliyekê wê ku wê bi zêdeyî wê ji wê aliyê ve wê her demê wê manipulasyon ku wê werina kirin bê. Di wê temenê de wê têgihên weke bi serdestî û bindestiyê û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re ku wê werina hanin ser ziman wê, carna ne bo ku ew di dîrokê de bûya û an hena û yan jî nin a wê werê ser ziman. Wê di rengekê de wê armancên wê rengê wê yên hanina ser ziman ku wê di wê temenê de wê bi girêdana wê bi xwe ve wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê werênê sr ziman bê.

Li kurdistanê wê pirsgirêka wê ya giring ku wê bahsa dîroka wê were kirin wê çawa wê bi teybetî wê dîroka wê ya ramyari wê ji berçav wê were dûrkirin bê. Di wê temenê de wê weke ku ew ji xwe neyî wê di rengekê de wê were hanin li ser ziman. Yan jî wê di rengekê de wê, dema ku wê were hanin li ser ziman wê hêzek serdest wê bi xiyalî jî bê wê li ser wan wê were diyarkirin û wê bê xwestin ku ew bi wê werina hanin li ser ziman.

Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê çawa wê di rengekê de ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê were lê hizirkirin bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di demên dawî ku wê ber ku wê hê weke mijarên dihên nîqaşkirin û ser wan sekinî bê wê minaq wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare rêveberiya xweser a rojava wê çawa wê were ji holê rakirin wê yekser wê weke armanca rejimên herêmê ên weke tirkîya ku wê ji aliyekê ve wê metingeriya wan li ser civake kurd û kurdistanê wê hebê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê civak wê dema ku ew ne xwediyê fêrsa xwe ya rêveberiyê a xwe rêvebirinê bê û ew ramyariya xwe nede diyarkirin wê demê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê çawa wê weke ya ku ew li ser serê wê dihê farzkirin wê weke wê bibê wê di rengekê de wê bê xwestin ku ew were kirin. Di wê temenê

de wê, di temenê de wê ev wê weke aliyekê ku wê weke şerê li hemberê hebûna civakê û wîna jî bê. Di wê temenê de ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê bisekinê bê.

Mijare civakê wê di rengekê de wê di nava wê de wê her demê wê têgihên ku ew wê bi wê re wê xwe bide diyarkirin weke bi çandî û hwd wê bi wê re wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê mijare çandê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê li ser wê fahmbikê bê. Mijare têgihên çandî wê di rengekê de wê ji nava wê di rengekê de wê weke xwe bi hebûna xwe pênasekirin û di nava xwe de wê weke çawa wê rêveberiyek xwezayî ku wê di wê temenê de wê biwê re wê bikê wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê li herêmê wê, mijare çandên civakî asimlekirina wan wê di bin perdeya têngîna baweriyê û an olê de wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê ber vê yekê wê derketina li pêş hertimî di dîmenê olî de wê di wê kirdeya wê de wê weke çawa wê bi wê re wê weke dîmenekê weke asimlekirin û an weke wê kirinê ve jî wê ji aliyekê ve wê weke girêdayî bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare ramyariyê û teoriyên wê çawa wê civakê wê di rengekê de wê salixbikin û wê bi wê re wê werênina ser ziman wê karibê weke aliyekê ku wê bi wê di bin navê vegûharinê de ku wê ji rastîya wê were dûrkirin jî wê di şewayekê de wê weke ku wê karibê wê bibê bê. Minaq wê, di wê temenê de wê, şewayên salixkirinên destûrî ku mirov bi gotinekê wê li vir wê bibîrbikê wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Civak û xwe rêveberina wê, di rengekê de wê bi çanda wê û salixkirinên wê yên bi civakî û hwd ve wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê bi wê yekê wê ev wê di wê çerçoveyê de wê, mijare rêveberiyê kku mirov wê werênê ser ziman wê aliyên weke yên têngînên weke rewîstî, bawerî, aborî û hwd jî wê weke aliyên ku wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di rengekê de wê, têngînen weke bi çînî û hwd afirandina têgihên hiyararşîyî wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di roja me de wê weke ku wê minaq wê tirkîya wê li ser kurdan û komên din ên civakî ên cihê wê farzbikê wê cewherê têgîna wê ya asimlekîrînê wê têgîna streuktura uniter a yekparest bê. Wê di wê temenê de wê cihêrengiya çandî û civakî wê di rengekê de wê bi wê were redkirin û wê çawa wê were ji holê rakirin. Ev wê, weke dîmenekê ku wê ji aliyê ramyari ve wê êdî wê di rengekê de wê çawa wê di wê temenê de wê li dijî rengên cihê ên civakî û an statûyên civakî ên cihê ku wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Ji wê yekê ya ku wê dema ku wê di temenê struktura uniterî de wê statûya civake kurd a li bakûrê kurdistanê bi inkara hebûna wê re wê bikê wê, ev wê weke felsefeyek ramyarî wê li dervî wê jî wê weke ku wê di roja me de wê li rojava wê were dîtin wê li ser eassê dijberiya statûya cihêrengiyên civakî ên li sûrî weke kurd, elewî, dûrî û komên din û an baweriyên din ên cihê wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê li dijî wê bisekinê.

Di wê temenê de wê, minaq wê gotinên weke “weke faktorek avaker kurd di destûrê de xwediyê naskirina hebûna xwe û mafê xwe’ jî bin ku wê were hanin ser ziman jî lê wê ev wê çawa wê di nava wê çerçoveya ji serî ve wê bi wê rengê hatiya diyarkirin wê bê statû were kirin û wê di wê temenê de wê, di nava sûrîyatîyê de wê were halandin wê li ser wê esasê wê bixwezê nêz bibê, weke ku ew çawa di nava tirkîyatîyê de di nava xwe de wê dixwezê ku ew bihalanê. Di wê çerçoveyê de wê, çawa wê zimanên din, çandên din û hwd wê red bikê. Wê di wê çerçoveyê de wê qadaxaya zimanê kurdî û dijberîyên li ser navê wê û an gûharandina navên herêmên wan û qadaxakirina navên gûnd û warên wan wê bi wê rewşê ve wê girêdayî wê were kirin. Ev wê weke rewşek di rengekê de wê çawa wê statûya wê ya civakî wê bi wê re wê were tûnakirin wê bi wê ve wê weke girêdayê bê.

Têgîna ramyari a asimlasyonist wê di rengekê de wê bi têgînek rêveberî a dijberî cihêrengiyên civakî ve wê weke ku wê girêdayî bê. Ber vê yekê wê çawa wê weke ku wê bikê û wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê, ji hev felişendina xosletên wê yêmn civakî û wê tabîî ya giştî û an girseya zêde û mazin wê bikê. Ev wê, di rengekê de wê, minaq wê weke çawa wê goçberek wê herê welatekê europa wê zimanê wê fêr bibê. Piştî wê weke bikê ku ew bigihêjê şêwayekê jîyanê. Di wê temenê de wê bi demê re wê xosletên wê yên jîyanê wê çawa dijî wê bi xwe û jîyane re xwe wê bi cih bikê.

Ev wê bi demê re wê weke wê bibê. Ev wê weke di rengekê de wê weke bi gotina 'gûharinê' û an 'pêşketinê' re wê di rengekê de wê were hanin li ser ziman. Çendî ku wê weke gûharin û pêşketinekê jî bê lê wê ji aliyekê din ve jî wê weke ji xwe û rastiya xwe dûrketin û weke bûna rastiyeke din jî bê. wê di wê temenê de wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê. Wê weke tabî wê bê kirin.

Di wê rengê de wê bi de wê, karibê ew kes û an nifşên piştê wê werin wê çand û zimanê xwe yê ku ew ji wê hatiya wê jibîrbikê û an ber ku wê derfet jê re newê nişandin û wê nikaribê bi karbênê wê mecbûr bimênê ku ew di rengekê din de wê weke wê bi karibênê û weke wê bijî. Ev di rengekê de wê weke ku wê were fahmkirin wê ji ber ku wê derfet bi awayekê din jê re nayê nişandin jî wê bi wê ve jî wê girêdayî bê.

Di rengekê de wê ramyariya asimlasyonê wê di şewayekê de wê çawa wê girse wê weke hev wê bêmî gihandin li awayekê, hizrekê û di şewayekê de ku wê weke hev wê bi zimanekê, çandekê wê xwe bibînin. Di wê temenê de wê, ji ber ku wê bi ramyarî wê derfetê ji çand û zimanê din re wê bi fermi newê naskirin wê tenê wê ya serdest ku wê weke ya 'çanda fermi', 'zimanê fermi' û hwd ve wê girêdayî wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê bibê.

Ev wê di rengekê de wê, dîmenekê asimlekirinê a bi têgiha netewî re wê di şewayekê de wê karibê wê fahmbikê bê. Di wê çerçoveyê de wê, rêxistinên ramyarî ku ew politikayên xwe diafirênin wê di rengekê de wê bi gotina 'çerçoveya netewî' û hwd re wê weke hev wê di rengekê de wê weke hertimî li dora wê armancê wê weke bigihijina hev wê bi wan re wê bibê.

Li ser wê temenê wê nerinên ramyari ku wê werina diyarkirin wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê temenê pêvajoyên asimlasyonê wê biafirênin bê. Ji aliyekê ve wê biqasî çerçoveya gotina ramyariyê û nerina wê, di wê temenê de wê navaroka wê jî wê bi wê rengê ewçendî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê çerçoveya nerina ramyarî ku wê çawa wê bê diyarkirin û an li gorî wê çawa wê bibê wê weke aliyekê ku wê ji wê aliyê ve wê ji rastiya wê karibê dûr bikê bê. Di rengekê de wê, li hemberê hebûna komek kêmetew û an li leyha etnisiteyekê li ser esasê dijberî li ya din wê di wê temenê de wê bê diyarkirin. Ev wê, di wê temenê de wê weke çerçoveya dizaynkirina ramyariya netewî jî wê were diyarkirin. Bi

wê yekê wê bingihê têngîna ramyari ku wê bi wê pêvajoyên asimlasyonê wê were kirin wê were pêşxistin. Di wê çerçoveyê de wê nabbaroka wê dizaynkirin û wê çî wê ji wê were wê bêjê herê û çî wê bêjê na wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Mijare ramyariyê wê di wê temenê de wê ji serî ve wê weke tênginek ku wê bingihê politikayên asimlasyonê wê karibê wê biafirênê û wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Ev wê, di temenê salixkirina wê de wê karibê wê di rengekê de wê bi temenekê dîrokî re wê ji gelek aliyên din ve ji wê hilde li dest bê.

Asimlasyon û pêvajoya dîrokî

Wê dema ku em bahsa têngîna dîrokê û gotina asimlasyonê wê bikin wê di rengekê de wê karibê wê ji wê aliyê ve wê hilde li dest ku wê di nava pêvajoya dîrokê de wê çawa wê li gorî nerinekê û an têngihê ji rastiya cihê wê gûharinan wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide diyarkirin wê karibê wê fahmbikê. Mijare têngîna asimlasyonê a dîrokî wê di wê temenê de wê pêvajoyek ku wê di wê çerçoveyê de wê bi pêvajoya gûharina bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê karibê bide diyarkirin bê.

Minaq wê dema ku em bahsa têngîna dîrokê wê bikin wê di pêvajoya wê de wê, gûharina ku ew dibê wê, di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê çawa wê li gorî gûhartinên bi rêveberiyê û an desthilatî û politikayên wê û hwd wê bibê û wê di encama wê de wê, çawa wê çandek wê xwe di rengek de wê bide diyarkirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di pêvajoyên çandî de wê çawa wê di rengekê de wê dem bi dem wê modelên wê biafirin wê ev wê weke dîmenekê wê yê ku wê karibê wê di rengekê de wê biafirê bê. Gotina asimlasyonê wê di rengekê de wê di demên sedsale 20an de wê zêdeyî wê bikeve rojava mirov de. Wê di wê temenê de wê piştî serdestiya hêzên beyeni li ser rewşa jiyane komên civakî ên cihê û wê di wê çerçoveyê de wê gûharinên ku ew bi wê re wê bide çêkirin re wê bi demê re wê bi wê re wê weke aliyekê ku wê bibê mijare lêpîrsîn û fahmkirinê.

Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, di rengekê de wê di nava dîrokê de wê minaq wê rejimên weke ya tirkîya wê nehêlin ku wê civakên weke kurd wê bigihijina rêveberiya xwe ya cewherî. Di wê temenê de wê, bi

wê re wê, ev wê, çawa wê li şûna wê serdestîya xwe wê ji aliyê ve wê çêbikê wê bikê nava hewldana wê. Di wê çerçoveyê de wê çawa wê dema ku wê civak wê bixwezê saziyên xwe yên xwe rêveberiyê avabikê jî wê weke li rojava wê bibê armanca hêrîşên wê. Li bakûr jî bo ku ew wan rewşên wê yên xwe rêvebirinê wan ji holê rabikê wê çawa wê bi rêya rewşên weke kayyuman û an pergalên weke yên 'OHAL'ê û hwd re wê di şêwayekê de wê di awayekê bikê ku ew pêşîya wê bigirê. Ev pêşîgirtin wê bi armanca kku wê çawa wê civakê wê ji fêrsên xwe rêveberinê wê dûrbikê û wê bi demê re wê tûnabikê wê bi wê armancê bê. Di wê temenê de wê ev wê weke şêwayekê hêrîşê ê li hebûna civakê jî bê. Di çerçoveya têgihên netewî ên cûr be cûr de wê di aslê xwe de wê asimlasyon bi xwe jî wê weke pergalek hêrîşkirinê a li nîrxên civakê û hebûna wê bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Asimlasyon wê di nava dîrokê de wê dema ku em ji kijan aliyê ve wê li wê binerîn wê dibînin ku wê çawa ku wê weke şêwayekê hêrîşê ê li hebûna mirov û civaketiya mirov bê. Wê di wê temenê de wê hemû nîrxên wê yên civakî û hwd wê bi wê çawa wê tûna bikê û an wê ji mirov wê bi wê dûrbikê. Wê weke bi wê ve wê girêdayî wê weke bi çand û zimanê xwe ku wê ser wê farzbikê wê bikê ku ew bi wê weke koleyekê wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê di demên hemdem de wê, û an di nava sazûmana hemdem a netewîyan de wê asimlasyon wê koleyên hemdem di afirênê û bi rêya bo wê û an weke wê dihizirin û dinerin û xwediyê hizrekê bin û bi wê ve girêdayî bin wê bi wê rengê wê di şêwayekê de wê weke pergalek wê ya kolederî a hemdem bê. kesekê hati asimlekirin wê ji hemû fêrs û hêstên xwe yên mirovê û dijberî wê were dûrkin. Wê tenê wê weke robotekê ku ew hatî bi program kirin wê di wê temenê de wê li gorî wê û weke wê bihizirê. Wê weke girseyên bêwin hatina kirin wê di şêwayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. An jî wê di wê temenê de wê ev weke şêwayekê ku wê çawa wê girse wê weke bindest werina kirin û an wê werina kirin weke rewşa metingeriya bindestî de wê bi wê re wê temen û çerçoveya wê biafirênin. Di wê çerçoveyê de wê nikaribê bahsa maf û azadiyê were kirin. Mirov wê nikaribê bahsa mirovatîyê hem bo yê ku wê dide kirin û hem jî bo yê ku ew marûzî wê bûya bikê.. Ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê

asimlasyon wê bi awayekê ji hişmendî û bi wê ji rastiya wê ya çandî û civakî ku ew hatiya kirin wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Kesê asimlekiri weke koleyê hemdem ê serdema netewan a.

Di pêvajoya dîrokê de jî wê dema ku mirov wê li wê binerê wê karibê wê fahmbikê ku wê bo ku wê di demên dirêj de wê di bin metingerî û an bindestiya xwe de wê were girtin wê bo wê armancê wê di rengekê de wê were pêşxistin. Ev wê, di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê, bi wê re wê kesekê asimlekiri û an gihiştî wê fêrsa wê, tiştek ku ew jê ne bûhûrêyê tune ya wê bê bi hizirkirin. Di wê temenê de wê, nirxek kesê asimlekiri ku ew bi wê ve girêdayî wê nebê. Wê tenê wê ew weke koleyê efendiyê xwe bê. Ev efendi jî yê ku ew asimlekiri bê.

Bo ku ew kes bê gihandin li girêdanek çandî bi xwe ve ew pêşî pêwîsta ku ew ji hemû girêdanên xwe yên çandî, çand û zimanê xwe were dûrkin. Di wê temenê de wê ziman wê weke faktorek giring a ku wê di xwe de wê nirxên civakê wê bar bikê bê. Ber vê yekê wê, di wê pergalek asimlekiri de wê ziman wê weke faktorek ku ew di serî de were ji holê rakirin wê li wê were nerin. Di wê temenê de wê ber ku wê ziman wê çand û nirxên civakî wê di wê de wê barkiri wê weke bi pêvajoyên dîrokê re ku ew afirîna ew heya wê êdî wê di wê temenê de wê pêşî wê ji wê were dûrkin. Ew wê, diwê astê de wê di rengekê de wê pêşî wê ji wê ziman û çandê wê were dûrkin. Bi demê re wê weke êdî bibê xwediyê wê girêdanê li çanda serdest. Çendî çande serdest bo mirov dibê çanda serdest? Kengî ku mirov ji çand û zimanê mirov hat dûrkin û an nikarî bi zimanê xwe biafirê û bi çanda xwe bihizirê û ne xwediyê fahmkirinekê û têgihiştinek civakî a bi wê bê. Di wê temenê de wê ev wê bi hisiyetên ku ew wê xwe hertimî wê di wê de wê bin wê re wê bibînê wê bibê. Ber vê yekê wê, çendî bi çanda serdestî xwe wê bihizirê û wê bixwezê weke wê bibê jî lê wê hertimî wê hêstek ku ew wê aciziyê wê bidiyê ku ew wê jê re bide fahmkirin ku ew ji wê cihê ya wê bi wê re wê biafirê. Weke serdestê bûyin, bi kesekê ji çanda serdestê xwe re zewicin û hwd wê weke armancên xwe weke wê kirin bê.

Ji wê aliyê ve wê di rengekê de wê, ev ali wê bi hinek aliyên derûnî ve wê girêdayî jî wê weke aliyê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Mijare dîrokê û çandê û an dîrokê û civakê wê di wê temenê de wê weke pêvajoyek afriner a civakî wê biafirênê. Ev wê hem bi hişmendî û hem jî wê civakî wê wusa bê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê,

dema ku wê kes wê bi civakî wê biji wê bi wê re wê biji. Lê wê dema ku ew bi asimlasyonê ji wê dûrket wê êdî wê ew dîrok û çand û an ziman wê weke “şûn mayî” wê bo wê lê were. An jî wê dema ku ew bi wê axift û an bi wê zimanê û çandê bê wê ber ku wê çande serdestê xwe wusa serdestî dibînê wê ew bi wê xwe li bin wê bibînê. Ber vê yekê wê hêsta xwe li bin dibînê bo ku ew ji wê dûrkeve wê bixwezê ku ew ji wan aliyên civakî hemûyan dûrkeve.

Civake dîrokî wê bo mirov wê di wê temenê de wê êdî wê nebê. Ew wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, êdî wê ne xwediyê fêrsên wê yên fahmkirinê bê. Ew wê heta ku wê carna wê bi wê hêstê wê ji serdestê xwe wê bi feresate koleyekê wê zêdetirî wê li ya serdestê xwe wê xwedî derkeve. Ev wê weke encamên têgîna asimlasyonê ku wê bi mirov re wê xwe bidina diyarkirin bin.

Pêvajoyên dîrokî ên asimlasyonê wê di rengekê de wê di demên şariştaniyê ên ku ew dibin de wê di nava hev de wê jiyankirinê û jî hevgirtinê re wê di rengekê de wê destpê bikê. Piştî wê, ev wê pêvajoyên çandî wê hevbeş wê bi hev re wê biafirênê. Di wê temenê de wê ev wê weke pêvajoyekê bê. Lê di demên cihê de wê, têgînek weke ya baweri bê û an ramyarî bê wê rêveberiyek wê dervî wê destûrê wê nedê şêwayekê jiyankirinê. Ev wê, minaq wê di serdema navîn de wê bi asimlekirinê baweriyî wê di rengekê de wê bi encam bibê. Wê gelek baweri wê bi wê yekê wê ji dîrokê wê herin. Di wê temenê de wê, mijare afirina baweri û olên mazin wê di rengekê de wê di wê temenê de wê, bi pêvajoyên asimlekirinê ên ku ew wê li ser yên komên piçûk ku ew dikin û wan wan mecbûrî ol gûharandinê dikin wê bibê. Piştî wê ev fêrs wê di demên hemdem de wê bi civak û rêveberiyên re wê di şêwayekê de wê bibê. Wê rêveberî wê bi politika û kiryarên xwe wê civak û komên wê mecbûrî wê bikin ku ew ji ziman û çanda xwe dûr bikevin. Ew wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman. politikayên netew-dewletên ku ew wê piştî wê pêşkevin wê li ser wê temenê wê çawa wê ‘civakên xwe’ wê avabikin wê bi wê yekê wê bi tedbîrên ku ew digirin wê bikin ku ew wê çawa wê bi rêyên weke asimlasyonê wê mirovên xwe wê pêşbixin.

Di rengekê de wê li leyha komekê wê komên din wê kirina wê weke wê di wê temenê de wê were bi gotinê kirin. Lê mirov wê nikaribê wê bi têgînek mirovî û mafî wê di şêwayekê de wê, fahmbikê. Vaji wê weke cûreyekê hêrişê li hebûna civakî û maf û azadiya wê li leyha etnisiteyekê wê karibê wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, di çerçoveya têgîhên

netewî de wê weke hinek ku wê ji aqilê mirov re wê weke henekên xwe wê bikin û an weke ji aqil weke ziyar ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê bi têtînen weke 'li ser mafên netewî re wek hevkerinê' wê were bi gotin kirin. Ev wê tenê wê weke gotinên etnisiteyî û nijadperestî bin. Di wê temenê de wê karibê wê di şewayekê de wê karibê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê.

Xate di nava gotina asimlasyonê û entegrasyonê

Li vir wê di rengekê de wê mijare gotinê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê hinekê li ser wê bisekinê bê wê mijare têtîna asimlasyonê û cihêyiya nava wê ya bi gotina entegrasyonê bê. Di wê temenê de wê, di gelek şîroveyên ku wê werina kirin de wê car bi car wê di wate û fahmkinê û an salixkirinê wê de wê di wê warê de wê tevliheviyek wê weke di fahmkirina wê de wê weke ku wê were kirin.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têtîna entegrasyonê wê di gotiniya wê de wê asimlekirin wê zêde wê ne weke fêrsek ku wê kaeribê wê ji wê were fahmkirin bê.. Wê di nava temenekê çandî de wê hev dîtî, naskirin û bi hev re di ahengekê de ku wê weke hebûna hev herêkirinê û bi wê temenê bê ku ew dijberiyekê li hev bikin ku ew bi hev re bijin bê.

Di wê temenê de wê, di têtîna wê de wê bi morfolojikî wê fêrsên bi fahmkirina cihêrengiya çandî wê di wê de wê weke ku wê newê redkirin. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Gotina asimlasyonê jî wê di rengekê de wê ji wê cihê bê. di wê nûqteyê de wê weke ku mirov wê karibê wê ji wê fahmbikê wê, di şewayekê de wê, hebûna aliyekê wê bi tememî wê weke were tûnakirin li leyha ya din. Wê di farqe nava gotina asimlasyonê û ya entegrasyonê de wê ya ku wê ji fêrsên wê yê fahmkirinê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê bê.

Di roja me de wê, di şewayekê de wê, ev tevlihevkirina wateya gotina asimlasyonê û ya entegrasyonê wê di aslê xwe de wê weke ku wê bi zanebûnê wê were kirin. Ber ku wê di wê temenê de wê, çawa wê weke aliyekê û bi serwerîya wê re wê, di şewayekê de wê were diyarkirin. Di têtîna entegrasyonê de wê weke fêrsek fahmkirinê a bi êgîna cihêyiyê wê ew bê ku wê di şewayekê de wê weke ku wê heviyekiyek dinava wan de wê hebê û wê zêdeyî wê weke ku wê di gotina asimlasyonê de wê derkeve li pêş wê zêdeyî wê di wê de wê têtîha serdestitiyê û hwd wê, bi

wê re wê zêde di rengekê de wê dernekeve li pêş. Lê di şîroveyên ku wê di demên dawî de wê bi gotina entegrasyonê wê were kirin jî wê di rengê ku wê wateyên dihên dayin li gotina asimlasyonê wê bi wan re wê di ahengekê de wê weke ku wê were kirin.

Ev wê weke aliyekê ku wê di fahmkirinê de wê, weke ku wê bê xwestin ya asimlekirinê ku ew ji aliyekê ve were serwerkirin wê, ber ku wê were xwestin ku ew serwer bibê. Di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê mijare yekrengitiyê ser pirrengiyê re ku wê were girtin û wê di rengekê de wê serdestiya aliyekê li yên din ku wê bibê wê weke xosletekê demê ku wê di hema hemû netewên roja me de wê bi awayekê kêr zêde wê dimênên wê yên pevçûnê ên bi zêhnî û hwd wê li ser wê re wê di nava mirova de wê weke ku wê bi wê re wê bibê.

Wê dema ku wê bahsa gotinên asimlasyonê wê were kirin wê rewşa amarika û goçberiyên li wê di rengekê de wê weke ku wê li berçav wê werina girtin. Ev wê di rengekê de wê, di rengekê de wê di demên pêşî de wê, çawa wê bi têtînek entegrasyonê wê weke ku wê were fahmkirin wê di demên piştî de jî wê, ji ber weke xosletekê hevbeş ê netewên piştî pêşdikeve wê asimlebûyin û têtîna wê weke zêdetirî wê were xwestin ku ew bi wateya wê gotinê wê fahmbikin. Di wê temenê de wê ev wê êdî wê bi wê re wê di rengekê de wê were kirin û ew wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê derkeve li pêş.

Di çerçoveya têtîna asimlasyonê de wê weke ku wê were ditin wê li tirkiya û hwd wê, di kirdeya têtîna têtîna çandê de wê bi awayekê sernûxûamdi şîrovekirinê bi rengekê ku wê weke “anti-etnisite” ku wê werina ser ziman wê, di şêwayekê de wê, di dîmennekê ku wê çawa wê di cewherê etnistiyekê de wê bigihijê hev wê weke rêyek asimlasyonî a bi kurnazi kku wê were bijartin bê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, derxistina gotinên weke destûrê û an têtînen weke ti kesek bi koka xwe ne ser ya din re jî wê, di rengekê de wê wek gotinên diwê temenê de ên manipulakirinê bin. Di wê çerçoveyê de wê, rejimên asimlasyonîst ên bi wê rengê wê xosletê wan ê manipulakirinê wê bi demê re wê zêdetirî wê weke ku wê derkeve li pêş.

Di wê temenê de wê gotinên bi wê rengê ên weke dîrokê, çandê, ramyariyê, destûrê, û hwd wê di rengekê de wê li ser temenê di rengekê de wê bi pergala weke yên bi zimanê fermi weke hev di zimanê de perwerdekirin û ‘ghandina hev’ û an ‘weke hevkinê’ û hwd de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtîn ku ew wê were kirin.

Di wê temenê de wê, têngîna asimlasyonê wê, di rengekê de wê, ji aliyê zêhnî ve wê dema ku em wê hildina li dest wê, di serî de wê bi encamên wê re wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê pêwîst bê ku wê karibê wê fahmbikê û wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Asimlasyonism wê di rengekê de wê weke têngînek netewî a ku wê gelek dordorên çapgir jî û rastgir jî wê li ser wê bigihijina hev. Wê di çermê wê de wê di rengekê de wê weke ku wê xwe bi hev re wê bibînin. Di wê temenê de wê ya çapê de ev wê di rengekê de wê weke di têngîna bîrdoziyê û di wê temenê de wê weke wê gihandina wê weke hevkinê û hwd wê, di rengekê de wê, di aliyê rastê de wê, zêdetirî wê bi awayekê hovane wê li ser esasê civakê ku ew wê tûna bikê û di wê pêvajoyê de wê weke bi rengekê wê di rengekê de wê wek ehev bikê û aliyên din ên cihê û hwd wê tûna bikê de wê xwe bide diyarkirin.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê. Di mijare têngînê bi pergalên perwerdeyê de wê, bo ku ew lê newê lê pirsin wê di rengekê de wê, di wê de wê weke awayekê rêgezî wê di wekehevkinê de wê di rengekê de wê bê dayin diyarkirin de. Di ziman de wê gotinên weke “gihîştina zimanekê standard’ wê weke rastiya wê têngîna tûneker a ku wê rejim wê bi awayên cûr bê cûr wê li ser civakê wê bimeşênê wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, mijare zimanê standardiyê wê di wê temenê de wê, li ser temenê tûnakirina zimanên din û an ji holê rakirina wan re wê di rengekê de wê bê kirin. Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di rewşek zimanî de wê, zimanên cihê wê weke civakên cihê, çandên cihê û hwd wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bi têngî wê bikê û wê bide fahmkirin. Wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di rengekê de wê, pirsgirêka têngîna rewşekê ku wê di wê temenê de wê weke asimlasyonê wê bide diyarkirin wê di wê temenê de bê ku wê minaq wê mijare ziman wê were hildan li dest wê zimanên din wê tûna bikê û an wê derfeta jiyane wê ji wan re wê nedê diyarkirin. An jî ku ew çand bê wê tenê wê bi çandekê wê bikê û wê derfetê ji yên din re wê nedê diyarkirin. Ya ku wê gotina asimlasyonê û xirabiya wê bide diyarkirin wê ev bê. Aliyê ku wê ji ya entegrasyonê wê cihê bikê jî wê di

rengêkê de wê weke ku ev bê. Weki din wê ya ku wê gotina asimlasyonê wê bikê weke gotinek jeosîda sipî li ser serê civakê jî wê di şêwayekê de wê xwe bide diyarkirin. Di gotina asimlasyonê de wê, di rengêkê de wê bi dilbûn wê nebê. Di ya entegrasyonê de wê di rengêkê de wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê. Di demên sovyetê û hwd de wê, ya ku wê derkeve li pêş wê gotina entegrasyonê bê. Di wê temenê de wê civakên cihê wê bi hebûna xwe re wê di rengêkê de wê karibin bi awayekê xwe di şêwayekê de wê bidina diyarkirin. Piştî sovyetê derkevina li holê gelek komên civakên cihê û pêşxistina rêveberiyên xwe wê karibê weke nişanaka wê fahmbikê. Di rewşa ya amarika de jî wê di rengêkê de wê, li ser gotina 'yekitiya welatên amarika' ku wê were ser ziman wê di wê temenê de wê têgînekê wê bi xwe re wê di şêwayekê de wê bide diyarkirin.

Weke ku wê bi rejimên tirkiya û hwd re wê hebê derxistina gotinek weke asimlasyonê ji minaqên sovyetê jî û an ya amarika û hwd jî wê rewşek weke ya bi zanebûnê a manipulakirinê û pê de wê ne tiştêkê din bê. Li ser wê temenê wê rewşa goçberên li amarika û dîroka wan hewldanên xwendina wê di temenê gotinek asimlasyonê de wê, gotinek zor bê. Wê di wê temenê de wê, di rengêkê de wê karibê wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê rewşê de wê, ev wê di encama wê de wê were dîtin ku wê bi zanebûnê wê weke tevlihevkirina wateya gotina entegrasyonê û ya asimlasyonê wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, karibê wê di rengêkê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di rengêkê de wê di aslê xwe de wê minaqên weke almanbûnê, ingilîsbûnê û an amarikabûnê û hwd wê weke minaqên ji hev cihê bin. Di rewşa têgîna almanya de wê, zêdetirî dibê ku ew bandûra çanda wê ya demên berê şerê cihanê ê duyem bê wê, zêdetirê wê bi têgînek idealist û otoriter wê xwe di rengêkê de wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê, gotine asimlasyonê wê weke bi têgînek entegrasyonê wê fahmbikê. Lê di minaqe amarika de wê zêdeyî wê cihê bê. Ew wê, di rengêkê de wê têgîna entegrasyonê wê di şêwayekê de wê weke li pêş bê.

Di demên piştî şerê cihanê ê duyem wê zêdetirî wê bi şêwayekê rejimî wê bibê. Minaq wê têgîna asimleyê a li hin welatên europî ku wê bi çerçoveya goçberiyê re wê wer nîqaşkirin wê nikaribê bi ya weke ya li welatên weke tirkiya ku wê di temenekê de wê bi politikayên rejimê wê li ser serê komên civakî ên cihê wê were pêşxistin wê şîrovebikê.

Di pêvajoya çandî de wê, carina ku wê bahsa têngîna asimlasyonê wê were kirin wê di şêwayekê de wê gotinên weke 'asimlasyona xwezayî' û an 'bi dil bijartina çandek din' wê di rengekê de wê werina ser ziman. Di aslê xwe de wê ev gotin wê weke gotinên bi zorê bin û wê nikaribê wan di rengekê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê. Di wê temenê de wê ne zêde bi derfeta bê ku kesek derfet ji çand û ziman û pêşveçûna wî û an wê ya civakî re wer hiştin ku ew yek din hilbijêrê. Di wê temenê de wê di wê nûqtayê de wê di aslê xwe de wê temenê gotina 'bijartinê' wê zêde wê ne bûhûrîner bê. Ber ku wê çand wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi pêvajoyên mirov ên jiyankirinê ve wê girêdayî bê û wê, derfeta wan ji xêwa xwe birinê wê bi mirov re wê nebê. Ber vê yekê wê, çendî ku wê alaqa herê ser fahmkirinên din ên çandî jî ku ew fahmbikê lê wê weke ku wê were gotin di wê temenê de wê weke bijartinê wê bi wê karibê wê bikê jî wê weke gotinek ku mirov temenê jiyane mirov û pêvajoyên wê yên pêşketinê li berçav bigirê wê fahmbikê ku wê weke gotinek bêbingih wê bimênê bê.

Lê bi lêvkirina wê di rengekê de wê weke gotinek manipulekirinê wê di şêwayekê de wê bimênê. Di wê temenê de wê tenê wê bi lêvkirina wê bo meşrûkirina hinek rewşên asimlekirinê ên bi zorê dihên kirin bê. Di wê temenê de wê, ev wê, weke rewşek manipulekirinê a li ser wê temenê û çerçoveyê re ku wê karibê wê di şêwayekê de wê karibê wê fahmbikê bê.

Pêvajoyên çandî û zêhnî û hwd wê bi pêvajoyên demdirêj û demkurt wê xwediyê çerçoveyên xêwî ên biolojîkî bin.. Wê ji wê aliyê ve wê bi têngînek çandî wê fahmkirina wê zêdetirî wê bi têngînek biofizîkî wê weke ku wê pêwîstîya wê fahmkirina w di rengekê de wê weke ku wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê mijare çand û ziman wê bi têngîna hebûna mirov a keseyetî û civakî ve wê girêdayî wê weke temenekê fahmkirinê û bi aqilbûnê û an bingehê xêwî ê bi pêvajoyên jiyankirinê ve wê weke girêdayî bê. Ne çand û ne jî wê ziman wê ne rewşên weke yên ku wê di rengekê de wê bi têngînek û temenekê bijartinê wê di wê temenê de wê karibin wê were hildan li dest bê. Ber ku wê pêvajoyên wê yên jiyankirinê wê xêwa ku ew bi wê afirîya wê weke temenê wê yê ku ew bi wê diji û an bijî bê.

Di roje me de, mirov bêhejmar têngînên bîrhanînê dikan. Dema ku ew li mifteyên xwe digerin, riya xwe li bajarekî digerin, beşên ji rabirdûya xwe bi bîr tînin, an jî beşdarî bîrhanînên wekî rojên serxwebûnê û rêûresmên olî dibin, bala wan dikişîne ku bi bîr bin. Di van hemû çalakîyan de

çand rolek pir girîng dileyîze. Bîrhanîn hem di nav komek peymanên çandî yên hundurîn ên taybetî yên civakî û hem jî bi cîhê taybetî yê tê de (mînaq, terapi, dadgeh, an dêrê) derdikevin holê û tene çêkirin. Wekî din, çand bi awakî ku têgihîştin û karhanîna wê ya bîrhanînê çêdike, wekî ku tê dîtin ku têgeh di nav dîrok û civakan de çawa diguhere. Ji ber vê yekê çand çi ye û çawa dixebite? Her çend çand di dirêjahiya dîrokê de û hetta di destpêka sedsala 21-an de ji hêla lêkolîneran ve bi cûrbecûr hatibe fahm kirin jî, lihevhatinek heye ku ew tiştek e ku ji civatê hatî mîras kirin ne ji cewherê û veguheztin, bi guhertinan, di nav nifşan de. Di derûniyê de ew bi du awayan bi gelemperî tê xebitandin: di derûniya çandî de ew tiştek e ku mirov pê ve girêdayî ye (bi gelemperî komek neteweyî) wekî fonksiyonek ziman, adet û sînorên jeopolîtîk, lê di derûniya çandî de wekî amûrek derûnî ya ku bîrê çêdike û îmkân dîke tê nêzîk kirin. Bersivgirtina çandê vebûnek peyda dîke ji bo lêkolînkirina civakîbûna bîrhanînê, destnîşankirina taybetmendiyê û bîrhanîna kolektîf û ya kesane.

Lêkolînên li ser pîrbûn û fêrbûna jêhatîbûna zêhne bi guherîn û cûdahiyên bi temen ve girêdayî ye ku em çawa agahdarî û jêhatî berhev dikin, hilînin û bikar tînin. Her ku bendewariya jiyanê her ku diçe zêde dibe, û di encamê de hejmareke mezin û rêjeya kesên pîr di nifûsê de çêdibe, têgihîştina pêşkeftin û domandina jêhatîbûnê di seranserê jiyanê de her ku diçe girîngtir dibe. Performansa peywira mezinan di fêrbûna jêhatîbûnê zêhnî de bi gelemperî bi ya mezinên piçûk re wekhev e, her çend ne bi qasî mezinên pîr bikêr e, yên ku bi gelemperî ji bo temamkirina perwerdehiyê bêtir dem hewce dikin. Vekolînên cûdahiyên temenî di pêvajoyên bingeîn ên zêhnê ên wekî baldarî, bîrhanîn, an fonksiyonên rêveberiyê de bi gelemperî di mezinên mezin de kêmbûnê vedibêjin.

Ev wê bi pêvajoyên jiyanîkirinê wê di rengekê de wê di wê çerçoveyê de wê bi temenekê çandî-zêhnî wê bibê. Ev wê bi temenekê ku wê, çendî bi pêvajoyên jiyanîkirinê wê were diyarkirin jî lê wê bi temenekê biofizîkî û hwd re wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Ew hemû girtin û xêwkirin wê bi wê rengê wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ev wê di nava xwe de wê pêvajoyên demdirêj wê bihawênê. Wê dema ku kes ji wê were girtin û an dîrkin û an ji temenê kes weke tûna were hasibandin wê, ji hemû pêşketina xwe ya hebûnî wê weke ku wê bi wê were dîrketin.

Pirtsgirêka asimlasyonê wê di aslê xwe de wê weke pirsgirêkek giring a demên hemdem bê û wê di wê temenê de wê zoriya wê bo çareserkirina wê di nava têkiliya ramyarî û desthilatî de wê ji ber rewşa di bin dîmenekê populariteya hemdem de bê. Wê di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê di serî de wê fahmbikê ku wê dîmenê hemdemiyê û an têngîna bi wê ya pêşketinê û yan jî ya perwerde û bi zanebûnê û hwd wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê li ser dîmenekê fahmkirinê wê weke pêwîst bin ku ew werina hildan li dest. Di wê temenê de wê, dîmenê asimlasyonê wê, hertimî wê di bin dîmenê hemdemiyê de wê winda bibê û di dewama wê de wê, dema ku em asimlasyonê wê weke têngînek jenosîdê wê bi rastî dikarin wê fahmbikin wê ev jî wê weke di bin perdeya dîtbariya hemdemiyê de wê tenê wê weke dîmenekê sernûxûmandinî wê bimênê û ber vê yekê wê ev wê hertimî wê weke pirsgirêkek bêbersiv û an çareserî wê li holê wê bimênê û wê di wê temenê û çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê weke hebûna xwe di şêwayekê de wê weke ku wê b wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide domandin.

Mijare têngîna hemdemiyê û asimlasyonê wê ne kême rewşa tevlihevkirina têngîn entegreyê û ya asimlasyonê a ku ew dihê tevlihevkirin ku ew bi zanebûn bê û an ne bi zanebûn bê wê bibê. Ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewma wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Ev pirsgirêk wê dema ku em li ser temenekê rejimî wê hildina li dest wê di dîmenê rejimek di rengê struktura uniter a yekrengî û rejimek vaji wê a weke ne bi struktura uniter a pirrengî de wê karibê wê bide berhev. Di wê temenê de wê aliyê duyem wê zêdetirî wê weke dîmenê demokratikî ku wê xwe direngê de wê bide diyarkirin. Bo ku em bahsa pirrengiyek desthilatî, ramyarî û berî hertiştî a civakî bikin em, pêşî divê ku wê têngîna pirrengiyê ku ew hertimî wê di bin dîmen û çerçoveya yekparastiyê de wê rasti hêrîşa asimlasyonê wê were ku wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê ku wê ne kêmi rewşên desthilatiylên tundrew ên serdema navîn ku wê encamên xirab û pêvajoyên komkujiyan re wê wê karibê wê fahmbikê bê. Ji wê aliyê ve wê tundrewiya strukture uniterî a demên hemdem ku ew bi çi rengê rejimî û an desthilatî bibê wê encamên ji ya tundrewiya olî a serdema navîn ne kêmtir bê. Heta ku wê karibê di gelek warên weke yên

tûnekirinên wê yên bi çandî û hwd wê ji rewşên weke yên çand, ziman, û komên civakî û hwd wê ji wê xirabtir jî wê pêwîst bê ku ew were kifşkirin û were hanin li ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê têngîna tundrewiya roja me ya olî a struktura uniter a komarî bê û an rengekê din ê rejimî û hwd bê. Di wê temenê de wê ev wê weke bi encamên wê yên ser serê civak û kes re wê di wê temenê de wê di rewşên weke tunekirinê de wê weke bi rêyên asimlasyonê û hwd re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide diyarkirin. Ji wê aliyê ve wê pêwîst bê ku ew di şêwayekê de ew di dewama wê de ew were fahmkirin.

Mijare asimlasyonê wê di wê temenê de wê, di demên hemdem de wê weke dîmenekê ku wê çawa wê bi wê re wê pêşketinên civakî û kes wê bi wê re wê were ji holê rabikê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê kaeribê wê werênê ser ziman bê.

Mijare civakê ku em di demên hemdem de wê bi awaye wê yê pêşkketinê re wê hilde li dest wê karibê ji gelek aliyên ve wê fahmbikê. Pêşketinên dema aqil û zanîn û ragihandinê û an dema ku ew bi aqil û hişmendiyê pêşdikeve wê pirrali bê. Di wê temenê de wê ev wê dîmenekê civakî ê di wê temenê de ku wê, pirr alî wê pêşkeve wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, perspektîfa civakî wê hertimî wê di wê temenê de wê bo pêşketinek ku wê taqabûlî wê dîmenê pirraliya wê bikê û wê li dijî yekparatiya struktura uniter bê wê bi wê re wê pêwîst bê ku ew li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê têngîna asimlasyonê wê weke 'leviathan'ê herdemên hemdem bê ku wê li dijî wê bi awayekê bînavber ku wê di tekoşînek li dijî de bê wê, bide diyarkirin. Ev wê ne tenê wê weke dîmenekê ku wê bi wê re wê pêşketinên bûna û hena wê were parastin wê her wusa bo pêşketinên pirrali û cihêreng ên demên pêş ku wê bibin bo parastin û pêşxistina wan jî wê bibê.

Di wê temenê de wê, asimlasyon wê weke 'leviathan'ê bêdîmen, bêdîtin, bêrû û ku ew bi nav nayê kifşkirin û pêwîsta ku ew were fahmkirin û kes hem ji aliyê xwe ve û hem jê bi hewirdora xwe re di temene têngînek mirovatî de ku ew li dijî wê di nava tekoşînê de bê. Di wê temenê de wê, dema ku asimlasyon di wê temenê de wê, weyna wê ya tûneker a di pêşketinên demên hemdem de ew newê kifşkirin. Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê pêşketina mirov a nebê nabê ya ku mirov

wê kifşbikê. Pêşketina mirov wê di her demê de wê bi aqil bê. Wê nikaribê wê tenê wê bi awa û aliyekê bi tenê bi sînor wê fahmbikê. Ber vê yekê wê, têgihên dijberî wê ku wê taqabûlî leviathanê asimlasyonê bikê ku ew werina kifşkirin. Ev wê weke aliyekê mirovî bê.

Rejimên roja me ên netewî wê çawa wê weyn û dîtina têgîna asimlasyonê wê piçûk bixin û heta wê ji berçav wê dûrbikin wê di rengekê de wê weke aliyekê xwe parastina strukturayi a uniter wê dibînin. Di wê temenê de wê, ber ku ew wê dibînin ku wê bi zêhni û gelek aliyên ve wê çawa wê têkiliyek wan ya bi zihnê wan re wê bi wê ve bibê. Ew wê kifşdikin.

Ber vê yekê wê mijare asimlasyonê wê di rengekê de wê, di bin reng û navên din de wê weke têgînek heta ku weke 'pêwîst' jî wê di rengekê de wê bixwezin ku wê pênasibikin. Di wê temenê de wê, di mijare tevlihevkirina wateyên gotina entegrasyonê û asimlasyonê bi zanebûnî wê weke hinekê jî wê bi wê yekê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di dîmenekê de wê li ser wê temenê û rengê re pêşxistina şîroveyên 'herênî' li ser têgîna asimlasyonê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê were kirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê û rengekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê mijare asimlasyonê ku wê weke nexweşîyek desthilatî a demên hemdem jî bê wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê û wê derbas bikê. Ev nexweşî, wê weke nexweşîyek ku wê di demên hemdem de wê ji gelek aliyên ve wê di temenê gelek pîrsgirêkên civakî û desthilatî û têkiliya wan a bi civakan re jî bê. Heta ku ew nexweşî û an leviathanê hemdem newê kifşkirin wê çawa wê bi sedan ziman û çand weke cenewirekê wê daqûrtandina wê bi başî jî wê newê kifşkirin. Heta roja me wê bi asimlasyonê wê bi dehan ziman û çand wê werina tûnakirin. Di wê temenê de wê werina ji dîrokê birin. Di wê çerçoveyê de wê xate dîrokê a civakî û pêşketina wê bi tememî wê ji dîmen û hevraste wê bi wê were derxistin. Civakên dîrokî wê bi wê werina tûnakirin. Wê di wê temenê de civakên dizaynkerî ên rêveberiyên netewî ku wê bi rengekê û weke xwediyê weke nerinêkê û awayekê û weke hev xwediyê zimanekê, çandê û hwd bin ku ew wê çawa wê biafirênin. Ev dîmen wê dema ku mirov dîrokê wê bixwezê wê karibê wê bi rehetî wê fahmbikê ku ew wê weke dîmenekê hêrîşkirinê ê li dîrok û çanda mirov û mirovatiyê a ku ew bi demê re pêşdikeve jî bê. Ev leviathan wê weke ku wê yên berê hebûna wê daqûrtênê yên ku ew nûka dibin jî wê çawa wê ji holê rakin û

an pêşiya wan û pêşketina wan bigirê jî wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê asimlasyon wê weke têtînek ku wê kujarê bo her demê bê. Ev kujar bi teybetî di demên hemdem de wê bi hemû aqil û dîmenê fahmkirinê ên demên hemdem re wê xwe bi nûxûmênê û wê bide diyarkirin û domandin. Pêşketina demê a ku ew dibê wê ji aliyekê ve wê hem wê ji holê rabikê û hem jî wê bi wê bijî. Ev rewşa nakoki wê di rengê de wê di dîmenê asimlasyonê de wê xwe di şewayekê de wê bi ramyariya wê re wê bide diyarkirin.

Ramyariya hemdem wê, di wê temenê de wê karibê wê bi wê fahmbikê ku wê pêşketina civakên demên hemdem wê, bi têtînen weke asimlasyonê û hwd re wê bi wê re wê weke dorpêçbikê. Di wê temenê de wê pêvajoyek hêrîşî a ku wê zanînê wê bikarbênê. Wê çeka wê, di wê temenê de wê rastiya wê bi dûrîkirinê û weke xwe kirinê ku ew wê di wê temenê de wê ji temenê pêşketina wê û xate wê ya pêşketinê û hevrasta wê derxê û dûr bikê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê karibê wê bibêjê ku asimlasyon wê sêcekê li dijî mirovatîyê jî ya.

. **Abdusamet yigit, kurdistan, cizirabota, 2025,..**